

Рух Зупинено

*Інертний Стан Дотримання
Прав Ромів в Україні*

ЗВІТ ПО КРАЇНІ СЕРІЯ, №16

ГРУДЕНЬ 2006 Р

ЗВІТ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ЦЕНТРУ З ПРАВ РОМІВ

Європейський Центр Прав Ромів

РУХ ЗУПИНЕНО

*Інертний Стан Дотримання
Прав Ромів в Україні*

Звіт по країні Серія, №16
Грудень 2006 р

Copyright: © Європейський Центр Прав Ромів, грудень 2006 р.

Всі права застережено.

ISBN-10: 963-86955-4-4

ISBN-13: 978-963-86955-4-3

ISSN 1416-7409

Дизайн і макетування: Джавіт Беріса та Сара Лисецькі

Цей звіт опубліковано англійською та українською мовами. Оригінальною є англійська версія. За інформацією щодо можливості передруку, будь ласка, сконтакуйте з ЄЦПР.

ЗМІСТ

Подяка	7
Висновки	9
1. Вступ	11
2. Історія ромів в Україні	17
3. Права людини і роми України	27
4. Відмова реалізувати вимоги міжнародного законодавства про расову дискримінацію	31
5. Права людини в розрізі дотримання прав ромів у кримінальному судочинстві і системі правосуддя	41
5.1. Створення баз даних, складених за расовою приналежністю	42
5.2. Масові обшуки	45
5.3. Фізичні зловживання/Тортури	46
5.4. Презумпція вини	54
5.5. Відсутність розгляду скарг	57
5.6. Бездіяльність міліції під час масових проявів насильства	58
5.7. Здирництво	60
5.8. Висновки: міліція і роми України	63
6. Насильство з боку населення	65
7. Дискримінація у доступі до соціальних і економічних послуг	71
7.1. Забезпечення житлом	72
7.2. Послуги з охорони здоров'я	79
7.3. Освіта	83
7.4. Працевлаштування і доходи	93
8. Відсутність документів, що засвідчують особу, та/або інших документів	101
9. Висновки	105
10. Рекомендації	107
11. Джерела	109
12. Висновки (ромською мовою)	113

ПОДЯКА

Даний звіт є результатом проекту, реалізованого Європейським Центром Прав Ромів (ЄЦПР) у 2004-2006 роках, який було підтримано в рамках Європейської ініціативи демократії і прав людини Європейської Комісії (EIDHR).

Проектом було охоплено всі аспекти роботи ЄЦПР, включаючи збір документів і дослідження; проведення тренінгів для різних зацікавлених сторін, включаючи місцевих ромських активістів та громадські організації, а також для українських суддів і прокурорів; правозахисні заходи, спрямовані на зміну ситуації, пов'язаної із системною дискримінацією та іншими формами порушення прав людини, включаючи національну і міжнародну адвокаційну діяльність, у т.ч. пов'язану із промоцією та сприянням розробці нормативів із дотримання прав ромів і антидискримінаційного законодавства. Проектом передбачалася співпраця з ромськими громадськими організаціями України, серед яких слід особливо відзначити громадську організацію “Романі Яг”, м.Ужгород, яка є партнером ЄЦПР з 1996 року. Проект має за основу попередню діяльність ЄЦПР в Україні – багато в чому завдяки партнерству з «Романі Яг» – починаючи з 1996 року. Протягом останнього року реалізації проекту він отримав додаткову фінансову підтримку Швецької Міжнародної агенції розвитку і співпраці (SIDA).

Цей звіт є плодом праці багатьох людей. Ключові особи, залучені до розробки проекту цього звіту, – Клод Кан, Земфіра Кондур і Майкл Ліч. Неоцінним внеском у процесі збору документів до цього звіту є праця інших співробітників ЄЦПР – Ольги Дем'ян, Іштвана Фенівесі і Димитрини Петрової. Не можна не відзначити також зусилля великої кількості представників українських громадських організацій – партнерів проекту. На особливе визнання заслуговують Аладар Адам, Олександр Мовчан, Євгенія Навроцькі. За допомогою Єлени Марушакової, Веселіна Попова і Ярона Матраса було розроблено детальні коментарі до розділу звіту, присвяченого історії ромів на території сьогоднішньої України.

Окрім основного партнера і координатора, “Романі Яг”, ЄЦПР висловлює щирю вдячність організаціям, які були партнерами проекту протягом його 3-річної реалізації в Україні, за їхню допомогу у підготовці цього звіту: “Неве Рома” (м.Чернігів), “Ромен” (м.Харків), “Романо Дром” (м.Полтава), “Аме Рома”

(м.Золотоноша), “Амаро Девес” (м.Кременчук), “Романі Збора” (м.Одеса), “Мірікля” (м.Донецьк), “Терні Зор” (м.Бровари) і “Ватра” (м.Дніпропетровськ).

ЄЦПР щиро вдячний також усім ромам і неромам, які погодилися дати інтерв'ю протягом дослідження і чий свідчення стали основою даного звіту.

*“Ви – цигани, ваше місце – в таборах, а не в місті.
Йдіть туди і живіть там. Ви – не люди. Геть!”
Посадова особа, м. Ужгород, Україна.*

ВИСНОВКИ

ЄЦПР було здійснено всебічне дослідження і просвітницьку роботу з приводу державної політики і права в Україні у зв'язку із серйозними проблемами, з якими зустрічаються роми в Україні. У 1997 році ЄЦПР було опубліковано всебічний Звіт про ситуацію в Україні.¹ У 2001 році діяльність було продовжено наступним звітом, який узагальнював результати діяльності і демонстрував ситуацію від моменту публікації Звіту 1997 року.² З 2003 року, за підтримки Європейської Комісії та Швецької Міжнародної агенції розвитку і співпраці (SIDA), ЄЦПР було розпочато великий трирічний проект, який передбачав дослідження стану дотримання прав людини в Україні, проведення тренінгів і адвокаційну діяльність в Україні із залученням великої кількості регіональних ромських організацій. Пов'язані з цією діяльністю документи і публікація даного звіту є складовою частиною вищезгаданого проекту.

Роми в Україні є надзвичайно вразливою групою населення, через порушення їхніх фундаментальних прав. Останніми роками в Україні зафіксовано низку серйозних порушень прав людини. На додачу, нагальною залишається проблема систематичної ігнорації Урядом систематичних проявів расової дискримінації в усіх суспільних секторах, відсутності у ромів документів, що засвідчують особу, та інших документів.

Матеріали, які увійшли до цього звіту, були зібрані Європейським Центром Прав Ромів (ЄЦПР) та організаціями – її партнерами і включають:

- випадки насилля, включаючи насилля, що має расове підгрунтя, та прояви насилля з боку держави і громади;

¹ European Roma Rights Centre, *The Misery of Law: The Rights of Roma in the Transcarpathian Region of Ukraine*, Country Reports Series, No. 4, April 1997.

² European Roma Rights Centre, *Focus: Roma Rights in Ukraine: Published Materials 1997-2001*, June 2001.

- випадки расових виокремлення, переслідування і дискримінації у судових справах, у т.ч. систематичне складання міліцією «ромських» баз даних;
- випадки расової дискримінації у соціально-економічних галузях, у т.ч. сферах забезпечення житлом, охорони здоров'я, освіти, працевлаштування та соціального забезпечення;
- широко поширені випадки відсутності особистих та інших документів, що ефективним приводом для відмови ромам у визнанні їх законом та створюють перешкоди для доступу ромів до основних послуг і навіть для реалізації їхніх основних громадянських і політичних прав.

Чинне українське законодавство не може забезпечити ефективний захист і відповідне покарання за прояви расової дискримінації. Про цю юридичну лаку не одноразово зазначали міжнародні спостерігачі. Відсутність всебічного антидискримінаційного закону фактично забезпечує повну відсутність покарань винних і можливості захисту для жертв дискримінації. Крім того, навіть у тих сферах, де існують певні законодавчі перестороги і механізми, владні структури і судова влада виявляються нездатними або не виявляють забезпечувати необхідні зміни щодо статусу ромського населення України. Даний звіт має на меті надання зведеної інформації, зібраної ЄЦПР, відповідним галузям, які перебувають під дією міжнародного законодавства про права людини. Звіт складається з короткої узагальнюючої частини і матеріалів, вміщених у таких розділах:

1. ВСТУП

Загальновідомим і прикритим фактом є те, що визначення точної демографічної статистики щодо ромського населення фактично в усіх країнах Європи і країнах СНД є ускладненим. У 1989 році, згідно з даними перепису населення в СРСР, в Україні мешкали 47 915 ромів відповідно до загальної кількості населення 52 000 000. Таким чином, у 1989 році роми склали приблизно 0,9% від загального числа українського населення.³ У 2001 році з ініціативи Державного комітету статистики здійснив всеукраїнський перепис населення – вперше після комуністичного періоду, внаслідок чого було виявлено, що за 12 років частка ромського населення склала орієнтовно 47 587 осіб на протипагу загальної кількості населення в Україні приблизно 47 000 000.⁴ Щільність населення різнилась в різних регіонах країни, однак найбільша концентрація ромів, відповідно до даних перепису 2001 року, спостерігається в Закарпатській області (14 004 осіб), Донецькій області (4 106), Дніпропетровській області (4 067), Одеській області (4 035), Харківській області (2 325), Луганській області (2 284) та Автономній Республіці Крим (1 896). В деяких регіонах, таких, як Закарпаття на заході країни, згідно з офіційними даними роми складають 3% населення. Проте численні дослідження наполягають на тому, що справжнє число ромів є набагато більшим. Згідно з твердженнями О.О. Данілкина-Щербицького, Національна Академія Наук України, це число складає близько 200 000,⁵ тоді як низка ромських організацій, які співпрацюють з ERRC (Європейським Центром Прав Ромів), наполягають на ще більшій кількості – орієнтовно 300 000 осіб.

Незважаючи на порівняно невелику кількість ромського населення в Україні, опитування громадської думки, здійснювані Державним департаментом США в 2005 році, продемонстрували, що “суспільна нетерпимість щодо ромів суттєво вища, ніж щодо будь-якої іншої етнічної групи”.⁶ Відповідно до

³ Державний комітет статистики України, Всеукраїнський перепис населення у 2001 році: http://www.ukrcensus.gov.ua/g/d5_other.gif.

⁴ Державний комітет статистики України, Всеукраїнський перепис населення у 2001 році: http://www.ukrcensus.gov.ua/eng/results/nationality_population/nationality_1/s5/.

⁵ Посилання на Український інститут соціальних досліджень, “Аналіз реальних проблем”, стор.7.

⁶ Державний департамент США, Бюро демократії, прав людини і праці, Звіт країни про дотримання прав людини 2005: Україна, <http://www.state.gov/g/drl/rls/hrrpt/2005/61682.htm>.

наступного дослідження, здійсненого Київською громадською організацією “Толерантність” у вересні-жовтні 2006 року, 65% опитаних українців відповіли, що вони “не хотіли би бачити ромів повноправними громадянами України”, 40% не заперечують проти виселення ромів з України.⁷

Антиромські віяння в Україні мають активну промоцію з боку численних структур, включно з урядовими, аж до державних освітніх структур. Змалечку діти в Україні навчені тому, що до ромів слід ставитися з недовірою і неприязню. Тим самим дітей підбурюють до поділу людей відповідно до культурних і фізичних відмінностей між ними, діти навчаються сприймати і асоціювати ці особливості з страхом, застереженням і недовірою. Найбільш поширеними народними стереотипами щодо ромів, які передаються з вуст у уста – від батьків до дітей, є те, що, в основному, роми – наркодилери, злодії і бандити, ледарі, брудні, хворі та аморальні, час від часу ці думки виголошуються на офіційному рівні. Наприклад, часто український уряд давав Комітету UN CERD такі коментарі:

Часто-густо ми зустрічаємо шокуючи випадки недотримання ромами загальноприйнятих норм поведінки, порушення правил життя у громаді... Люди не знають їхніх прав, і, що є найбільш дивним, навіть не намагаються про них дізнатися... Непоодинокими є випадки, коли батьки з ромських родин не вважають за потрібне приводити їхніх дітей на медичні огляди, вони не дотримуються графіка щеплень і т.ін. Отже, ці батьки не вважають за потрібне надавати своїм дітям освіту, навіть на елементарному рівні.⁸

Уряд також поширює антиромські настрої у шкільній системі. Наприклад, на сторінці 81 “Основ Здоров’я”, підручника для 4 класу загальноосвітніх шкіл, рекомендованого Міністерством освіти і науки і виданого в 2004 році, дітей віком 10 років навчають тому, що слід робити, коли “чужинці” з’являються біля дверей твоєї домівки. Ілюстрація, яка супроводжує текст, демонструє, як білий український хлопчик дивиться у вічко дверей на темношкіру дівчинку, яка прохально простягає руки. Одночасно доросла, загрозового вигляду жінка, вбрана типово “поциганськи” (шалік, сережки-кільця і квітчастий одяг), ховається, щоб не втрапити в поле зору української дитини. У тексті дітям дано таку пораду:

⁷ Міжнародний центр “Толерантність”, “Рівень толерантності в Україні”, Київ, 16 листопада 2006 року.

⁸ Eighteenth Periodic Report of States Parties Due in 2004: Ukraine, CERD/C/UKR/18, параграф 87.

Не відчиняй двері незнайомим людям. Подивися на дитину. Що повинен зробити хлопчик? Чому ти так думаєш? Якщо ти побачив жінку чи дитину, яких ти не знаєш, не панікуй, зателефонуй до сусідів, дідуся і бабусі або до батьків на роботу. Запитай їхньої поради, перш ніж відчиняти двері. Зателефонуй до міліції і голосно розмовляй – так, щоб люди за дверима чули тебе. Якщо в тебе немає телефону, клич на допомогу сусідів через вікно.⁹

Друковані та електронні мас-медіа роблять свій внесок та посилюють антиромські расистські стереотипи, які асоціюють ромський народ зі криміналом, наркотиками і взагалі з невизначеною “небезпекою”. Засоби масової інформації в Україні публікують матеріали, які провокують расову дискримінацію, є причиною негативного ставлення до національних меншин, включаючи ромів, та плекають ворожі стереотипи серед населення в цілому. Журналісти регулярно привертають увагу читацького загалу до ромів і численних прикладів небезпеки, яку вони асоціюють з ромами, часто радять їхнім читачам бути якомога подальше від ромів, на сторожі й уникати будь-якого контакту з ромами. Декілька прикладів наведено нижче.

13 квітня 2006 року газета “Досье 02” опублікувала статтю Катерини Шебаліної, в якій читачів закликають вбачати в усіх ромах потенційних злочинців та інформувати правоохоронні органи в разі, якщо їх бачать поблизу. Стаття мала назву “Назвавшись співробітниками пенсійного фонду, злочинці вкрали у літньої людини три тисячі гривень”. Газета “Досье 02” публікується під директоратом Міністерства внутрішніх справ України в Полтавській області. У статті було наведено свідчення міліціонера В’ячеслава Перепелиці, представника відділу карного розшуку Решитилівського району, який зазначив, що, ймовірно, злочинці були ромами. У статті також було зазначено:

⁹ Павлечко Л.П. та ін., *Основи Здоров’я*, Донецьк: Новая Печать, 2004, стор. 81. Увагу Європейського Центру Прав Ромів до цього тексту привернув Олександр Міщеряков, Президент громадської організації “Амаро Девес”. UN CERD неодноразово висловлював свою думку щодо подібного роду публікацій, які містять “історично несправедливу інформацію про меншини”. У серпні 2006 року на 69 сесії CERD було рекомендовано українському уряду “в подальшому сприяти публікації шкільних підручників мовами національних меншин, включно з ромською і кримськотатарською мовами, та забезпечити вилучення усіх етнічно-дискримінаційних матеріалів з існуючих підручників”. Див. UN CERD, *Draft Concluding Observations of the Committee on the Elimination of Racial Discrimination – UKRAINE*, CERD/C/UKR/CO/18, серпень 2006 р., параграф 16.

Міліціонер, який опікується розслідуванням цього злочину, також додав, що такі випадки – часте явище. Цигани часто бувають тут з різного приводу: купити горіхів, попити води, перепеленати дитину, поворожити, продати, поміняти гроші та ін. Найчастіше вони просять грошей за ворожбу... і минулого року стався випадок, коли обставини склалися так, що було порушено кримінальне слідство. Отже, циганами було пограбовано родину, в якій було вкрадено 6 000 гривень і 700 доларів. Вони просилися у дім ніби-то перепеленати дитину. Поки одна літня циганка опікувалася дитиною, інша увійшла до будинку і вкрала усі гроші...

Цигани приглядають собі жертв, розмовляючи із сусідами майбутніх жертв. Часто жертвами їхніх чорних справ є самотні пенсіонери. Отже, ми попереджаємо населення нашої області: якщо у Вашому селі з'явилися цигани, Ви повинні обов'язково подзвонити до районного відділення міліції і повідомити про це. Одразу ж після Вашого повідомлення негайно з'явиться слідча група або дільничний міліціонер. Вони затримають підозрілих, заберуть їх до районного відділку, їх буде сфотографовано і знято їхні відбитки пальців, записано їхні паспортні дані, усю цю інформацію буде внесено до бази даних.

24 березня 2006 року у “Сільському часі”, київській газеті, підпорядкованій Міністерству сільського господарства, було опубліковано статтю під назвою “Осторожно, наркоманія”, в якій проведено пряму паралель між ромською етнічною групою та дистрибуцією наркотиків. Стаття “Циганський фактор” побудована на статистичному аналізі, наданому журналісту Управлінням по боротьбі з наркотиками Міністерства внутрішніх справ. У статті зазначено:

Яскравим розділом у процесі незаконного обігу наркотиків є злочини, пов'язані з наркотиками і здійснені циганами. Доказом цього є контроль, спостереження і оперативні дії, вчинені правоохоронними органами, для виявлення та нейтралізації наркодилерів ромської національності. Згідно з даними Управління по боротьбі з наркотиками цигани зазвичай залучають споживачів наркотичних речовин у свою кримінальну діяльність і платять їм за це наркотиками. Традиційно ці люди, які працюють на циган, не є

членами будь-якої соціальної групи і є абсолютно залежними від торгівців наркотиками. Ось чому їх також часто використовують як хатніх робітників на додачу до торгівлі наркотиками. Коли цих людей арештовують, вони часто беруть на себе відповідальність і провину, аби їхні хазяї не постраждали. Загальновідомим є також той факт, що ромські жінки торгують наркотиками. Коли їх затримують, вони часто отримують умовні строки ув'язнення, адже у статті 79 Кримінального кодексу зазначено, що вагітним жінкам або жінкам, які мають дітей віком до 7 років, може бути присуджено лише умовний вирок... Це виглядає так, ніби дана стаття (Кримінального кодексу) була спеціально створена для ромських жінок, тому що це дає їм можливість торгувати наркотиками без покарання. Навряд чи Ви знайдете ромську жінку, яка не має дітей, або таку, яка не вагітна... Зазвичай судді не виносять їм вироки, пов'язані з ув'язненням.

27 квітня 2005 року у сумській газеті “Твій Шанс”, Сумська область (північний регіон), було опубліковано статтю Максима Новикова “Мадяри в Сумах”, в якій йшлося про групу ромів, які прибули в Суми і оселилися в наметах за межами Сум. У своєму розслідуванні Новиков пише, що “кожен знає, що роблять роми”, прозоро натякає на те, що роми здійснюють винятково кримінальну діяльність і ніколи або рідко не роблять нічого доброго. Згідно з твердженнями Новикова, такі поселення з'являються поблизу Сум щороку і основними заняттями їх мешканців є ворожба, жебрацтво і шахрайство, крім того, ці цигани-кочівники збільшують рівень злочинів у місті. Новиков звертається до читачів із закликом бути обережними, додаючи із сарказмом, що “будьте певні: всюди, де ці (люди) з'являються, вони шукають “роботи”.

6 жовтня 2004 року “Лівобережна”, місцева газета Золотоноші, міста у Черкаській області, опублікувала статтю під назвою “Міліція попереджає: увага – злодії”. У статті читачам давалися поради не розмовляти з ромами, яких вони не знають особисто. Роком раніше, 16 червня 2004 року, ця ж сама газета опублікувала статтю “Вторгнення циганів з жалісливими історіями”, яка радила мажоритарному населенню не пускати ромів до своїх осель, не давати їм води, не показувати їм дорогу, якщо вони про це просять. Тенденцію було продовжено тижнем пізніше, 22 червня, статтею, що попереджала читачів про ромів “які виготовляють неякісну горілку”. Випадків, коли газета друкувала би подібні поради щодо представників інших етнічних груп, не було.

ЄЦПР не визначено жодного випадку, коли хтось із цих людей був би визнаний формально чи неформально винним за публікацію подібних тверджень. Також ЄЦПР не виявлено також жодного випадку, коли хтось із урядовців засудив би дані твердження як деградацію особистості або суспільної думки.

2. ІСТОРІЯ РОМІВ В УКРАЇНІ

Лінгвістичні дослідження, які демонструють наявність прямого зв'язку між ромською мовою і сучасною мовою хінді, вочевидь підтверджують, що ромський народ є нащадками людей, які залишили Індію близько 1 000 років тому. Достеменно невідомо, коли роми вперше оселилися на нинішніх українських землях. Відомо, що різні субгрупи з лінгвістичними відмінностями і різницею у культурних традиціях прибули сюди в різний час і походять з різних регіонів. Це є причиною того, що важко говорити про “єдину” ромську громаду, яка живе в Україні, з єдиною історією та єдиним набором традицій. У деяких джерелах можна знайти інформацію про те, що вперше роми прибули сюди у 16 столітті з Польщі, Угорщини, Валахії та Молдови. У 17 столітті спостерігається третя міграція ромів, які зазнали сильних утиснень у Німеччині і Польщі і оселилися на території України, Білорусі, Росії та Прибалтики. За цими “руска рома” прибули “серві рома”, які оселилися в Україні, Південній Росії, Волзькому регіоні і Казахстані. Друга міграція ромів – “влахів” відбулася з Валахії і Молдови у середині 18 століття, вони населили Україну і Південну Росію. У Криму роми не селилися аж до середини-кінця 18 століття.¹⁰ Найпізніша міграція відбулася наприкінці 19 і початку 20 століття з прибуттям ромів – “калдерара” і “ловарі” з Румунії. Менші групи ромів – “плашуни” та “урсарі” прибули з Молдови, традиційно угорськомовні роми – “унгріка” – оселилися на західноукраїнських землях. З кінця 19 століття – початку 20 століття декілька груп ромів з різною історією, культурними традиціями і різними мовами або діалектами остаточно оселилися в Україні – деякі як кочівники, деякі – як осілі.¹¹

Історія життя та становлення громадянського статусу цих різних груп ромського населення в Україні – це непроста історія боротьби різних урядів за вкраплення ромів у соціальне полотно відповідно до їхнього бачення. Після занепаду Польсько-Литовського королівства у 18 столітті і аж до початку 20 століття територія сьогоденної України перебувала під владою Австрійської, Російської та Оттоманської імперій. Кожна з цих імперій була великою поліетнічною територією,

¹⁰ Наулко В.І., “Сучасна етнічна композиція населення Української РСР” Радянська Соціологія, Том 3, № 1 (Літо 1964), стор. 20.

¹¹ Марушаківа Єлена і Веселін Попов, “Етнічна ідентичність та економічні стратегії циганів у країнах колишнього СРСР”/In Mitteilungen des SFB “Differenz und Integration.” 4/1: Nomaden und Sesshafte – Fragen, Methoden, Ergebnisse. Halle-Wittenberg: Orientwissenschaftliches Zentrum der Martin-Luther-Universität, 9, 2003, стор. 289-310.

яка складалася з численних різноманітних культурних і етнічних складових частин, влада в імперіях була централізованою і перебувала в руках правителів – імператорів і султанів. Абсолютна централізація влади означала, що наявність розмаїття етнічних груп та історичних традицій в імперії (у т.ч. ромів), методи впливу на них і контролю за ними та можливість соціального розвитку цілковито залежали від того, наскільки в цьому були зацікавлені правителі.¹² Культурний фон мав безпосередній зв'язок із політичним і правовим такою мірою, наскільки він міг завадити державності і можливості контролю. До появи сучасної адміністративної держави, незважаючи на презирливе ставлення з боку суспільства і бачення їх як аутсайдерів і протиставлення до громади, роми, зокрема кочівні групи, існували автономно, з відносно невеликими зобов'язаннями перед владою.¹³

Усе почало змінюватися з часів реформ і модернізації, започаткованих Імператрицею Катериною II у середині 18 століття. Сам факт встановлення сучасної адміністративної держави заохочував різного роду правителів до систематичного і насильницького залучення ромів до раціональних, адміністративних законів імперії. Значні соціальні реформи породили централізовану і впорядковану бюрократичну структуру з дедалі більш жорсткими формами політичної і соціально-економічної організації, які були покликані стосуватися кожного окремого взятого суб'єкта імперії.¹⁴ Маючи на меті впорядкувати імперське суспільство, ромів, які не мали жодного офіційного статусу, було визначено як “державних селян” – цей термін визначав їхню позицію в суспільстві і сенс інтересу до них з боку держави. “Державні селяни” були адміністративно-соціальною категорією та суб'єктом оподаткування, вони не були прив'язані до землі, що давало їм свободу пересування, однак це давало також право державі вільно залучати їхню працю для виконання певних державних задач.¹⁵

¹² Субтельний, Орест, Україна: Історія, (Торонто: University of Toronto Press, 1994), стор. 202-203. Це стосувалося Російської імперії до 1917 року. Для Габсбурзької імперії 19 століття, однак, поява національних рухів ставала дедалі суттєвою і проблематичною. Хоча після революції 1848 року ідеї української національної свідомості отримала велику популярність у Галичині в Західній Україні, на початку 20 століття цей регіон залишався цілковито аграрним і політично безсилим.

¹³ Баранніков А.П. Діалекти українських та південноросійських ромів. – Ленінград: Академія Наук УРСР, 1934. – стор.8.

¹⁴ Субтельний, стор. 219.

¹⁵ Ізабель де Мадар'яга пише про соціальні реформи Катерини таке: “Катерина не була ані ліберальною, ані демократичною і вже точно не була прихильницею рівних прав. Вона була прихильницею тієї думки, що оптимальною є соціальна структура, поширена майже в усій Європі за часів її царювання, згідно з якою кожен індивідум згідно із законом належав до

Одним із наслідків цієї “спущеної згори” раціоналізації суспільства було створення суспільного неприйняття кочівного способу життя деяких ромських груп в імперії, в основному – через ускладнений процес збору податків. За часів царювання Катерини II держава вперше зробила спробу видання численних декретів, згідно з якими кочові ромські племена повинні були реєструватися за місцем свого проживання, дотримуватися податкових зобов’язань та вимог до них. Необхідність у рекрутах і робітниках, яка виникла під час Кримської війни (1853-1856 рр.), стала новим стимулом до реєстрації ромів, вперше на них поширювався обов’язок військової служби, як і на інших мешканців імперії.¹⁶ Орест Субтельний характеризує російську імперську адміністрацію тих часів, як “[к] корупційну, неефективну, розтягнуту на величезну територію, чий бюрократи не були спроможні або ж просто не виконували численні інструкції, які йшли зі столиці. На кожного прискіпливого начальника зазвичай був посадовець, який через добру душу або заради хабара ігнорував незначні злочини або пом’якшував жорсткі приписи”.¹⁷

Революція 1917 року вперше дала шанс ромам. Протягом першої декади буремних постреволуційних років і громадянської війни молодий більшовицький уряд офіційно визнав багато національних груп і культур, сподіваючись отримати їхню підтримку. Офіційна радянська ідеологія висувала дружбу націй в межах радянської федерації як засіб подолання расового і національного протистояння між різними національними та етнічними групами, з яких складався Союз. У 1925 році радянський уряд офіційно визнав ромів як національність, що входить до складу Радянського Союзу. Вперше в історії ромів у 1925 році було створено Всеросійську спілку ромів, члени якої сперечалися щодо розвитку ромської граматики та публікацій на ромській мові кирилицею, заснування ромських культурних і освітніх установ і навіть створення ромських кооперативів і колгоспів.¹⁸

певної соціальної групи або “складу” і мав відповідні права та виконував обов’язки, притаманні цьому “складу”. У 18 столітті люди, згідно із законом, від народження належали до певного класу, в якому народилися, однаково заможними чи бідними... Її зусилля щодо модернізації російської адміністрації і залучення різних соціальних класів до співпраці у процесі змін, визначених у Статуті місцевої влади 1775 року, в якому вона спробувала організувати і надати корпоративної форми різним соціальним групам і кодифікувати їхні права та обов’язки. Де Мадар’яга, Ізабель, Катерина Велика: Коротка історія (New Haven: Yale University Press, 1990), стор.118-120.

¹⁶ In Crowe, David M., *Історія циганів Східної Європи*, (New York: St. Martin’s Press, 1996), стор.161.

¹⁷ Субтельний, стор. 204.

¹⁸ Деякі з них можна спостерігати і сьогодні, хоча в дещо іншій формі. Візьміть, наприклад, початкову школу в м.Одесі, створену у 30-х роках як частину державного проекту, спрямованого

Будинок родини Чукаленків, яка складається з 15 людей, серпень 2006 року, м.Новомосковськ. В будинку немає ні водо- ні електропостачання. Вони живуть тут вже чотири роки. Раніше, до їхнього вселення до цього будинку, тут ночував будь-хто. Кухня розташована на вулиці і являє собою відкриту піч у руїнах старого будинку напроти. Воду беруть із джерела, але вона нечиста і не завжди її можна використовувати як питну. навряд чи придатна до пиття. Ніхто з дівчат не ходить до школи. Сім'я просто неспроможна придбати їм взуття і одяг. Пані Чукаленко каже: "Зараз якось управляємось, але зими для нас насправді страшні".

Фотографії: Майкл Линч/ЄЦПР

У будинку пані Поліни Мірошніченко немає ні газу ні води (є джерело неподалік), однак вона офіційно підключена до міської електромережі. Основне джерело її доходів – пенсія (30 гривень на місяць). Додаткові гроші пані Поліна заробляє луцинням волоських горіхів та їхнім продажем.

Фотографії: Майкл Линч/ЄЦПР

Як і у їхніх попередників, пересувний спосіб життя кочових ромських груп, був протилежним соціалістичним планам розвитку. Це стало очевидним у 1926 році, коли нова держава видала декрет, який заохочував кочових ромів до оселення. 1 жовтня з'явився декрет під назвою “Про засоби допомоги кочовим циганом у переході до роботи і осілого способу життя”, заснований на вірі в те, що економічна відсталість ромів пов'язана з їхніми традиціями кочівництва, в якому одночасно пропагувалися освітні і культурні заходи для ромів і містився заклик до подолання ромами їхньої бідності шляхом обрання продуктивного способу життя, пов'язаного з постійним проживанням в одному місці.¹⁹ Відповідно до одного з джерел лише 5 000 з офіційної кількості 61 299 ромів, які проживали на той час на території Радянського Союзу, прийняли осілий спосіб життя у 1928 році. Тому з'явився новий державний декрет – “Про наділення землею циганів для переходу до роботи і осілого способу життя”, що свідчило про більш визначені наміри уряду щодо ромів, однак і вони не мали успіху.

Проте на початку 30-х років радянські методи соціального контролю стали надбали силового і глобального характеру. З набранням обертів влади Йосипа Сталіна у 1927 році політична і бюрократична влада стала консолідованою і жорстко централізованою, державницькі проекти з колективізації сільського господарства та розвитку радянської важкої промисловості отримали драматичні та насильницькі риси і безпрецедентні масштаби. Збільшена централізація влади стала сигналом про повернення до гегемонічної моделі суспільства, керованого владою, тим не менше відмінної від колишньої імперської. Пропаганда виняткової національної ідентичності тепер позиціонувалася як непатріотична, і держава спрямувала свої зусилля на “об'єднання” розмаїтого населення Союзу і створення унітарного “радянського народу”.²⁰ Як і усі радянські громадяни, роми були змушені робити свій внесок до глобального соціально-економічного проекту “побудови комунізму”. Ромські колективні господарства, створені у 20-х роках, було розформовано, їхні члени були розпорошені між іншими колгоспами.²¹

на піднесення і зміцнення національних меншин, яка нині виконує активну функцію сегрегації ромських дітей від загальної системи освіти.

¹⁹ Цитата з Crowe, стор. 174-175.

²⁰ Див. Martin, Terry, *The Affirmative Action Empire: Nations and Nationalisms in the Soviet Union, 1923-1939*, (Ithaca NY: Cornell University Press, 2001).

²¹ Crowe, David, Nadezhda Demeter and Alaina Lemon, “Gypsies,” in Friedrich, Paul and Norma Diamond eds. *Encyclopedia of World Cultures*, vol. 6., (Boston: GK Hall & Co., 1993), стор.145-148.

Ромські школи, в основному, були закриті, а державну підтримку публікаціям ромською мовою було суттєво скорочено.

З початком другої світової війни та німецької окупації у 1941 році роми зазнали усіх бід і нещастя разом з усіма мешканцями Радянської України. Однак їхня етнічна приналежність виокремила їх разом з євреями для неймовірних знущань і вбивств з боку німецьких окупантів. У наказі від 25 серпня 1942 року, виданому до уваги керівників Військових польових жандармерій дано кілька вказівок з цього приводу та інструкцій щодо підготовки до здійснення спеціальних заходів на окупованих землях,

...існування циганських банд є головною перешкодою підкоренню територій, оскільки їхні члени блукають по території як жебраки і співпрацюють з партизанами, забезпечуючи їх запасами та ін. За умови що лише частина цих циганів, які підозрювані або визначені як постачальники партизанам, будуть покарані, ставлення інших до німецьких сил стане дедалі ворожим, а їхня підтримка партизанів зміцніє. Необхідно знищити ці банди повністю.²²

Як продовження цієї настанови 11 листопада 1942 року з'явилася жорстка антипартизанська директива, згідно з якою партизан або "будь-хто з прихильників, укривателів, тих, хто будь-якою мірою допомагає партизанам, буде страчений".²³ Нацистські високі посадовці, які вбачали в ромях соціальне зло (наприклад, хвороби) або військову небезпеку чи загрозу безпеці (таку як шпіонаж), були схильні до такого самого рішення.²⁴ *Einsatzgruppe C*, український

²² Цитата з Crowe, стор.183.

²³ "Директива про антипартизанські заходи на Сході", 11 листопада 1942 року.

²⁴ Kenrick, Donald, *In the Shadow of the Swastika: The Gypsies During the Second World War*, (Hertfordshire: University of Hertfordshire Press, 1999), стор.133. В жовтні 1948 року, під час Нюрнберзького процесу після війни, Отто Олендорф, колишній керівник *Einsatzgruppe D*, свідчив, що завданням його пересувних каральних угруповань було "забезпечення очищення окупованих територій через вбивство євреїв, циганів, посадових осіб і активістів комуністичної партії та всіх тих, хто являв собою загрозу безпеці". На думку Олендорфа, зв'язок між расовою приналежністю і криміналітетом очевидний і простий: "Різниця між євреями і циганами не було. У той же час існували особливі розпорядження щодо євреїв. Я додав би, що загальновідомим фактом з історії Європи є те, що під час будь-яких війн євреї завжди були шпигунами для усіх сторін... Різниця [щодо циганів] в тому, що будь-який народ – німецький чи американський – мають постійне місце проживання, тоді як цигани завжди

підрозділ німецьких батальйонів смерті, первинним своїм завданням мав очищення окупованих територій від євреїв і соціально небезпечних груп і регулярно доповідав про карні заходи щодо “циганських банд”. На противагу Einsatzgruppen A, B і C, які не здійснювали систематизовані заходи щодо ромів – їхнім завданням були євреї, Einsatzgruppe D, яка “працювала” в Криму, доклала конкретних зусиль до повного очищення півострова від ромів і євреїв.²⁵

Після закінчення другої світової війни було впроваджено декілька державних рішень щодо залучення ромів у радянське суспільство повною мірою. Загалом ця стратегія мала за основу три аспекти – вмотивувати до осілого способу життя, навчати та інтегрувати ромів, одночасно з іншими національностями та етнічними групами, в індустріально орієнтоване трудове сучасне суспільство. Компактні поселення ромів були розпоршені і розселені. Декрет 1956 року “Про залучення бродячих циганів до праці” фактично визначив ромське “кочівництво” явищем поза межами закону і був одним з радянських законів, які визначали злочин, базуючись на культурній практиці. Новий законодавчий акт був почасти запроваджений, однак багато ромів і надалі кочували, особливо у прикордонних регіонах Союзу – Сибіру, Середній Азії, де вони мали можливість братися до сезонних робіт як торгівці і перегінники скоту, сільськогосподарські робітники та вуличні гендіярі. Однак для більшості території Радянського Союзу, у т.ч. України, все було інакше.

Відповідно до даних перепису, наприкінці 70-х років, понад 70% ромів, які мешкали на території Радянського Союзу, проживали у містах, решта – у сільській місцевості.²⁶ Однією з небагатьох традиційних професій, які допомагали існувати у новому суспільстві, була музика, яка і досі залишалась важливою і визнавалася як складова ромської культури. Інші професії, які були традиційно пов’язані

були людьми без постійного місця проживання, ладними змінювати його при більш сприятливих економічних умовах в іншому місці, там, де їм це обіцяли. Я переконаний в тому, що німець, наприклад, зовсім несхильний до шпіонажу”. Кочовий спосіб життя ромів зробив їх вразливими до підозри у шпіонажі: “вони не були осілими людьми і не хотіли змінювати свій спосіб життя”. Пізніше Олендорф свідчив про те, що ромських дітей “вбивали разом з їхніми батьками, тому що їхнє вбивство не було тимчасовим заходом, це було остаточне рішення. Як діти батьків, кого було вбито, тому що воїн являли собою загрозу для німців, вони мали бути вбиті також”. Додаткову інформацію щодо допитів Олендорфа див. “The Einsatzgruppen Case” Military Tribunal II Case No.9, *The United States of America vs. Otto Ohlendorf et. al.*, Vol. VII, pp. 286-287: <http://www.ess.uwe.ac.uk/genocide/Einsatz3.htm>.

²⁵ Kenrick, стор.136-139.

²⁶ Crowe, стор.189-192.

зі способом життя ромів, зникли, протягом тривалого періоду роми могли претендувати на заробіток лише як промислові чорноробчі низької кваліфікації.

Алайна Лемон пише, що "... у Радянському Союзі ... пов'язували однаковою мірою і в побуті, і у міліцейських приписах зовнішні ознаки (фізичні і нефізичні) з визначенням внутрішньої біологічної або спадкової суті та традиційно пояснювали з цієї позиції поведінку, культуру, соціальний статус... Одночасно радянська держава позиціонувала себе як суворого борця з расизмом і країну, в якій немає расової дискримінації або расових категорій".²⁷ Коли, після подій 1989 року і проголошення Незалежності у 1991 році, ідеологічні обмеження було знято, розпочалося масове обговорення доцільності офіційного поділу етнічних груп на категорії за певними особливостями поведінки та ознаками з використанням расистської термінології. Цей процес мав збіг у часі з економічними і політичними негараздами початку 90-х років, що дало панівній громаді готовий матеріал для "расового" пояснення існуючого соціального безладу.

Хоча усі комуністичні спроби інтеграції ромів були невдалими, зрештою соціально-економічна стабільність і можливості для працевлаштування останніх років зробили для інтеграції ромів у мажоритарну громаду більше, ніж спроби будь-яких інших минулих років. Незважаючи на це, від 1989 року багато хто з ромів ще раз відчули себе за межею суспільства, проте цього разу – без традиційних професійних засад своїх пращурів, що тримали їх на світі в минулому. Незалежність і перехід до демократії та ринкової економіки призвели до чималого безладу в країні, що супроводжувався масовим скороченням робочих місць і звільненнями. Вимоги нової, ринкової економіки зробили очевидними той факт, що рештки радянського індустріального сектора були безнадійно неефективними, тому перехід до нової економічної логіки був болючим. Промислові чорноробчі низьких категорій, чії ряди склалися з багатьох ромів, негайно відчули на собі ефект економічного переходу, оскільки вони були першими, кого було звільнено без жодних засобів до їхнього подальшого існування. Вплив цих подій на ромську громаду по всій Україні був руйнівним. Для більшості ромів України основне джерело доходів змінилося після хвилі змін, що сталися в системі державного працевлаштування, притаманній 80-м рокам, у 90-х роках воно перетворилося на поєднання соціальної допомоги (зокрема, державна допомога по догляду за дитиною), пенсій та готівкових розрахунків за випадковій підробітці на кшталт торгівлі, здавання металобрухту або некваліфіковану працю, внаслідок цього

²⁷ Lemon, Alaina, *Between Two Fires: Gypsy Performance and Romani Memory from Pushkin to Post-socialism*, (Durham: Duke University Press, 2000), стор.63-64.

багато хто з ромів опинився за межею бідності. Змінений трудовий ринок з його специфічним підходом до заробітної плати, переваги, що надається кваліфікованій праці, з його відмовою від застарілих методів роботи, притаманних кільком попереднім генераціям, на фазі переходу до нових соціально-економічних реалій не залишив багатьом ромам іншої можливості заробітку, крім залучення до виконання робіт, які не потребують або потребують мінімального фахового навчання або відповідної освіти, частіше за все – до важкої фізичної праці, на яку немає великого попиту серед інших категорій працівників. У багатьох ромських громадах в Україні торгівля на базарах товарами народного вжитку, які мають тривалий термін зберігання, перетворилася на одну з небагатьох можливостей вберегтися від цілковитої бідності і заробляти на відносно нормальне життя, маючи лише початкові освітні уміння для виконання роботи.

Швидкі і несподівані політичні та економічні зміни, які є характерними рисами 90-х років, були буремними і важкими майже для всіх українців. Державна політика та соціально-ідеологічні ідеї тотального зрівняння, асиміляції та інтеграції змінилися на складний період економічного переходу, що спричинило до зародження духу змагань і впевненості у власних силах, однак також потягло за собою формування позиції нерівності, а отже – і високий рівень нетолерантності. Значний ступінь непевності і занепокоєння, який спричинили зміни, спонукав багатьох представників мажоритарних етнічних груп до пошуків тих, хто винен у їхніх проблемах, і спричинив чимало інцидентів брутального насильства щодо представників маргінальних або підозрілих меншин на кшталт євреїв, кавказців і ромів, які набрали тотального характеру. Превалюючими расовими та культурними стереотипами була підозра в незаконному отриманні прибутку та асоціації з криміналом, особливо – з організованою злочинністю та незаконним оборотом наркотичних речовин.²⁸ У 90-их роках випадки насильницьких дій щодо ромів набрали тотальної кількості і поширення як з боку держави, так і з боку мажоритарного населення.²⁹

²⁸ Kalinin, Valdemar and Christina Kalinina, “The Baltics, Belarus, Ukraine and Moldova: Life in the Former USSR” in Guy, Will ed., *Between Past and Future, The Roma of Eastern and Central Europe*, (Herefordshire: Herefordshire University Press, 2001), стр.244-245.

²⁹ Ibid, стр.247.

3. ПРАВА ЛЮДИНИ І РОМИ УКРАЇНИ

Україною ратифіковано більшість, якщо не всі основні міжнародні нормативні акти щодо прав людини.³⁰ Статтею 9(1) Конституції України проголошено, що всі міжнародні нормативні акти є чинними і обов'язковими до виконання. Також у Законі України про прокуратуру визначено, що завданням прокуратури в Україні є захист прав і свобод громадян, що гарантовано українськими і міжнародними нормативними актами.³¹ У Законі України про міжнародні договори (2004 р.) зазначено, що при розв'язанні конфлікту правила, встановлені міжнародними актами, мають переважне значення у випадку розбіжностей з національним законодавством.³² Однак, як демонструє практика, надзвичайно рідкими є випадки, коли вимоги, що містяться в таких актах, взагалі беруться до уваги або іншим чином використовуються в юридичній практиці.³³

Звіт про стан дотримання прав людини в Україні був джерелом великого занепокоєння як всередині країни, так і за її межами. У 2000 році Ніна Карпачова, нещодавно затверджений в Україні Спеціальний уповноважений Парламенту з прав людини (Омбудсмен), у її першому рапорті за 2 роки повідомила:

³⁰ Україна підписала, однак не ратифікувала Змінену Європейську соціальну хартію.

³¹ Стаття 4, Закон України “Про прокуратуру” від 05.11.91 №1789-XII.

³² Це спеціально виокремлена цитата зі статті 19(2) Закону України “Про міжнародні договори України” від 29.06.2004 1906-IV.

³³ Відповідно до проведеного у 2004-2005 роках дослідження, респондентами якого були 653 судді (10% від загального числа українських суддів), дослідниками було встановлено, що близько 70% суддів вважають, що міжнародні нормативи по правах людини є частиною української законодавчої бази, 60% інтуїтивно припустилися думки, що такі нормативи є частиною судової практики, дуже мало суддів були знайомі з текстами і ще менше число використовували їх в роботі. Наприклад, лише 55,6% суддів виявили знання про існування Міжнародної конвенції про громадянські та політичні права, 16,6% були знайомі з її положеннями, однак лише 2,2% використовували її в своїй судовій практиці. Респонденти виявили ще менші знання щодо Міжнародної конвенції про економічні, соціальні і культурні права (41,2% знали про її існування, однак лише 5,5% були знайомі з її положеннями і лише 1,1% використовували її в роботі). 46% суддів знали про існування ICERD, однак лише 7,8% сказали, що добре знайомі з її положеннями. Дане дослідження проводилося у вигляді серії робочих груп, здійснених Міжнародною правовою радою *Legiteam* та Харківським центром тендерних студій у 2004-2005 роках. Див. International Legal Council Legiteam, “Alternative Report on Implementation of

Незважаючи на демократичне законодавство у сфері прав людини, наявне в Україні, в умовах соціально-економічної кризи, зниження загального рівня культури і моралі в Україні ефективні механізми правозахисту не є дієвими, що спричиняє до масових і регулярних порушень прав і свобод людини, а іноді унеможлиблює їхню реалізацію. Ситуацію погіршує бідність, яка також є порушенням прав людини.³⁴

Хоча деякі ознаки того, що загальна картина щодо дотримання прав людини в Україні повинна була покращитися або готова до покращання з моменту політичних змін у 2004-2005 рр., не можна сказати те саме про дотримання прав ромів в Україні. Державним департаментом США було зазначено, що, зокрема, збільшення відповідальності правоохоронних органів та докладання зусиль до покращання умов перебування у в'язницях, одночасно із забезпеченням свободи слова, права на мирні зібрання, зменшення державного контролю над релігійними інституціями та зменшення державного тиску на правозахисні групи.³⁵ Доказом цього є поодинокі факти, що підтверджують великий позитивний вплив вищезгаданих заходів, пов'язаний зі зменшенням випадків дискримінації та соціального таврування вразливих етнічних або національних груп, у т.ч. ромів. Поточні правозахисні заходи, які мають на меті боротьбу із расовою дискримінацією, є неефективними і поодинокими; вони виявилися неспроможними до мобілізації політичних зобов'язань та ресурсів, необхідних для забезпечення прогресивних змін в українському законодавстві і політиці.

Проте останніми роками окремі урядовці виявляли певний інтерес до цієї теми. У вересні 2003 року Кабінет Міністрів України затвердив трирічний національний проект під назвою “Програма соціального та культурного відродження ромського населення України”, увага в якому була сфокусована в основному на збереженні етнічної ідентичності ромів та фасилітації їхньої інтеграції в українську громаду. Більше того, Комітет ВРУ з питань прав людини,

International Covenant on Civil and Political Rights in Ukraine,” 2006, стор.8-9. Див. <http://www.ohchr.org/english/bodies/hrc/docs/ngos/alternativereport.pdf>.

³⁴ Ніна Карпачова, Державне регулювання і захист прав людини в Україні – Перший Річний звіт Спеціального уповноваженого по правам людини (Київ, 2000), http://www.ombudsman.kiev.ua/de1_zm.htm.

³⁵ United States Department of State, Bureau of Democracy, Human Rights and Labour, *Country Report on Human Rights Practices 2005 – Ukraine*, <http://www.state.gov/g/drl/rls/hrrpt/2005/61682.htm>.

національних меншин і міжнаціональних відносин, очолюваний Геннадієм Удовенком, провів перші офіційні слухання щодо стану ромського населення в Україні 12 квітня 2005 року. Проте на місцевому рівні можна спостерігати мінімальні покращання. Згідно зі словами ромського активіста, який дав інтерв'ю ЄЦПР: “Ми живемо у 21 столітті: жінок гвалтують на вулиці... Рівень дитячої смертності високий... Ромів ображають, піддають тортурам і знущаються з них на державному і недержавному рівні, змушують їх брати на себе вину за злочини, яких вони не скоювали... Ситуація в Україні – дуже погана”.³⁶

³⁶ Інформацію надано партнером ЄЦПР Жужаною Дудучава в інтерв'ю 23 травня 2006 року.

4. ВІДМОВА РЕАЛІЗУВАТИ ВИМОГИ МІЖНАРОДНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ПРО РАСОВУ ДИСКРИМІНАЦІЮ

Існуючі українські законодавчі акти не є достатніми для адекватного захисту від расової дискримінації та покарання за такі дії. Про цю лакуну у законодавстві неодноразово зазначали міжнародні спостерігачі. Вони акцентували на проблемах, пов'язаних із браком всебічного законодавства по боротьбі з дискримінацією, процедурних проблемах, а також нестачею доступу для жертв дискримінації до задоволення їхніх запитів та відповідної компенсації. Вперше ЄЦПР було наголошено на цих пунктах у Річному звіті по Україні в 1997 році.³⁷ У 1999 році Державним департаментом США було зазначено, що судова влада і уряд виявилися неспроможними до забезпечення дотримання умов рівності, проголошених Конституцією.³⁸ У 2001 році Комітет ООН із запобігання расовій дискримінації (CERD) здійснив дослідження українського правового поля і, з огляду на неадекватність існуючих законодавчих приписів та заходів по боротьбі з расовою дискримінацією, розробив такі рекомендації уряду:

Комітет зазначає, що національні законодавчі акти не містять достатніх позицій щодо заборони дискримінації за принципом расової або етнічної чи національної належності відповідно до вимог Конвенції. Комітетом рекомендовано уряду вжити усіх можливих відповідних заходів на законодавчому рівні для забезпечення повного відображення вимог Конвенції в національному законодавстві. Комітет акцентує на важливості існування відповідних заходів із покарання та відповідальності за дії, пов'язані з проявами расової сегрегації та дискримінації, незалежно від того вчинені вони індивідуумами чи угрупованнями.³⁹

³⁷ ERRC, *The Misery of Law: The Rights of Roma in the Transcarpatian Region of Ukraine*, Country Reports Series, No. 4, April 1997, стор.73-78.

³⁸ United States Department of State, Bureau of Democracy, Human Rights and Labour, *Country Report on Human Rights Practices 1999: Ukraine*, <http://www.state.gov/g/drl/rls/hrrpt/1999/367.htm>.

³⁹ Office of the High Commissioner for Human Rights, *Concluding Observations of the Committee on the Elimination of Racial Discrimination: Ukraine*, 16/08/2001, A/56/18, § 369.

Лідія Іванівна Калашенко з Новомосковська живе з онуками. Її чоловік помер близько двох років тому. Він працював на підприємстві, і сім'я жила з того. Восени 2005 року її старий будинок зруйнували, і вони тимчасово переїхали до будинку сина, але нині, як сказала пані Калашенко представникам ERRC, вона з онуками сплять на підлозі в напівзруйнованому будинку. Зараз місцева адміністрація позбавила їх електропостачання і газу, а єдина вода, яку вони мають, – з місцевого джерела, яка не надто чиста. Вона заробляє на життя жебракуючи в місті. Коли її запитали, чому вона не поїде звідси кудись в інше місце, вона сказала, що це – її дім, “крім того, куди ж ми поїдемо? Єдині гроші, що ми маємо на родину з п'яти осіб, – ті, які я заробляю жебрацтвом. У нас немає вибору”.

Фотографії: Майкл Линч/ЄЦПР

У наступному огляді відповідності ситуації в Україні вимогам ратифікованої Міжнародної Конвенції про усунення усіх проявів расової дискримінації (ICERD) в серпні 2006 року, CERD було надано коментарі Українському Парламенту щодо нині скасованого закону:

Комітет виявляє занепокоєння з приводу того, що проект антидискримінаційного закону спрямовано винятково на пряму дискримінацію, залишаючи поза увагою випадки непрямой дискримінації. Нагадуємо про те, що визначення дискримінації міститься в статті 1 Конвенції і поширюється на будь-яке необгрунтоване розмежування, яке призводить до порушення окремих прав і свобод (стаття 1 (1))... Комітетом рекомендовано уряду спрямувати зусилля на прийняття всебічного антидискримінаційного закону, який стосувався би також і непрямой дискримінації, відповідно до статті 1 Конвенції.⁴⁰

Незважаючи на те що Конституція та Кримінальний кодекс містять певні застереження щодо відповідальності за порушення принципу однакових прав, ефективних і всебічних антидискримінаційних законодавчих актів, які забороняли би дискримінацію, крім того, існують окремі лакуни щодо заборони расової дискримінації.⁴¹ Відсутність відповідних заборони в цивільному або адміністративному законодавстві або пов'язаних нормативних актах, які вочевидь забороняли би дії некримінального характеру, пов'язані з проявами расової або етнічної дискримінації, роблять можливими і навіть сприяють появі подібних дій. На практиці на місцях існують поодинокі випадки існування процедурних механізмів (або їх взагалі не існує), які покликані допомогти жертві расової дискримінації скласти і подати позов у зв'язку з цим, однак немає достатніх правових можливостей для ромів та інших для задоволення позовів, пов'язаних із завданням шкоди від проявів дискримінації, особливо – расової дискримінації.

Правовий захист від проявів расової/етнічної дискримінації в українському законодавстві обмежується пунктами, що містяться у Конституції та

⁴⁰ “Concluding observations of the Committee on the Elimination of Racial Discrimination: Ukraine”, CERD/C/UKR/CO/18 August 2006, параграф 7.

⁴¹ В Україні було прийнято рамковий закон щодо боротьби з дискримінацією за гендерним принципом (“Закон рівних можливостей”), прийнятий ВРУ 8 вересня 2005 року.

Кримінальному кодексі. Окремі застереження включено також до інших правових актів, наприклад, таких як Кодекс законів про працю. Вони є абсолютно невідповідними з позиції превалювання правил міжнародного права у даному випадку, і в ряді випадків, якщо не в усіх можливих, права постраждалих не можуть бути захищені достатньою мірою позиціями національного законодавства відповідно до державних зобов'язань України.

Статтю 24 Конституції України проголошено рівність конституційних прав і свобод та рівність перед законом для всіх громадян України. Вимоги переваги або обмежень, пов'язаних з расовою, етнічною приналежністю, кольором шкіри, політичними, релігійними або іншими уподобаннями, статтю, соціальним або матеріальним статусом, місцем проживання, мовою або іншими характеристиками, є незаконними. Існує невелика правова особливість щодо проявів дискримінації, суттєва для законодавців та/або практикуючих юристів. Найбільш дотичним є те, що суд дійшов згоди у питанні визначення “дискримінація”, встановленого постановою Конституційного Суду від 7 липня 2004 року, в якому “дискримінацію” було ідентифіковано як виявлення певної необґрунтованої і несправедливої різниці у правовому статусі всупереч вимогам Конституції.⁴² Захист і права згідно з Конституцією мають декларативний характер і потребують а) затвердження на законодавчому рівні з метою чіткого визначення дискримінації відповідно до міжнародних і європейських стандартів;⁴³ б) визначення протизаконних дій в межах її юрисдикції; с)

⁴² №14-РП/2004. Див. Legiteam, стор.24.

⁴³ Європейським Союзом прийнято чимало законодавчих актів, які суттєво покращили анти дискримінаційну політику в Європі, найбільш визначними є такі директиви: 2000/43/ЄС, 2000/78/ЄС, 2002/73/ЄС, було також прийнято чимало нормативних актів проти дискримінації за гендерним принципом. Директива щодо расової рівності чітко визначає 5 типів дискримінації: (і) пряма дискримінація; (ii) непряма дискримінація; (iii) утиснення (за расовою ознакою); (iv) віктимізація (як наслідок расової дискримінації); і (v) дискримінаційні інструкції.

Україна не є членом Європейського Союзу, тому його законодавчі акти на неї не поширюються. Однак на Україну як на кандидата в членство в ЄС поширюється практика Європейського Союзу під назвою *acquis communautaire*. Україна не є кандидатом у членство в ЄС, однак її уряд неодноразово демонстрував своє бажання до цього, так само, як заявляв про необхідність гармонізації внутрішньої політики і законодавства із нормативами Європи. Один із прикладів – промова Президента В.Ющенка перед Європейським Парламентом 23.02.2005 року: “Моя країна зараз знаходиться на порозі нових реформ... Для нас в Україні, нашою метою... є прийняття нових стандартів і нових цінностей, таких, як європейські стандарти і цінності.

визначення способів і засобів задоволення прав жертв дискримінації; d) ідентифікації структур, відповідальних за покарання у зв'язку з випадками дискримінації; e) деталізації відповідних процедур.

На сьогодні наріжним каменем у забороні расової/етнічної дискримінації в українському законодавстві, поза межами відповідальності згідно з пунктами Конституції, в Україні є Кримінальний кодекс. Стаття 161 Кримінального кодексу попереджає про кримінальну відповідальність за порушення принципу рівності за расовою, національною або релігійною ознаками.⁴⁴ Стаття 67 ідентифікує расову, національну або релігійну ворожнечу як особливі обтяжливі обставини. Однак ці застереження не є ефективними механізмами захисту, оскільки (i) вони містять чимало суттєвих застережень, які не дають гарантії отримання жертвою дискримінації належної сатисфакції; (ii) на практиці лише кілька постраждалих від дискримінації змогли, спираючись на ці законодавчі норми, отримати правовий захист; (iii) також з інших причин.

Що стосується закликів до расової дискримінації, CERD, коментуючи у серпні 2006 р. ратифікацію Україною ICERD, зазначив:

Зазначаючи, що відповідальність за провокацію проявів расової дискримінації визначено статтями 66, 67 і 161 Кримінального кодексу та статтями 46 і 47 Закону про інформацію і статтею 3 Закону України про друковані засоби масової інформації, Комітет акцентує на відсутності попередження про будь-яку відповідальність згідно зі статтею 161 Кримінального кодексу в разі, якщо відсутності доказу наміру або жертвою дискримінації є особа, яка не є громадянином України (статті 4 (a) і 6)... Комітет закликає уряд до зняття чітко окреслених обмежень

Європейська інтеграція – це єдиний відкритий шлях для України... Ми зробили вибір у наших стратегічних і політичних діях в цьому напрямку” (Президент Віктор Ющенко, 23 лютого 2005 року, Страсбург, Франція: <http://www.europarl.europa.eu/omk/sipade3?L=EN&PUBREF=//EP//TEXT+CRE+20050223+ITEM008+DOC+XML+V0//EN&LEVEL=3&NAV=X>).

⁴⁴ Кримінальний кодекс України, стаття 161. Згідно з цією статтею караються: насильницькі дії, які розпалюють національну, расову або релігійну ворожнечу і ненависть; приниження національної честі та гідності, або приниження громадян за ознакою їхніх релігійних уподобань; та інші прями або непрямі обмеження у правах або пряме чи непряме віддавання переваги громадянам за принципом раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших уподобань, етнічного чи соціального походження, мовних та інших ознак.

у застереженні щодо свідомого порушення, які містяться у статті 161 Кримінального кодексу, з метою полегшення судових розглядів при порушенні цієї статті. Комітет також пропонує державу розглянути можливість поширення змісту статті 161 Кримінального кодексу на випадки, коли жертвою дискримінації є особа, яка не є громадянином України. У зверненні міститься заклик до уряду гарантувати цілеспрямовану імплементацію усіх правових застережень, спрямованих на боротьбу з проявами расової дискримінації, та надати в наступному звіті поновлену інформацію про застосування українською судовою владою правових пунктів кримінального законодавства та його позицій, які передбачають покарання за прояви расової дискримінації, зокрема статті 66 і 161 Кримінального кодексу. Звіт має також включати інформацію щодо кількості і зміст розглянутих справ, характер відповідальності за порушення та компенсацію або заходи судового захисту прав жертв подібних злочинів.⁴⁵

Ще одним фактом, який підтверджує дефіцит нормативних актів у кримінальному законодавстві України, котрі забороняли би дискримінацію і прямо визначали би наявність кримінальну відповідальність за її прояв, нещодавно були прокоментовано так:

Кримінальним кодексом визначено відповідальність за порушення принципу рівності на підставі расових, національних відмінностей або релігійних вподобань (стаття 161). Однак ефективність цієї статті сумнівна, і тому є три причини:

- **Намір має бути доведено.** Відповідальність, визначена статтею 161 Кримінального кодексу, можна інкримінувати лише у випадку, якщо встановлено намір у діях, які порушують принцип рівності. Однак, з огляду на специфіку таких дій, практично неможливо довести існування наміру.
- **Відповідальність може бути застосована лише у випадку протизаконних дій, спрямованих на українських громадян.** Такі самі дії, спрямовані проти людей, які не є громадянами

⁴⁵ “Concluding observations of the Committee on the Elimination of Racial Discrimination: Ukraine”, CERD/C/UKR/CO/18 August 2006, параграф 9.

України, або немає осіб, які могли би підтвердити їхнє громадянство, не розглядаються як правопорушення.

- **Ця стаття має обмежений характер і поширюється на вузьке коло злочинів, пов'язаних із проявами дискримінації.** Чимало дій, спрямованих проти представників національних меншин, і які є злочином в розумінні міжнародного законодавства, не визначаються такими Кримінальним кодексом України.⁴⁶

Деякі інші правові застереження проти дискримінації містяться в таких пов'язаних галузях, наприклад застереження декларативного характеру, які наявні у Кодексі законів про працю.⁴⁷ Однак процедурні елементи, покликані гарантувати відповідальність за ці порушення, наразі відсутні. Крім того, Кодекс законів про працю стосується винятково випадків, які лежать в правовому полі цієї галузі та пов'язаних сфер, і, таким чином, не покриває усього комплексу проблем, що стосуються заборони расової/етнічної дискримінації. Зрештою, застереження, що містяться у Кодексі законів про працю, не є вочевидь дієвими – з огляду на масові і систематичні звільнення ромів з роботи.

Особи, постраждалі від дискримінації, можуть звернутися з відповідними скаргами до Омбудсмана, який, у свою чергу, може спрямувати ці скарги до Конституційного суду або інших владних структур. Проте ефективність цієї схеми є вочевидь сумнівною. За відсутності об'єктивної можливості створення обов'язкових до виконання рекомендацій, жодних власних повноважень і достатнього фінансування інституція Омбудсмана спроможна лише на повідомлення про подібні ситуації.

⁴⁶ Нині нечинний Закон “Про захист від расової, національної та етнічної дискримінації”, Київ: Міжнародний центр політичних досліджень, подано на розгляд до ВРУ у 2005 році, стор.33. Закон не було прийнято до виборів 2006 року, тепер його необхідно знову подавати на розгляд новим Парламентом, однак за будь-яких умов він може бути рекомендований як базис для антидискримінаційного закону в майбутньому.

⁴⁷ У Кодексі законів про працю України, стаття 2-1, зазначено, що “в Україні надаються рівні права на працю усім громадянам, незалежно від їхнього походження, соціального і матеріального статусу, раси, етнічної приналежності, статі, мови, політичних уподобань, віросповідання, характеру або природи занять, місця проживання або інших обставин”.

Відсутність всебічного антидискримінаційного законодавства як логічного додатка до існуючих, однак вочевидь недостатніх кримінальних, цивільних і адміністративних обмежень, процедур і судових засобів, спрямованих на захист прав, є ключовим моментом, який визначає поточний стан імплементації принципів, встановлених відповідним міжнародним законодавством щодо расової дискримінації, у внутрішнє законодавство України. Слід також зазначити, що всебічні цивільні і адміністративні застереження щодо расової дискримінації у таких галузях, як освіта, проживання, доступ до громадянського і соціального забезпечення і договірні стосунків між індивідуумами та/або іншими об'єктами, відсутні, при цьому немає жодного ефективного механізму їхньої реалізації або відновлення. Нині очевидно є відсутність будь-яких передбачених законодавством можливостей визначати випадки расової дискримінації з боку громади або певних осіб як такі, а також встановлювати кримінальну відповідальність за подібні інциденти у широкому спектрі галузей, які підпадають тим не менше під дію міжнародних нормативів, спрямованих на захист прав людини. Крім того, українським законодавством не визначено чітко відповідальність за дискримінаційні дії, вчинені не індивідуумами – представниками ділових кіл, інституціями і, що є найбільш важливим, громадським сектором, які також мають бути відповідальними у випадку вчинення актів расової дискримінації. Незрозумілою залишається відповідь на питання: якими є відповідальність і покарання звинуваченим у проявах дискримінації. Адміністративну і кримінальну відповідальність, згідно з українськими законами, в основному, можна інкримінувати фізичним особам, однак немає прозорих юридичних підстав для застосування будь-якого покарання до юридичних осіб.

З огляду на існування численних лакун і слабких місць у національному законодавстві України, ERRC було зібрано та задокументовано інформацію в різних регіонах України, яка підтверджує той факт, що посадові особи, відповідальні за дотримання законів, та представники судової влади мають різні і часто протилежні думки з приводу об'єктивних можливостей для застосування антидискримінаційного законодавства. Отже, переважна кількість представників правоохоронних органів і суддів у Запорізькій області (85,7%) переконані у відсутності юридичного визначення дискримінації. Але у Херсонській області та Автономній Республіці Крим, на противагу, 100% опитаних переконані в тому, що поняття “етнічна дискримінація” може бути застосоване у юридичній практиці. Думки правоохоронців та юристів Кіровоградської області поділилися

майже навпіл, з відповідною схильністю 51,7% респондентів до позиції “використання визначення “етнічна дискримінація” в юридичній практиці не є можливим” та 42,9% респондентів, які стверджують, що антидискримінаційних нормативів у практиці є можливим.⁴⁸

Зрештою, особи, які постраждали від дискримінації, в Україні повинні подолати чимало бар’єрів і перешкод, щоб досягнути розгляду їхніх скарг у суді. Державна фінансова підтримка при розгляді справ постраждалих від дискримінації фактично відсутня. В українському уряді немає жодної структури, яка опікувалася би наданням допомоги і підтримки постраждалим від дискримінації – представникам національних меншин при розгляді їхніх справ у суді. Відсутність гарантованого доступу до дешевої або безкоштовної правової допомоги для представників меншин або інших у правах осіб чи груп⁴⁹ унеможливають отримання правового захисту ромами – через їхню неплатоспроможність. Судові витрати, оплата послуг юристів, численні податки і збори зробили юридичний супровід дорогим задоволенням для більшості українців. Крім того, ускладнену, пролонговану і в багатьох випадках – таку, що відбувається в атмосфері ворожнечі, процедуру судового розгляду також можна вважати перешкодою у творенні правосуддя в таких випадках. Усі ці фактори створюють серйозні перепони для ромів при наявності у них потреби в правовому захисті при расовій дискримінації.

Український уряд повинен мати за найбільший пріоритет гарантувати швидке прийняття Парламентом всебічного антидискримінаційного закону відповідно до міжнародних стандартів.

⁴⁸ Дослідження проводилося у липні-серпні 2006 року і покрило Запорізьку, Кіровоградську, Тернопільську та Херсонську області та АРК. Українська НДО Legiteam була нашим партнером у проведенні дослідження.

⁴⁹ Дійсно, єдиними, хто може розраховувати на безкоштовну правову допомогу, це ті, хто перебуває під слідством і не говорить мовою суду.

5. ПРАВА ЛЮДИНИ В РОЗРІЗІ ДОТРИМАННЯ ПРАВ РОМІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ І СИСТЕМІ ПРАВОСУДДЯ

Численні випадки посадових зловживань представниками владних структур є однією з ключових проблем, пов'язаних із порушенням прав людини в Україні з часів її незалежності, 1991 р.⁵⁰ З метою переконання українського уряду в нагальності розробки більш “структурного підходу” до цієї проблеми Human Rights Watch у 2005 році було зазначено, що “тортури і жорстокість наразі залишаються суттєвою проблемою під час затримання міліцією... і призводять до постійних тілесних ушкоджень, що завдаються затримуваним, а в найбільш критичних випадках призводять до смерті. У переважній практиці випадки, пов'язані з катуванням, не є доведеними юридично і не переслідуються законом як злочин”.⁵¹ Роми є особливо вразливою групою за цим аспектом, тому що розуміння представниками правоохоронних органів їхньої специфіки і заходи, які проти них вживаються, часто-густо ґрунтуються на стереотипах і асоціації ромів з криміналітетом.⁵²

⁵⁰ European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT), Report to the Ukrainian Government on the visit to Ukraine, CPT/Inf (2004) 34, стор.13.

⁵¹ Human Rights Watch, 2005 World Report, стор.442. <http://hrw.org/english/docs/2005/01/13/ukrain9884.htm>.

⁵² CERD було дано коментар з приводу свавілля з боку міліції щодо ромів, у т.ч. щодо арештів і обшуків, досудових затримань на расовому підґрунті і презумпції вини, та щодо представників інших національних меншин, шукачів притулку і негромадян іншого етнічного походження. Українському уряду було рекомендовано: “Комітет пропонує державній стороні в подальшому посилити увагу до проведення тренінгів про права людини для співробітників міліції, фасилітувати слідство у справах, пов'язаних із випадками свавілля з боку міліції щодо ромів та інших осіб різних національностей, ефективно розслідувати скарги і заяви, знаходити винних, забезпечувати відповідним захистом і компенсаціями жертв та включити у наступний звіт інформацію про кількість і особливості розглянутих справ, присуджені вироки і рекомендації, інформацію про надані захист і компенсації жертвам таких актів. У зв'язку з цим рекомендовано державній стороні звернути увагу на Загальну рекомендацію No. 27 про дискримінацію ромів (CERD General Recommendation No.27: *Discrimination against Roma* (2000), параграфи 12-14) та No. 30 про дискримінацію негромадян (CERD General Recommendation No.30: *Discrimination against Non-Citizens* (2004), параграфи 18-24). Див. UN CERD, *Draft Concluding Observations of the Committee on the Elimination of Racial Discrimination – UKRAINE*, CERD/C/UKR/CO/18, August 2006, параграф 12.

Упередження з боку правоохоронців і судової влади є бар'єром, який постає перед ромами в розумінні їхнього доступу до рівних прав і рівності перед законом. З іншого боку, ромська громада є більш контрольованою правоохоронними органами, ніж інші. Часті і ворожі регулярні контакти з міліцією підвищують вразливість ромів і застосування до них протиправних (часто – фізичних) покарань, часто-густо без доведення їхньої провини. Ромам часто виносять вирок за злочини, зізнання в яких отримано винятково силовими методами, шляхом катування і приниження з боку відповідальних осіб. З іншого боку, у випадках, коли роми є жертвами насильства або інших злочинів, вони не отримують відповідної рівності у розгляді їхніх справ, в разі, якщо вони потрапляють на розгляд до міліції, та/або при їхньому судовому розгляді. Перешкодами для вчинення правозахисних дій часто є хабарництво, після чого ці слідство за цими справами закривається, вони залишаються нерозкритими, або ж скарги просто ігноруються.

Одним з показників ступеня складності цієї проблеми є небажання правоохоронних органів розпочинати слідство за справами, пов'язаними зі зловживаннями, що мають расове підґрунтя, у т.ч. серйозні зловживання. Іншим таким показником є високий показник відмов позивачів. Під час реалізації трирічного проекту, який нині триває за участю ЄЦПР і українських партнерів та за підтримки Європейської Комісії і уряду Швеції, було виявлено велику кількість людей, що скаржилися на зловживання, однак відмовлялися від подання відповідних скарг до правоохоронних органів. Приблизно з 50 осіб, які подали до міліції позови, підготовлені за допомогою ЄЦПР і партнерів, більше ніж половина згодом забрали їх.

5.1 Створення баз даних, складених за расовою приналежністю

Методи дізнання, які застосовуються міліцією до ромів, а також той факт, що ромська громада потерпає від прискіпливої і нав'язливої уваги з боку правоохоронних органів, загалом або почасти підтверджують існування переслідування за расовою належністю. ЄЦПР не зустрічав в жодній іншій країні таких централізованих і масових зусиль з боку правоохоронців, як в Україні, щодо збирання деталізованих баз даних, за допомогою таких методів, як зняття відбитків пальців і складання фотокаталогів представників цієї етнічної групи. Таке примусове документування даних щодо членів певної етнічної групи – при

відсутності обґрунтованого звинувачення в очевидному правопорушенні – є прикладом надзвичайного порушення міжнародних правил.⁵³

Примусове зняття відбитків пальців у ромів – це нормальна практика в роботі міліції по всій Україні. ЄЦПР не зустрічав прикладів застосування подібних заходів щодо будь-якої іншої етнічної чи соціальної групи. Згідно з інформацією, наданою «Романі Яг»/Romani Yag, 20 січня 2005 року, приблизно о 6:00, міліція і співробітники спецпідрозділу «Беркут», в масках і озброєні гумовими та дерев'яними дубинками, вривалися майже в кожен дім, в яких мешкають роми, на вулицях Радванка і Тельмана в передмісті Ужгорода, виводили чоловіків і брали у них відбитки пальців. Як розповідають очевидці, міліціонери вривалися в будинки і наказували усім чоловікам – хлопчикам, чоловікам і навіть літнім людям і хворим – вдягатися і йти до автобуса, який стояв неподалік. Коли один з ромів попросив пояснити, що відбувається, міліціонер відповів: «Я рахую до трьох, якщо не встигнеш вдягтися за цей час – отримаєш все, на що ти заслуговуєш». Якщо люди рухалися не досить швидко, міліціонери били їх. Коли інший чоловік запитав причину того, що відбувалося, міліціонер сказав: «Цей рейд – для того щоб «обробити» циганів». Приблизно сорок ромських чоловіків були забрані до Ужгородського міського відділення міліції і побиті там дубинками. У затриманих зняли відбитки пальців і рук, деякі з міліціонери навіть обстежували ромам роти і зуби. 20 січня представники «Романі Яг» зустрічалися з керівником Ужгородського міського відділення міліції, ними було також подано листа керівнику Закарпатського обласного управління МВС, в якому було викладено ситуацію, що склалася. 17 лютого 2005 року «Романі Яг» було отримано листа від керівництва обласного управління, в якому позивачам повідомлялося про те, що за результатами рейду, здійсненого 20 січня, проведено внутрішнє розслідування, яким було доведено, що усі дії міліції під час рейду 20 січня були законними.⁵⁴

Цей випадок не є поодиноким або унікальним і притаманним лише Ужгороду. Міліція в інших регіонах України практикує ті самі заходи. У березні-квітні 2005 року відбулися масові затримання ромів усіх вікових категорій і статі по

⁵³ Включаючи, однак із обмеженнями ICERD, стаття 5(a) та 5(b); Міжнародну конвенцію про громадянські та політичні права, стаття 9(1); Європейську конвенцію про права людини і основні свободи (ECHR), стаття 5(1)(c).

⁵⁴ Інформацію надано “Романі Яг”, детально про цю справу див. <http://www.errc.org/cikk.php?cikk=2203&archiv=1>.

Чернігівській області, їх було примусово доправлено до відділень міліції, де в них взяли відбитки пальців. У квітні 2006 року в одному з міст Сумської області міліція здійснила обшуки без ордерів на такі дії майже в кожному будинку в місцевому ромському поселенні. Багатьох ромів було заарештовано без причини і пояснень. Міліціонерами було взято відбитки пальців, затриманих було сфотографовано і знято на відео. Усі будинки, в яких було здійснено обшуки, належали ромам, і усі затримані були ромами.⁵⁵ У 2004 році внаслідок злочину, в якому була підозрювана літня людина ромської національності, на всіх базарах м.Новомосковськ було здійснено обшуки, усі літні роми були затримані і доставлені до найближчого відділення міліції.⁵⁶ Там у них були взяті відбитки пальців, їх було сфотографовано, затримані перебували у відділенні до тих пір, поки не було привезено свідка злочину, який дав свідчення, що жоден із затриманих не є злочинцем. Жодного разу міліцією не було дано пояснень ні з приводу того, про яку саме кримінальну справу йдеться, навіщо збираються відбитки і фото до того, як свідки знімають з них підозру правоохоронних органів, ні з приводу того, чому будь-хто з ромів, незалежно від статі, віку та роду діяльності – торгівець він, скупник чи навіть особа без певного місця проживання – є підозрюваним під час здійснення міліцейських операцій.

Міжнародні спостерігачі неодноразово заявляли про існування такої практики. Вперше ЄЦПР дав опис подібних дій у 1997 році, у звіті про діяльність в Україні, беручи інтерв'ю у міліціонерів м.Ужгорода, які підтвердили існування подібної практики, даючи цьому визначення «профілактичні заходи» у боротьбі з криміналом. Роми визначалися як потенційні злочинці, один з офіцерів заявив, що дані заходи спрямовані на вирішення соціальних проблем, аж ніяк не расових.⁵⁷ Здається, що такі погляди є характерними для міліцейської практики і майже через десять років. Інші міжнародні структури також включили інформацію про подібні випадки до своїх звітів. Наприклад, у 1999 і 2002 роках Європейською Комісією проти расизму і нетолерантності було заявлено, що українські правоохоронні органи використовують в роботі тактику, що базується на расовому упередженні.⁵⁸

⁵⁵ Інформацію надано ЄЦПР Союзом ромської культури, партнером ЄЦПР, м.Суми.

⁵⁶ Інтерв'ю ЄЦПР з пані Л.Ф. Бабенко 28.07.2006, м.Новомосковськ Дніпропетровської області.

⁵⁷ European Roma Right Centre, *The Misery of Law: The Rights of Roma in the Transcarpathian Region of Ukraine*, Country Report Series No. 4, April 1997, стор.26-28.

⁵⁸ ECRI, *Report on Ukraine*, CRI (99) 10, 13 March, 1999, p. 15; Second Report on Ukraine, CRI (2002) 23, 23 July, 2002, § 58.

Численні приклади, виявлені під час роботи в ромській громаді, демонструють не лише порушення міжнародних норм проти проявів расизму, але й порушення основних прав людини – зокрема, повагу до приватного життя.⁵⁹

5.2 Масові обшуки

В Україні є широко поширеним стереотип про те, що роми пов'язані з незаконним обігом наркотичних речовин, наслідком і причиною цього є масові і свавільні обшуки обійсть ромського населення правоохоронцями. Ромська громада потерпає від масових обшуків, які здійснюються без ордерів на такі дії та/або з порушеннями встановлених процедур, у випадках, коли міліція не має достатньої інформації, доказів провини або за інших обставин. Українська Конституція не захищає ефективно своїх громадян від таких обшуків. Стаття 30 декларує, що безпідставні проникнення в помешкання або конфіскація майна без припису суду є незаконними, однак такі запобіжні заходи можуть бути вжиті представниками влади “у термінових випадках з метою збереження життя людини і власності або при прямому переслідуванні людей, підозрюваних у скоєнні злочину”. Таким чином, міліції розв'язано руки у діях, пов'язаних з расовою мотивацією масових обшуків, тому є законне обґрунтування, і задокументовано приклади численних випадків рейдів міліції у ромські помешкання, нагальність здійснення яких аргументована цими законними припущеннями. Наприклад, 8 березня 2004 року правоохоронцями було здійснено рейд у ромське поселення в Чернігівській області з метою виявлення наркотичних речовин. Не було жодних свідчень про те, що міліцією розшукуються певні особи, підозрювані у торгівлі наркотиками, у цій ситуації підозрюваною була вся ромська громада.⁶⁰ Часто міліція здійснює обшуки без роз'яснень, як у випадку, що стався 19 жовтня 2005 року, коли група міліції прийшла до домівки Василя Лакатоша. Не встановивши осіб, без ордерів і роз'яснень, міліція зібрала усю родину, вивела їх на вулицю і обшукала будинок, погрожуючи при цьому членам родини. Нічого не знайшовши, вони поїхали.⁶¹

⁵⁹ ICCPR, статті 17(1) і 17(2); ECHR, стаття 8.

⁶⁰ Інформацію надано паном Олександром Мовчаном, юрисконсульттом “Романі Яг”.

⁶¹ Інформацію надано адвокатом родини, паном О.Мовчаном. Від імені свого клієнта пан Мовчан подав скаргу до районного відділення МВС. У їхній письмовій відповіді від 10.04.2006 міліція відмовилась від ведення будь-якого слідства проти винуватців, до відповіді було додано також статистичку щодо злочинів, скоєних ромами, в якій значилося, що в основному кожен

Міліція використовує також обшуки як спосіб залякування правозахисників. Наприклад, 19 червня 2006 року ЄЦПР було надіслано листа Прем'єр-міністру України, в якому було надано інформацію про самовільний обшук будинку Володимира Бамбули в 9:00 13 червня у м.Золотоноша. Будинок є офісом НДО "Аме Рома", партнера ЄЦПР у проекті, згаданому вище. Згідно зі свідченнями в обшуку брали участь вісім міліціонерів, інші (кількість не визначено) перебували на вулиці. Міліцію вочевидь зацікавила правозахисна діяльність Володимира Бамбули. Приводом для обшуку було вбивство у місті, згідно зі свідченнями жодних ознак участі Бамбули в цьому злочині немає.

5.3 Фізичні зловживання/Тортури

У 2000 році Омбудсманом України було опубліковано її перший звіт, в якому було особливо зазначено про наявність фактів порушень прав людини під час ув'язнення і тортури, яким піддаються в'язні. Наголосивши, що більшість звернень громадян до її офісу пов'язані з порушеннями з боку посадових осіб, вона додала:

Аналіз позовів, поданих до Уповноваженого з прав людини, дозволив виявити велику кількість порушень у вигляді тортур під час затримання і ведення слідства. Громадяни, НДО і мас-медіа повідомляють Уповноваженому про такі випадки майже щодня... Хоча існують конституційні норми щодо недоторканості особи та відповідні застереження містяться у Кримінальному кодексі та Кримінально-процесуальному кодексі, механізм їхньої реалізації є неефективним... Об'єднане дослідження Спеціального уповноваженого та громадських інституцій судової влади на відповідність дотримання конституційних прав і свобод діям співробітників Міністерства внутрішніх справ продемонструвало, що у переважній кількості областей фізична розправа і принижуюче ставлення до громадян зазвичай використовуються в роботі

другий ром – потенційний злочинець. У наступному листі від 10.07.2006 районним управлінням МВС зазначалося, що справу закрито і міліціонерів, які були задіяні у цій справі, піддано невизначеним дисциплінарним покаранням. ЄЦПР нині обговорюється можливість подальших юридичних дій в рамках цієї справи.

міліцією, дільничними міліціонерами, дорожньо-патрульними службами та працівниками карного розшуку.⁶²

У 2005 році, після п'ятирічного перебування на своїй посаді, Уповноважений заявила, що тортури та жорстоке поводження при затриманні міліцією знуцання залишаються поширеним явищем. Її офіс отримав 1 518 скарг на тортури і жорстоке поводження від рук поліції у 2003 році, тоді як МВС, відповідно, було отримано 32 296 скарги на протиправні дії міліції протягом 2002-2003 років.⁶³

Представники Європейської комісії щодо попередження тортур і нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання (СРТ) відвідали України у 1998, 2000 і 2002 роками і встановили, що ситуація з роками дещо змінилася. У їхньому звіті 2002 року зазначено:

На підставі інформації, що її має в розпорядженні СРТ, можна зробити той самий висновок, що і в 1998 та 2000 роках, а саме – про те, що особи, позбавлені волі міліцією, мають ризик бути підданими застосування до них фізичного дій під час їхнього перебування в міліції (зокрема, під час допиту), наслідком чого можуть бути жорстоке поводження/тортури.⁶⁴

Після виборів та зміни апарату Президента в 2004-2005 роках уряд продемонстрував бажання бути обізнаним в існуючих проблемах, і приділяти їм більшу увагу, ніж його попередники. Наразі ще занадто рано говорити про позитивний вплив уваги високоурядовців на ситуацію, що стосується ромів, у майбутньому. Однак і нині роми залишаються суб'єктами жорстокого поводження. Узагальнені інтенсивні антиромські упередження превалюють також у правоохоронних структурах водночас із відсутністю ефективного інституційного захисту, що гарантує наявність карт-бланш у міліції при

⁶² Ніна Карпачова, Державний контроль і захист прав людини в Україні – Перший Річний звіт Спеціального уповноваженого по правах людини (Київ, 2000), http://www.ombudsman.kiev.ua/de1_zm.htm.

⁶³ Amnesty International, Ukraine: *Time for Action: Torture and Ill-Treatment in Police Detention*, EUR 50/004/2005, <http://web.amnesty.org/library/index/engEUR500042005>.

⁶⁴ European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT), p. 18, § 20. Представники СРТ оприлюднюють інформацію про свій візит у 2005 році.

Тахар Федорченко – один з родини Федорченків, який вижив після нападу з підпалом на його родину, п'ятеро інших загинули, с. Мала Каховка, Полтавська область, Центральна Україна.

Фотографії: ЄЦПР

Будинок Федорченків після підпалу у жовтні 2001 року. Нині справу подано на розгляд до Європейського суду із захисту прав людини.

Фотографії: ЄЦПР

вчиненні ними актів брутального фізичного жорстокого поводження. Невичерпний перелік випадків надзвичайного зловживання правоохоронцями у ситуаціях за участю ромів наводимо нижче:

30 квітня 2006 року тіло дівчинки підліткового віку було знайдено на будівельному майданчику в м.Дніпродзержинськ. Її було згвалтовано та завдано їй значних тілесних ушкоджень, які спричинили смерть увечері напередодні. 18-річний С.М.,⁶⁵ ромський юнак, того ж дня був заарештований місцевою міліцією. Протягом кількох днів міліція оголосила, що С.М. визнав свою провину у звалтуванні і вбивстві і підписав протокол зі своїми свідченнями. С.М. було висунуто звинувачення у злочинах і його було відправлено до слідчого ізолятора.

“Ватра”, ромська організація м.Новомосковськ, дослідила цю справу і приблизно через місяць після вбивства найняла адвоката, Василя Позднякова, для глибинного дослідження деталей справи. Після зустрічі з С.М. Поздняков повідомив “Ватру” про те, що він переконаний у тому, що С.М. не винний, також він повідомив про те, що основоположні права С.М. було порушено під час його перебування під слідством. Зі слів С.М., Поздняков розповів, що С.М. знав жертву особисто і познайомив її з чоловіком, який пізніше ввечері звалтував і вбив її, підозрюваним є доросла людина, яка вже мала судимість. Після знайомства інший чоловік наказав С.М. вийти з приміщення, щоб він поговорити з дівчиною віч-на-віч. Кількома хвилинами пізніше С.М. почув крик дівчини і, повернувшись, побачив, що той чоловік гвалтує її. Він намагався захистити її, однак також був побитий старшим чоловіком, який сказав, що “вб’є усю його родину”, якщо хтось дізнається про те, що сталося. Згодом він схопив дівчинку і викинув її з 5 поверху будівлі, внаслідок падіння вона загинула.

С.М., який сам неписьменний, розповів Позднякову про те, що міліція заарештувала його вже наступного дня, після затримання його сильно били, душили його пластиковими пакетами, вклали йому ручку в руки і змусили зізнатися у злочинах. Він знає, що той інший чоловік заплатив міліції приблизно 5 000 доларів, щоб його не затримували, отже, міліція заарештувала С.М. як очевидного підозрюваного. Перебуваючи під слідством, С.М. був неодноразово

⁶⁵ У деяких випадках у цьому звіті імена жертв, свідків або інших пов’язаних осіб не називаються, рішення в такому випадку приймалося або зацікавленою особою, або самостійно ЄЦПР. ЄЦПР готовий надати повну інформацію щодо цих ситуацій у разі інтересу з боку правосуддя.

побитий його співкамерниками у слідчому ізоляторі. Коли Поздняков вперше зустрівся з С.М., він дізнався про те, що з моменту затримання С.М. отримав переломи щелепи, стегна, в нього ушкоджені барабанні перетинки, зламано ребра, на руках в нього приблизно 35 ран внаслідок побиття. Пан Поздняков негайно провів переговори з метою переведення С.М. до ізольованої камери для забезпечення його захисту, що і було здійснено 25 липня 2006 року.

Районний прокурор у своєму інтерв'ю ЄЦПР наполягав на тому, що він переконаний у провині С.М. як у зґвалтуванні, так і у вбивстві, він зазначив також, що С.М. бреше, говорячи про жорстоке поводження з боку міліції та вимушене зізнання, він також розповів про те, що С.М. сам завдав собі ушкоджень.⁶⁶ Він має свідчення співкамерників С.М., згідно з якими С.М. ушкодив себе сам, сподіваючись на переведення до шпиталю, звідки він збирався пізніше втекти. Прокурор також засвідчив, що підписане зізнання є чинним, і що неможливо повірити в те, що будь-хто “за будь-яких обставин” може взяти на себе відповідальність за серйозний злочин, до якого він не причетний. Згідно з даними міліції дорослий чоловік, який був з С.М. в ніч злочину, “зник”, і “не є можливим” знайти його.

ЄЦПР було інформацію про те, що прокуратурою знято звинувачення у зґвалтуванні після відповідної заяви, поданої паном Поздняковим. Звинувачення у вбивстві залишається чинним станом на 25 липня 2006 року. Перші слухання за справою відбулися 2 листопада 2006 р., але з невизначених причин були перенесені на 22 листопада 2006 року, тобто після передання даного звіту в друк. ЄЦПР також відомо, що нещодавно батькам С.М. було дано дозвіл на відвідання сина у слідчому ізоляторі вперше, з моменту його арешту в квітні 2006 року.

Короткий перелік поточних справ такий:

- У січні 2006 року П.С., ромський юнак, був затриманий двома міліціонерами, коли він йшов по вулиці свого рідного міста в Одеській області. Міліціонери представилися, затримали його і відвели до місцевого відділку. Там було встановлено його особу, його обшукали. Згодом міліціонери вивезли його на відстань

⁶⁶ Інтерв'ю ЄЦПР з районним прокурором м.Дніпродзержинськ Дніпропетровської області 25 липня 2006 року.

приблизно 20 км від міста, покинули його там, юнак був змушений повертатися до міста пішки на 20-градусному морозі. П.С. вирішив не подавати заяви проти місцевої влади.⁶⁷

- У квітні 2005 року пана І.П. було заарештовано за підозрою у крадіжці коня в його селі в Полтавській області. Жінка, яка подала заяву про факт крадіжки, заявила міліції про те, що пан І.П. ймовірно не був злодієм, оскільки, по-перше, саме він допоміг їй купити коня, по-друге, вона добре знайома з ним. Однак районний суд видав негайну постанову щодо арешту І.П. Хоча коня було знайдено в іншому селі два дні поспіль після арешту, І.П. утримували під вартою протягом 14 днів, увесь час його били, жорстоко з ним поводитися, принижували і залякували його на кшталт: “Я вас, циганів, усіх знищу!” Пан І.П. був позбавлений можливості контактувати із родичами, ніхто не повідомляв його про причини його затримання. Пана І.П. було звільнено завдяки клопотанням його родини, сусідів та місцевої ромської правозахисної організації. Наразі пан І.П. не збирається подавати скаргу з проханням відшкодувати йому моральний і матеріальний збитки, оскільки боїться зустрічних каральних дій з боку влади.⁶⁸
- У грудні 2004 року було здійснено напад і побиття міліціонерами 12-річного ромського хлопчика, Й.З., в його рідному місті в Полтавській області, за попередніми даними, причиною цього було те, що днем раніше він потягнув за волосся неромську дівчинку. Приблизно в першій годині ночі майор міського міліцейського відділення Й.П. увірвався до помешкання хлопця, де він і знаходився, двічі вдарив його по обличчю, а потім, після падіння Й.З., бив його ногами по голові і тулубу. Родич, який намагався захистити хлопчика, також отримав два удари. Згодом міліціонер скористався ножом, проколовши шини двох велосипедів, знайдених ним у саду. Внаслідок нападу Y.Z. дістав струс мозку, гематоми черепа, численні пошкодження і перебував на лікуванні у дитячому травматологічному відділенні міської лікарні протягом 16 днів після цього випадку. Згідно з висновком судової медичної

⁶⁷ Інформацію надано Олександром Мовчаном, юрисконсультком “Романі Яг” і ЄЦПР.

⁶⁸ Інформацію надано ЄЦПР адвокатом І.П., паном Вадимом Акименком.

експертизи, яку було проведено 13 січня 2005 року, хлопчик отримав фізичні ушкодження, які тягнуть за собою тривалий розлад здоров'я. Кримінальну справу, порушену лише у лютому 2005 року, було зареєстровано у Генеральній прокуратурі України. Спроби ініціювати кримінальне розслідування на місцевому рівні виявилися неможливими внаслідок надзвичайно пролонгованих бюрократичних процедур з боку місцевих обвинувачувачів та небажанням розпочинати слідство. Одразу після реєстрації скарги у Генеральній прокуратурі кримінальне розслідування було негайно розпочато і міліціонера було переведено до іншого району. Справу було передано до суду 6 жовтня 2005 року.⁶⁹ Наразі розгляд триває. Коли даний звіт пішов до друку, з'явилося повідомлення про те, що наступні слухання мають відбутися 27 листопада 2006 року.

Вночі у квітні 2003 року кілька одягнених у форму міліціонерів увірвалися до будинку пана В.Н., 32-річного рома з Чернігівщини. Не пред'являючи ордер, не даючи жодних пояснень, міліціонери забрали його з дому і кинули в міліцейське авто, яке чекало на вулиці. Його дружина і родичі пізніше дізналися, що це були співробітники міліції з іншого міста, куди його відвезли і де його утримували протягом наступних двох ночей. Під час перебування під арештом його неодноразово жорстоко били міліціонери (ті, чий імена він згодом був спроможний пригадати), котрі намагалися примусити його підписати зізнання у злочині, про який він не мав жодного уявлення. На додачу до побоїв міліціонери час від часу надягали йому на голову пластикового пакета, даючи кілька хвилин на те, щоб отямитися. Пана В.Н. було звільнено, однак він потребував негайної госпіталізації, внаслідок травм, отриманих під час ув'язнення. Він перебував на спостереженні лікарів у місцевому шпиталі протягом трьох тижнів у зв'язку з черепною травмою і струсом мозку. Паном В.Н. було подано кілька скарг районному прокурору, який порушив кримінальне слідство за цією справою. Однак 5 травня 2003 року після передання справи до суду за рішеннями обласної прокуратури справу було закрито.⁷⁰

Кілька справ закінчилися смертю жертв. Відповідно до свідчень пана Юрія Федорченка, приблизно о 19:30 28 жовтня 2002 року він пішов з дому, де спали

⁶⁹ Інформацію надано ЄЦПР паном Віталієм Педоричем, правозахисником позивача.

⁷⁰ Інформацію надано ЄЦПР правозахисником В.Н., пані Марією Івановою.

члени його родини, в дорозі його зупинили троє чоловіків, включаючи майора міліції Іванова, співробітника Крюківського районного відділення міліції. Вони заштовхнули Федорченка в будинок, обілляли будинок займистою речовиною і підпалили. Потім вони втікли, зачинивши двері знадвору. За кілька хвилин стався сильний вибух. Згідно зі свідченнями, напад був покаранням за відмову дати хабара міліції. П'ятеро членів сім'ї Федорченків були відправлені до лікарні в Малій Кахнівці з численними опіками та димовим отруєнням. У Зухри Федорченко від опіків постраждали 65% її тіла, вона померла двома днями пізніше. 6-річна Сніжана Федорченко померла через 40 хвилин після прибуття до лікарні, 3-річний Мишко Федорченко помер наступного дня. Двоє інших членів родини – 25-річний Володимир Федорченко, чоловік Зухри, та їхній 6-річний син Юра були знайдені мертвими у будинку. 70% тіла брата Зухри, 15-річного Тахара, постраждало від опіків, 50-річний Юрій Федорченко отримав 18% опіків тіла, однак обидва вижили. Протягом наступних після цієї події тижнів представники прокуратури та засоби масової інформації неодноразово заявляли про абсолютну непричетність міліції до підпалу. Місцеві ради кілька разів подавали скарги до прокуратури на предмет доведення участі майора Іванова у нападі і підпалі. Незважаючи на численні запити від правозахисників і той факт, що Федорченком було прямо заявлено про участь майора Іванова і його провідну роль в цьому, прокуратурою так і не було здійснено будь-яких конкретних кроків для подальшого слідства і висування звинувачення проти майора Іванова. 30 червня 2003 року ЄЦПР було оформлено запит до Європейського Суду із захисту прав людини, де скарга нині перебуває на розгляді.

5.4 Презумпція вини

Часто досудовий розгляд справ, у яких роми є підозрюваними, базуються на презумпції їхньої вини, яка має расове коріння. У 2003-2006 роках ЄЦПР і його партнери збирали свідчення про кількість випадків фізичного насильства над підозрюваними ромами, коли міліція інкримінувала ромам при відсутності доказів їхню провину і таким чином шукала можливості отримати підтвердження своїм підозрам. За відсутності прямих або непрямих доказів вини міліціонери часто вживали заходів фізичного насильства і психологічного тиску, щоб змусити підозрюваних підписати визнання своєї провини за злочини, яких вони не скоювали. Часте використання расистської лексики під час ведення справ, у яких підозрюваними є роми, є ще одним індикатором

того, що расові упередження є активним компонентом міліцейських слідчих процедур. В окремих випадках використання стандартних методів слідства під час розгляду таких категорій справ, як дрібні крадіжки, в яких часто звинувачують ромів, застосовують також фізичні знущання у процесі дізнання, внаслідок чого обвинувачувані визнають свою провину. Серед прикладів слідчої практики, заснованої на расовій мотивації і здійснюваної українськими правоохоронцями, можна згадати такі:

У серпні 2005 року, о 6 годині ранку, двоє ромів, П.А. і його двоюрідний брат М.Н., були затримані міліцією біля їхніх помешкань у Полтавській області. Пізніше П.А. дізнався, що його було заарештовано після того, як його дівчина неромського походження пожалілася своєму другу, міліціонеру, на те, що він продав одну з її золотих обручок, щоб сплатити його борги, без її згоди на це. Її спонукали до подання заяви з цього приводу до міліції, що вона і зробила, після чого цей міліціонер разом із колегою знайшли і заарештували П.А. і М.Н. Згідно зі свідченнями батьків П.А., а також кількох сусідів, які були свідками арешту, двоє ромських юнаків були силоміць витягнуті з їхньої машини, на них було вдягнуто наручники, їх вкинули до міліцейської машини і відвезли до відділення міліції. Жодних пояснень з приводу затримання не було дано. У відділку чоловіків розвели по різних кімнатах. М.Н. було звільнено пізно ввечері, після того як П.А. було допитано. Під час допиту його били дубинками, душили за допомогою газової маски і вимагали від нього зізнання у крадіжці грошей та мобільного телефону. Не витримавши побоїв, П.А. погодився підписати зізнання. Пізніше ввечері його було забрано до іншого відділення міліції, де начальник міліцейського відділення і адвокат терміново викликали лікарів, побачивши наслідки його побиття. Жінка, яка подавала заяву, сказала, що вона ніколи не звинувачувала його в крадіжці грошей і мобільного телефону, а лише в продажу її обручки. Цю інформацію було отримано днем пізніше після арешту П.А., після того як його батьки сплатили його борг позивачці. Кількома днями пізніше після арешту один з міліціонерів підходив до батька П.А. із загрозами закрити приватне підприємство, на якому працювали роми, у випадку, якщо хоча б одна з місцевих газет напише про цей інцидент. Місцева прокуратура неохоче порушила і розглядала справу щодо дій міліціонерів. Слідство розпочиналося і передчасно закривалося двічі протягом грудня 2005 року, до моменту видання припису Головної прокуратури України щодо поновлення слідства за цією справою втретє.⁷¹ Наразі справа перебуває на розгляді у міському суді м.Кременчук.

⁷¹ Інформацію надано ЄЦПР паном Вадимом Акименком, правозахисником П.А.

Іншим разом, пан С.Н., ром із Закарпаття, просив клопотати за нього ромської НДО у зв'язку з тим, що його було несправедливо звинувачено у крадіжці у травні 2005 року. Двоє чоловіків неромського походження підійшли до нього і запропонували йому обміняти його мотоцикл на дешевший із доплатою у вигляді металобрухту. С.Н. погодився і поцікавився, де знаходиться металобрухт. Йому повідомили, що старе виробниче обладнання і знаходиться у селі, на старій фермі, а також про те, що з власниками ферми є попередня домовленість про те, що металобрухт буде звідти забрано. Ці двоє згодом доправили старе обладнання додому до С.Н. Ще трохи пізніше двоє міліціонерів прийшли до будинку С.Н. з обшуком за підозрою у переховуванні вкраденого обладнання. Після знахідки обладнання міліцією було складено протокол, обладнання конфісковано, а проти С.Н. розпочали слідство, незважаючи на його переконання у відсутності провини. У протоколі допиту С.Н. було зазначено, що йому призначено адвоката. Протокол вочевидь підписано кимось іншим.⁷²

23 лютого 2005 р. пан В.М. та його родич, пан Ж.П. їхали бричкою на ферму, коли їх було зупинено двома міліціонерами в цивільному одязі, їм було наказано сісти в міліцейське авто, після чого їх відвезли до місцевого міліцейського відділення. Їх було зачинено в камері із заборonoю розмовляти одному з одним. Згодом до камери увійшли двоє людей, один з яких мав сліди побиття на обличчі, він вказав на В.М. і заявив, що той побив його і вкрав у нього гроші. В.М. відмовився від його стверджень і сказав, що бачить цю людину вперше, однак міліціонери проігнорували його свідчення, його родича відпустили, а самого В.М. міліціонери побили. В.М., маючи на руках наручники, не мав можливості захищатися. Потім він був прикутий до металевої труби, і його били по голішках і стопах. Під час ексекуції міліціонер, який бив В.М., говорив йому таке: “Ти – циган” і “Ти нам брешеш. Ми вб'ємо тебе, і ніхто тобі не допоможе”. Від нього вимагали у зінанні в нападі і пограбуванні. Не маючи змоги терпіти тортури, В.М. погодився зробити це і підписав кілька паперів, які поклали перед ним. Слід зауважити, що В.М. неписьменний і він гадки не мав, про що йшлося в паперах, які він підписав. Після цього В.М. було несподівано звільнено. У цій справі адвокатом В.М. було подано скаргу до районної прокуратури, де вона наразі і перебуває.⁷³

⁷² Інформацію надано ЄЦПР адвокатом С.Н., юрисконсульттом ЄЦПР і “Романі Яг”, паном Олександром Мовчаном.

⁷³ Інформацію надано ЄЦПР адвокатом В.М., юрисконсульттом ЄЦПР і “Романі Яг”, паном Олександром Мовчаном.

На додачу до відсутності ефективного захисту від посадових зловживань в Україні, роми є особливо вразливою верствою для таких зловживань через їхнє виняткове соціальне виключення і таврування з причини їхньої ідентичності, а також з огляду на відсутність ромів на посадах, які здатні здійснювати вплив. Роми особливо часто потерпають від свавілля міліцейської практики через поширений стереотип, згідно з яким їх пов'язують із криміналітетом і поширенням наркотичних речовин, ця інформація масовано поширюється владними структурами правоохоронної сфери. Існування подібних стереотипів призводить до практикування міліцією заходів, які мають расове коріння, коли етнічна приналежність використовується як абстрагований критерій, згідно з яким окремі групи потрапляють під очевидний і невинний контроль.

5.5 Відсутність розгляду скарг

Коли роми є жертвами злочину, вони абсолютно позбавлені захисту з боку правоохоронних органів та органів юрисдикції. При зверненні ромів зі скаргами і заявами до міліції правоохоронці часто-густо не вірять їм або просто не вживають заходів для забезпечення ведення слідства згідно з цими позовами.

5 листопада 2004 року о 8:30 ранку на базарі в селі Золотоніково пан Р.Л. збив машиною ромську жінку, пані Р.С. В результаті наїзду пані Р.С. дістала перелом правої ноги. Свідки події викликали швидку допомогу, постраждала було доправлено до лікарні, де її оглянули і надали медичну допомогу. Наступного дня лікарі повідомили міліцію про нещасний випадок, що стався. Офіційного припису міліції щодо арешту винуватця не було протягом десяти днів після інциденту. Зволікання з порушенням справи напряму пов'язане з ромським походженням Р.С., що дозволило посадовцям не сприймати всерйоз даний випадок. Один зі слідчих, якого було залучено до цієї справи, одного разу сказав постраждалій про те, що “це [зламана нога] швидко загоїться, цигани вміють це робити”. Лише після того, як адвокатом Р.С. було подано офіційного листа до районної прокуратури з вимогою порушити справу, документи було передано до судово-медичних експертів для з'ясування ступеню і природи поранень постраждалої. Місце інциденту було оглянуто пізніше, без повідомлення про це жертв. Справу було зупинено у зв'язку з призовом підозрюваного до військової служби.⁷⁴

⁷⁴ Висновки по справі бул надано ЄЦПР партнером проекту, громадською організацією “Аме Рома”, яка отримала дані від адвоката пані Р.С., пана Володимира Бакая.

В іншому випадку, в м.Золотоноша, приблизно о 16:00 в січні 2004 року 15-річний В.Р. втратив контроль, перебуваючи за кермом авто марки Volkswagen Passat, яке належало його матері, і збив двох пішоходів, жінок ромського походження пані К.Р. і В.Т. Пані К.Р. в результаті нещасного випадку загинула на місці, пані В.Т. було терміново госпіталізовано з переломами кісток. Місяцем пізніше, 16 лютого, проти В.Р. було порушено кримінальну справу, згідно з позовом В.Т. і родини пані К.Р. про матеріальне відшкодування і покарання за скоєне. Після попереднього вивчення справи районним прокурором у липні 2004 року справу було закрито за приписом керівництва міліції за відсутністю приводу. Справу було знову порушено трохи згодом, після офіційної скарги, поданої районному прокурору з аргументами про те, що справу було незаконно і завчасно закрито з огляду на ромське походження жертв, а також із свідченнями про те, що посадові особи, залучені до справи, є друзями батьків водія. Наступного листа-скаргу було направлено до МВС, після чого районний прокурор мав зустріч з юристами, що опікуються справою В.Т. і родини загиблої К.Р., під час якої завірив, що слідство велося належним чином. До Міністерства внутрішніх справ було подано апеляцію і дві офіційні скарги.⁷⁵ На даний момент жодної відповіді на ці скарги не отримано.

5.6 Бездіяльність міліції під час масових проявів насильства

Прояви групового насильства, спрямованого на ромів, останніми роками часто мали місце в Україні.⁷⁶ Такі напади мали форму як поодиноких випадків насильства щодо окремих осіб, такі і погромів – нападів на цілі поселення. Метою таких вияві свавілля є тероризування ромів і їхнє вигнання з певних місцевостей, або акції самосуду (лінчування) за злочини, скоєння яких традиційно пов’язують з ромами. Коли подібні масові напади мають місце, міліція дуже рідко втручається і стає на заваді злочинцям. Цей брак захисту створює можливість для людей бути вільними у своїх виявах насильства, яке

⁷⁵ Інформацію по справі отримано від пана Володимира Бакая, юрисконсульта “Аме Рома”, ромської громадської організації з м.Золотоноша, яка є партнером ЄЦПР. Пан Бакай представляв інтереси пані В.Т., ЄЦПР було надано матеріальну і експертну підтримку цій справі.

⁷⁶ Справи, про які йдеться у цьому звіті, включають інциденти, що сталися починаючи з 2000 року. Численні випадки масового свавілля мали місце у 90-х роках, однак за жодним з них не було вжито жодних юридичних дій. Детальну інформацію про ці справ можна отримати, контактувавши з офісами ЄЦПР.

порушує фундаментальні права людини, і не мати за це покарання. За допомогою партнерів і самостійно ЄЦПР було задокументовано велику кількість випадків, коли міліціонери не лише були присутніми під час масових проявів насильства, але й вочевидь підбурювали нападників до завдання якомога більшої шкоди, демонструючи явну незацікавленість у припиненні насильницьких дій.

Згідно з даними дослідження ЄЦПР, з 10 січня 2004 року по 2 січня 2005 року, родина пані Олени Стефанко була об'єктом систематичних насильницьких актів з боку представників неромського населення села Ком'яти в Закарпатській області. 10 серпня 2004 року, приблизно о 8:00 кілька людей напали на родину Стефанко, під час нападу сину пані Стефанко було ушкоджено барабанну перетинку. Дзвінки родини до міліції були нею проігноровані. Другий напад стався ввечері 21 листопада 2004 року. Нападники серйозно пошкодили будинок, зламали огорожу і систему електропостачання, залишивши родину без світла на тривалий час, доки вона за власні кошти не сплатила за відновлення. 2 січня 2005 р. о 12:00, коли в будинку знаходилися пані Стефанко з трьома її дітьми, шестеро людей зламали огорожу її обійстя, вони принижували пані Стефанко і погрожували вбити її і дітей. Нападники також погрожували згвалтуванням жінок цієї родини. Пролунав постріл, однак ніхто з членів родини не постраждав. 3 січня 2005 року пані Стефанко подала письмову заяву до Виноградівської міліції, в якій було викладено інформацію про інцидент. Двома днями пізніше, 5 січня, однак, родину було проінформовано про те, що міліцейським посадовцем В.Ковбаско у початку кримінального слідства у цій справі було відмовлено. За підтримки ЄЦПР пані Стефанко було надано адвоката, який представляє її інтереси у справі про переслідування її сім'ї та відмову міліції порушити кримінальну справу за цими діями. 4 квітня 2006 року Генеральною прокуратурою України позивачів було проінформовано про те, що районній прокураторі дано наказ розпочати кримінальне слідство у цій справі. 28 червня 2006 року обласним управлінням МВС було названо ім'я першого підозрюваного за справою. Нині справу ще розглядають.⁷⁷

У вересні 2002 року, близько 5-ої години ранку, у селі Петрівка Одеської області, поблизу місцевого кафе, сталася бійка між кількома українськими і ромськими юнаками. Під час бійки двоє ромів сильно побили 17-річного

⁷⁷ Інформацію по справі ЄЦПР надано паном Олександром Мовчаном, адвокатом пані Стефанко, деталі справи див. http://www.errc.org/Archivum_index.php.

українського хлопця, який згодом помер. Цих двоє чоловіків були засуджені за вбивство і нині відбувають свої терміни покарання у місцях позбавлення волі. Похорони жертви бійки спонукали групу місцевих жителів до того, щоб вигнати ромських жителів із села. Залякані погрозами з боку сусідів, не маючи підтримки і захисту з боку місцевої влади, 19 ромських сімей, які жили у селі, залишили свої домівки і поїхали із села. Місцева міліція, маючи інформацію про те, що відбувається, не зробили нічого, щоб попередити насильство, і навіть де в чому допомагали у вигнанні сімей із села. Після виселення ромських родин їхні будинки були пограбовані і спалені. Кількома днями пізніше, після повернення кількох тих, хто втік із села, їм було дано пораду з боку місцевої влади переїхати до іншої області. Нині родини, які втратили житло, не мають постійного місця проживання і документів, що призвело до того, що їм закрито доступ до державного медичного обслуговування, діти не можуть ходити до школи, жоден з літніх людей не отримує пенсії. За підтримки “Аме Рома”, ромської НДО, яка є партнером ЄЦПР, було зібрано заяви від 19 жертв нападу, які було подано до районної прокуратури із запитом щодо порушення кримінальної справи за цими фактами. Первинно слідство було розпочато – з формулюванням предмету справи як “хуліганства”, замість звинувачення у серйозному правопорушенні. У листопаді 2006 року усі слідчі дії було припинено за відсутністю правопорушника або правопорушників. ЄЦПР і місцевими радами продовжується діяльність за цією справою. Також було подано позови від 19 громадян. На даний момент ці позови розглядаються. Наразі жодного юридичного результату немає.⁷⁸

5.7 Здирництво

Антиромські настрої в Україні, існування стереотипів про ромський криміналі тет відсутність ефективних і дієздатних засобів юридичної допомоги або інших форм захисту, залишають ромів абсолютно беззахисними перед чиновниками силових структур, які вимагають від них грошей або певних послуг. Здирництво часто набуває форми загроз нав’язати звинувачення у кримінальних діях, позбавлення волі та/або фізичної наруги, в разі, якщо жертва не заплатить. Кілька прикладів здирництва і хабарництва вміщено нижче:

⁷⁸ Інформацію по справі ЄЦПР надано паном Юрієм Ящуком, представником партнерської організації “Аме Рома” і адвокатом 19 позивачів.

19 травня 2006 року, близько півночі, пана Юрія Розначука, рома, було заарештовано трьома міліціонерами (двоє з них були у формі, один у цивільному одязі) у центрі міста Рахів в Закарпатській області, потім його було відвезено у міське відділення міліції машиною без номерів. Пану Розачуку не було дано жодних пояснень і звинувачень, у зв'язку з чим його заарештовано, свою машину він змушений був покинути відкритою у центрі міста. По дорозі до відділку він весь час вимагав пояснень у міліціонерів, доки один з них не сказав йому: “Ти, брудний цигане, ще будеш нас навчати, що ми маємо робити?” Вже перебуваючи у відділенні, пан Розначук просив міліціонерів відпустити його, наголошував на тому, що він не скоював ніяких злочинів. У відповідь на це чотири міліціонери протягом 20 хвилин жорстоко бити його по голові, ногах, у груди і в живіт. Його обшукали, і знайдені в нього гроші в еквіваленті 3 000 доларів США конфіскували. Побачивши, що один із міліціонерів кладе забрані в нього гроші до кишені, пан Розначук почав вимагати, щоб йому повернули його гроші, після чого міліціонери почали знову бити його. Гроші, які було забрано в пана Розначука, були грошима, призначеними для ремонту в новій квартирі його матері, – в момент арешту він якраз їхав купувати ламінат для підлоги. Коли мати і брат прийшли за ним у міліцейське відділення і побачили його стан, вони негайно подали скаргу до Рахівському районному прокурору, пану Конару. Трохи згодом пан Розначук отримав виклик до прокуратури для медичного огляду експертом з метою визначення серйозності травм, отриманих під час затримання. Експертом було визначено “легкі” ушкодження лица, грудей і правого плеча, після чого слідство за скаргою було зупинено. 22 травня адвокат пана Розначука подав чергову скаргу до Закарпатської обласної прокуратури. 30 травня пана Розначука було проінформовано в тому, що йому інкриміновано порушення статті 185 Адміністративного кодексу України. Згідно з даними міліцейського рапорту про затримання арешт було здійснено раніше, ніж порушено справу, у протоколі підпис пана Розначука був відсутній. 2 червня обласний прокурор наказав обласному прокурору Рахівського районного прокурора провести розслідування за скаргою і звітувати про це до обласної прокуратури. Пан Розначук звернувся до “Романі Яг” за правовою допомогою. Нині і ймовірний злочин, і скарга на посадові зловживання міліції знаходяться під слідством.⁷⁹

⁷⁹ Інформацію по справі надано паном Олександром Мовчаном, юрисконсульттом “Романі Яг”. СЦПР було покрито адміністративні витрати за цією справою.

У жовтні 2004 року група з 7 ромів звернулася по правовому допомогу місцевого правового центру в Житомирській області з приводу систематичних візитів з липня по жовтень 2004 року з боку, здійснюваних співробітниками місцевого підрозділу по боротьбі із незаконним обігом наркотиків. Найбільш серйозним був випадок, коли наркотики були знайдені в авто Y.Z., що призвело до арешту його небожа і К.А., одного із семи позивачів. Залякані погрозами застосування фізичної сили і звинувачень у торгівлі наркотиками, вони скорилися вимогам міліціонерів і сплатили їм еквівалент 1 500 доларів США. Після чого були звільнені з-під арешту.⁸⁰

Згідно з даними, наданими панами Петром Сандуленком, Йосипом Сандуленком і Володимиром Маяковським, представниками Коростенської ромської НДО “Романо Кхам”, 9 липня 2004 року чотири міліціонери зупинили Сандуленка і Марковського, які йшли зважити їхніх сімох коней зважити перед продажем до с.Іванівка Житомирської області. Міліціонерами було забрано коней до спеціального фургону для перевезення худоби, а самих чоловіків за звинуваченням у крадіжці коней було забрано до районного відділення міліції, не зважаючи на запевнення Сандуленка і Марковського в тому, що вони є власниками коней. Сандуленко, Марковський і син Марковського, 27-річний Руслан, наступного дня принесли до районного відділення документи, що підтверджували, що коні були їхньою власністю. У міліції їх слухати відмовилися і затримали чоловіків на 24 години, не висунувши звинувачень і не давши жодних пояснень. Наступного дня, перебуваючи під арештом, Марковський і Сандуленко були проінформовані про те, що однією жінкою подано заяву про крадіжку в неї двох коней. Після звільнення з-під варти Марковський повернувся до районного відділення міліції з людиною, в якій він купив коней, щоб підтвердити свої і пана Сандуленка вимоги. 11 липня міліціонери вимагали від Сандуленка сплатити 7 000 українських гривень (приблизно 1 200 євро), якщо він хоче повернути коней. Чоловіки змогли зібрати 4 000 українських гривень (приблизно 650 євро), які вони сплатили як “добровільний внесок” відділенню міліції. Коли Марковський прийшов до відділення забирати коней, міліціонери почали вимагати в нього додатковий “добровільний внесок” у розмірі 350 гривень (приблизно 60 євро) старшому офіцеру відділення. Лише 12 липня коні нарешті було повернено

⁸⁰ Інформацію по справі надано паном Олександром Мовчаном, юрисконсультом “Романі Яг” і адвокатом однієї із семи жертв, поки зроблено лише один крок до подання офіційної скарги. ЄЦПР буде надано кошти для покриття адміністративних витрат за цією справою.

Сандуленку і Марковському, не поєні і не годовані протягом трьох днів. ЄЦПР і “Романі Яг”, разом із юристом Олександром Мовчаном, розробляють офіційний позов проти офіцерів, які фігурують у цій справі.⁸¹

Зрештою, міліція вміє делегувати відповідальність за правопорядок самій громаді, загрожуючи покарати невинних, якщо громада не знайде і не передасть правоохоронцям справжнього злочинця. Надзвичайний рівень расової стигматизації ромів в Україні, одночасно із зусиллями міліції, які забезпечують їй власний імунітет щодо расистських та інших антигуманних дій, роблять ромів надзвичайно вразливими до зловживань від посадовців сфери правопорядку. Це набуває форми насильницьких дій з метою отримання хабарів, викупів або простого грабунку. У більшості випадків суми, які вимагаються, є непомірними для ромів – для того щоб розплатитися, вони змушені складати гроші друзів і родини.

5.8 Висновки: міліція і роми України

Протягом дослідження, яке було здійснено у липні-вересні 2006 року, було з’ясовано, що посадовці правоохоронної сфери і судової влади Кіровоградської і Тернопільської областей дозволяли собі стереотипні висловлювання на кшталт “Цигани сприймаються як злодії, злочинці, люди, які порушують закон “; “Цигани схильні до крадіжок і обману”; “З дитинства цигани крадуть, скоюють дрібні злочини – це їхні плоть і кров”; “Цигани пов’язані зі жебракуванням і злочинами, пов’язаними з наркотиками”. В інших обстежуваних регіонах України респонденти відповідали, що не мають упереджень проти ромів.

Дослідження ЄЦПР також виявило, що офіційні особи, які є відповідальними за дотримання законів та представники судової влади у Запорізькій і Тернопільській областях, виявилися не обізнаними з основними положеннями міжнародного права щодо прав людини. Під час моніторингу посадовці продемонстрували надзвичайно низьку обізнаність щодо статусу міжнародних угод (щодо прав людини та інших), які були ратифіковані Україною. Посадовці

⁸¹ Інформацію про справу надано адвокатом пана Сандуленка, паном Олександром Мовчаном і громадською організацією “Романо Кхам”. Детальну інформацію див. <http://www.errc.org/cikk.php?cikk=2202&archiv=1>.

особи МВС у Запорізькій області сказали представникам ЄЦПР, що вони були переконані в тому, що дані акти застосовуються лише щодо іноземців і не застосовуються до громадян України.⁸² Правоохоронці та юристи АРК і Кіровоградської області продемонстрували деякі знання щодо міжнародних актів по правах людини, ними було названо Міжнародну конвенцію громадянських та політичних прав і Європейську конвенцію з прав людини.

У серпні 2006 року CERD було сказано українському уряду: “Комітет зацікавлений у визнанні зловживань міліції щодо ромів, включаючи незаконні арешти і обшуки та незаконні затримання, що в своїй основі мають расові упередження і презумпцію вини, яка має расове підґрунтя, а також інших представників національних меншин, шукачів притулку і негромадян України різного етнічного походження”. CERD настійно рекомендував уряду України: “продовжувати акцентувати на права людини шляхом навчання міліції, фіксувати інформацію про випадки переслідування ромів та представників інших етнічних груп, прискіпливо досліджувати скарги і карати винних у правопорушеннях, надавати захист і компенсації постраждалим, включити до наступного звіту деталізовану інформацію про кількість і природу справ, винесені вироки, захист і способи компенсації жертвам”.⁸³

⁸² Дослідження було проведено у серпні 2006 року.

⁸³ “Concluding observations of the Committee on the Elimination of Racial Discrimination: Ukraine”, CERD/C/UKR/CO/18 August 2006, параграф 12.

6. НАСИЛЬСТВО З БОКУ НАСЕЛЕННЯ

Комбінація (i) неадекватного законодавчого поля, (ii) відсутності покарань злочинців, (iii) бездіяльного адміністративного і управлінського секторів, лояльних до виявів расової ворожнечі, (iv) громадська промоція расизму, і (v) міліція, яка виконує активну роль у порушенні прав людини, зокрема ромів, створює відкритий простір для майже безкарного приниження одними інших. Ось декілька прикладів расово мотивованих актів насильства щодо ромів, які сталися в Україні останніми роками:

19 квітня 2006 року, близько 7 години ранку, на пана Альберта Конді, рома, коли він повертався додому в м.Ужгород, Закарпатська область. Поблизу його помешкання до нього підійшла група з 6 людей, які вимагали в нього гроші або цінні речі. Пан Конді відмовився, тоді нападники почали бити його металевими прутами і палицями. Він намагався врятуватися втечею, однак нападники піймали його і били поблизу його будинку, примовляючи: “Ти – брудний циган, якщо ти нам не заплатиш, ми зруйнуємо тут все”. Пані Сильвія Фонтос, почувши крики Конді, побігла йому на допомогу, однак на неї також напали, один з нападників пробив їй голову склянню пляшкою. Згодом на допомогу прибігло багато інших людей, що зупинило нападників, вони сіли у чорну машину і поїхали. Багато дітей з поселення бачили напад, включаючи дітей пана Конді. Адвокат пана Конді подав скаргу у міліцію, однак слідство було зупинено відповідно до повідомлення від 30 червня 2006 року.⁸⁴ Паном Конді було також подано позов на відшкодування матеріальних збитків, однак він не був розглянутий на момент передання цього звіту до друку.

В іншому випадку, відповідно до даних Ужгородської ромської НДО “Романі Яг”, близько 9 години ранку 8 жовтня 2004 року таксист з компанії “Сіті Таксі” напав на пані Терезу Лацко, 78-річну ромську жінку з м.Ужгород. Ввечері пані Лацко замовила таксі, щоб поїхати до брата у приміському селі Сторожниця, таксист запитав її, чи має вона гроші, щоб заплатити за поїздку. Пані Лацко відповіла, що візьме гроші у брата після приїзду до його будинка. Таксист почав принижувати Лацко, вона наказала

⁸⁴ Інформацію по справі було надано адвокатом пана Конді, Олександром Мовчаном, “Романі Яг”, м.Ужгород.

Пані Іванна Смежана з м.Новомосковськ, серпень 2006 р. На момент візиту ЄЦПР вона жила тут вже з минулої зими, відколи її батьки померли, а сама вона втратила її власність. Вона успадкувала житло від батьків, однак не мала документів на підтвердження права власності, тому її примусово виселили. На життя вона заробляє жебрацтвом умісті. Хату, в якій вона живе, побудовано з деревини і глини, дах зроблено зі шпалер та лінолеуму. Тут немає ні проточної води, ні електропостачання, ні газу.

Фотографії: Майкл Линч/ЄЦПР

Пані Любов Кока, м.Новомосковськ, серпень 2006 р. Вона жила в однокімнатній хатині зі своїми двома дітьми. Цей будинок їм не належить, однак вони вселилися сюди, віднайшовши порожню будівлю 12 років тому. В будинку немає ні газо-, ні електро-, ні водопостачання, стіни вкрито цвільлю, земляну підлогу вкрито шматками лінолеуму і килимів. Її син – інвалід, хворіє на епілепсію, його пенсія по інвалідності складає еквівалент 100 дол. США, і на цю суму живе вся сім'я з трьох людей. Хлопчик – інвалід від народження, він потребує регулярних медичних обстежень, однак сім'я просто не спроможна забезпечити його медичним доглядом. Йому 13 років, більшу частину дня він сидить в інвалідному візку, потребує допомоги в усьому, наприклад під час відвідування туалету чи миття. Донька пані Любові – єдина ромська дитина в класі, де вона навчається. Дівчинка відвідує загальноосвітню школу №12 м.Новомосковськ. Єдиним джерелом світла у хаті є електрична лампочка. Сусіди постійно стежать за тим, коли родина Кока вмикає світло. Пані Любов подавала запити до мера міста і міської адміністрації щодо можливості отримання нового помешкання, зважаючи на інвалідність сина. Міська влада пообіцяла включити її в чергу на житло. Як вона повідомила ЄЦПР, у серпні 2006 року було 10 років, як вона очікує на помешкання. Час від часу вона запитувала про те, які справи у черзі на житло, кожного разу їй повідомляли, що треба зачекати, аж до моменту, коли у міській адміністрації їй не повідомили, що вони не мають інформації про те, що вона перебувала у черзі, не мають копій документів, які пані Любов подавала на запити. Наскільки вона знає, її так і не було введено повторно до списку тих, хто очікує на отримання житла.

Фотографії: Майкл Линч/ЄЦПР

йому припинити. Тоді водій вдарив її кулаком в обличчя і вибив її один зуб. Він зупинив машину, виволік пасажирку, побив її і поїхав, залишивши її лежати на узбіччі дороги. Пані Лацко прийшла додому пішки і наступного дня її було госпіталізовано. Згідно з правопорушенням адвокатом пані Лацко було подано скаргу до прокуратури м.Ужгорода. Прокуратура спрямувала скаргу до місцевого відділення міліції для слідства за ймовірним злочином. У середині 2005 року “Романі Яг” було отримано листа від міліцейського відділення, згідно з яким справу було закрито за відсутністю цивільного або кримінального підґрунтя. 24 лютого 2005 року адвокат пані Лацко подав скаргу до Ужгородського міського суду, однак пані Лацко зрештою погодилася на неофіційне врегулювання справи і забрала скаргу.⁸⁵

Відповідно до даних “Романі Яг”, партнера ЄЦПР, близько 7 години ранку 16 серпня 2004 року двоє українців, пани V. та I. побили та підпалили Ярослава Шугара, 20-річного напіврома, в м.Ужгород Закарпатської області. Він зранку мив три сусідських авто за плату, але коли закінчив, його звинуватили в тому, що він вкрав коноплю в їхньому садку. Два сусіди почали бити Шугара каністрою, зв’язавши йому руки за спиною і поливаючи голову жертви розчинником. Розчинник почав пекти Шугару очі, тоді нападники розв’язали йому руки, і він спробував вимити їдку рідину з очей. У цей час V. кинув у запальну речовину запальничку і тим самим підпалив її. Шугар спромігся згасити полум’я на його сорочці і втік. В місцевій лікарні, в якій йому надавали першу допомогу, було визначено опіки першого, другого і третього ступенів на його обличчі і шиї. Спочатку за фактом події пан Шугар не подавав заяви до місцевого відділення міліції, оскільки остерігався помсти, однак 31 серпня 2004 року Василь Дідичин, юрист “Романі Яг”, подав заяву до МВС, вимагаючи початку розслідування у цій справі і покарання злочинців. 1 вересня 2004 р. пана Шугара було викликано до Ужгородського міського відділення міліції, де його оглядав судово-медичний експерт. Однак згодом пан Шугар раптово забрав заяву, коментувати свої дії він відмовився.⁸⁶

⁸⁵ Інформацію по справі надано “Романі Яг” і адвокатом пані Лацко, паном Василем Дідичином. З причин., невідомих ЄЦПР, пані Лацко раптом забрала заяву. Детальну інформацію див. <http://www.errc.org/cikk.php?cikk=2200&archiv=1>.

⁸⁶ Інформацію по справі надано партнером ЄЦПР ромською НДО “Романі Яг” і паном Василем Діди чином. ЄЦПР було надано кошти на покриття адміністративних витрат за справою.

10 серпня 2004 року міліцію м.Красноільськ у Чернівецькій області було піднято для захисту ромського поселення від групового нападу місцевого населення, причиною була помста ймовірним вбивцям 8-річної дівчинки.⁸⁷

По всій Україні міліція не спроможна захистити ромів від насильницьких дій, включаючи погроми. Коли такі події відбуваються, міліція, прокуратура і органи юрисдикції відмовляються допомагати жертвам. І ці відмови – давня традиція. У 2002 році, після визначення неадекватності дій міліції при скоєнні злочинів щодо ромського народу, Європейська комісія проти расизму та нетолерантності Ради Європи (ECRI) радила українському уряду вжити заходів щодо забезпечення чітких і ефективних дій міліції при скоєнні злочинів, у т.ч. спрямованих проти ромів/циганів та... звернути особливу увагу на расовий елемент у таких злочинах”.⁸⁸ Показники того, що на ці і подібні до них рекомендації відреагували адекватно, – незначні. ЄЦПР не встановлено жодного випадку, коли б винуватців у терористичних діях проти ромів було би відповідним чином покарано.

Певна річ, уряд виглядає абсолютно переконаним в тому, що таких проблем просто не існує. Наприклад, нещодавно до Комітету з прав людини ООН надійшло таке повідомлення: “Жодні повідомлення або скарги щодо дискримінації або переслідування членів етнічних меншин не були отримані ні Генеральною прокуратурою України, ні Державним комітетом національних меншин і міграції”.⁸⁹ Певна річ, протягом десяти років ЄЦПР неодноразово надсилалися листи до Генеральної прокуратури, однак надзвичайна невідповідність відповідей з цих інстанцій, так само, як той факт, що апелювання до цих інстанцій у нашій практиці жодного разу не призвів до позитивного вирішення проблем, пов’язаних з правами людини, спричинив відмову ЄЦПР від цієї практики.

⁸⁷ United States Department of State, Bureau of Democracy, Human Rights and Labour, *Country Report on Human Rights Practices 2005: Ukraine*, <http://www.state.gov/g/drl/rls/hrrpt/2005/61682.htm>.

⁸⁸ ECRI, *Second Report*, § 58.

⁸⁹ United Nations Human Rights Committee, “CONSIDERATION OF REPORTS SUBMITTED BY STATES PARTIES UNDER ARTICLE 40 OF THE COVENANT, Sixth Periodic Report: Ukraine”, CCPR/C/UKR/6, 11 April 2006, параграф 356.

7. ДИСКРИМІНАЦІЯ У ДОСТУПІ ДО СОЦІАЛЬНИХ І ЕКОНОМІЧНИХ ПОСЛУГ

Основне число ромів в Україні живуть в умовах надзвичайної бідності з мінімальним доступом або з відсутністю такого до основних соціальних послуг. Моніторинг стану бідності, здійснений Світовим банком у 2005 році, виявив, що загальний рівень бідності в Україні з 2001 році знизився, порівняно з 2001 роком, з огляду на економічний підйом в країні,⁹⁰ однак роми, здається, не відчувають на собі цього покращання. Хоча спеціально-етнічні дослідження є недостатніми і невичерпними, існують очевидні ознаки того, що більшість українських ромів живуть у бідності, а іноді – в екстремальній скруті. Дослідження 2003 року, здійснене Інститутом соціальних досліджень України, встановлено, що майже 60% респондентів-ромів “ледве зводять кінці з кінцями, їм не вистачає грошей навіть на задоволення базових потреб”.⁹¹ Більшість ромів України живуть за межею бідності, дуже малий відсоток – на “середньому” рівні, тобто мають достатньо грошей для задоволення нагальних потреб.⁹² На відміну від інших українців, які також потерпають від бідності, роми приречені нести на собі додатковий тягар утрованого упередження та расової дискримінації, які позбавляють їх фундаментальних прав людини та обмежують і без того невеликий доступ ромів до соціально-економічних ресурсів і можливостей.⁹³

Українські роми зустрічаються із регулярною і систематичною дискримінацією фактично в усіх галузях, включаючи обмежений доступ до

⁹⁰ The World Bank, *Ukraine: Poverty Assessment – Poverty and Inequality in a Growing Economy*, (Washington: 2005), p. viii.

⁹¹ Інститут соціальних досліджень України, Міжнародний фонд “Відродження” “Аналіз реальних проблем і потреб ромського народу в Україні”, Київ, жовтень 2003 року, стор.11.

⁹² *Ibid.*, стор.12. Зі слів експертів, опитаних дослідниками, число ромів із “середнім” рівнем статку більше у містах, таких як Ужгород (20-30%) або Одеса (25%), ніж у сільській місцевості в таких областях, як Чернігів, або в маленькому містечку Чернігівської області, м.Ніжин, де цей показник складає 5-10%.

⁹³ Стаття 5 ICERD зобов’язує державні сторони вживати усіх заходів для “знищення расової дискримінації в усіх її формах і забезпечення однаковим правом усіх, без розрізнення за расою, кольором, національним або етнічним походження, на рівність перед законом”) у працевлаштування, як і великій кількості інших соціально-економічних прав.

освіти, житлових послуг, охорони здоров'я, працевлаштування і соціальних послуг. Дискримінація ромів має дві поширені форми. Пряма дискримінація ромів частіше за все виникає у зв'язку з меншою увагою до потреб через їхню етнічну приналежність та через загальне презирливе ставлення до них з боку неромів. Частіше за все це призводить до прямих, опосередкованих відмов, які мають расове підґрунтя, забезпечити або полегшити доступ до послуг, інформації або інших благ, які є необхідними факторами дотримання фундаментальних соціально-економічних прав. Непряма дискримінація виникає в разі незабезпечення доступу ромів до соціально-економічних прав через причини, які напругу пов'язані з їхнім статусом парій в Україні.

7.1 Забезпечення житлом

Роми України зустрічаються із серйозними проблемами в розрізі забезпечення реалізації їхнього права на адекватне житло.⁹⁴ Багато хто з них живуть у нестандартних умовах в поселеннях або гетто, які часто відділенні від місць проживання основного населення, з мінімальним доступом до транспортного сполучення або комунальних послуг на кшталт електропостачання або вивезення сміття. Забезпечення комунальними послугами або покращання існуючого стану щодо ремонту доріг або вивезення сміття повністю відсутні.

Дуже велике число українських ромів живуть у гірших умовах, ніж члени інших груп основного населення. У 2006 році ЄЦПР було здійснено всебічний моніторинг стану дотримання прав ромів як представників національної меншини в Запорізькій, Кіровоградській, Тернопільській та Херсонській областях України та в Автономній Республіці Крим.⁹⁵ Згідно з дослідженням в ромських поселеннях часто немає проточної або питної води в будинках, сім'ї носять воду з сусідніх вулиць. Часто помешкання обігріваються за допомогою вугілля або деревини, спостерігається відсутність або нестача центрального газового опалення. Багато сімей мешкають у будинках з вибитим склом у вікнах. Понад 50% ромів, опитаних

⁹⁴ Стаття 11(1) ICESR вимагає від державних сторін “визнання права кожного на адекватні стандартизовані стандарти житла для нього і його родини, включаючи відповідну їжу, одяг і помешкання і покращання його житловим умов”.

⁹⁵ Дослідження проводилось у липні-вересні 2006 року і поводилось партнером Legiteam.

у Херсонській області та АРК в серпні 2006 року, не мають постійного місця проживання і ніде не прописані.

У Фараонівці Одеської області роми живуть в умовах надзвичайних нестатків, деякі сім'ї не мають жодних юридичних прав на землю, на якій вони живуть. У поселенні відсутня будь-яка система відведення або каналізації, опалення, у деяких помешканнях немає електропостачання. Жителі змушені носити воду від насосу. Поселення розташовано далеко від лікарні і школи. Зафіксовано велике число захворювань, а також високі показники дитячої смертності. Більшість дітей не відвідують дитячі садки і школу. Одного разу пані Л.С., ромні з цього поселення, померла внаслідок ускладнень під час пологів, оскільки в поселенні не було телефону, щоб зателефонувати до швидкої медичної допомоги. У Фараонівці є дитячий садок для ромських дітей, однак місцеві органи влади виділяють мінімум державних коштів або взагалі їх не виділяють для підтримки роботи садка. Будівля, в якій розміщено дитячий садок, перебуває в поганих побутових умовах, тече дах, є проблеми з опаленням будівлі.

На вулиці Завацькій, у м.Новомосковськ Дніпропетровської області, на момент візиту ЄЦПР у липні 2006 року, родина Чукаленко проживала у типових для бідної ромської родини умовах.⁹⁶ П'ятнадцять членів великої сім'ї мешкають у двокімнатному приміщенні, в якому немає газу, електропостачання, проточної води, за яке Чукаленки платять на місяць еквівалент 10 євро. Кухня тут розташована у дворі і являє собою саморобну піч в руїнах старої будівлі, яку розпалюють сміттям і шкаралупою волоських горіхів. Вода, яку беруть з землі, мало придатна до пиття. На відстані кількох сотень метрів, на вулиці Челюскінців, живе Лідія Калашенко з хворим сином і трьома онуками, їхній будинок просто руйнується. У будинку немає проточної води, електропостачання і газу. Дах просідає, стіни поцвілі, підлога глиняна. Коли її запитали, чому вона і далі живе тут, пані Калашенко відповіла, що прожила тут разом із покійним чоловіком багато років, це її дім, і "крім того, куди ми підемо? Єдині гроші, що ми маємо, це ті, які я заробляю жебракуючи. Ми не маємо вибору".⁹⁷

Надзвичайна бідність, в якій живуть роми, є наслідком поширеної дискримінаційної політики, яка позбавляє ромів доступу до нормального житла

⁹⁶ Інтерв'ю ЄЦПР з родиною Чукаленко, 24.07.2006, м.Новомосковськ Дніпропетровської області.

⁹⁷ Інтерв'ю ЄЦПР з Лідією Калашенко, 24.07.2006, м.Новомосковськ Дніпропетровської області.

і побутових умов. Багато ромів свідчили представникам ЄЦПР про те, що представники місцевої влади завжди відмовляють ромам у наданні постійного житла або забезпеченні їх належними документами чи дозволом на приватизацію їхніх помешкань або забудівлю. Місцева влада часто використовують такий спосіб відмови ромам у реєстрації і приватизації власності, як не особиста відмова, а тиск з боку неромів. Підтримуючи у населенні надію на те, що одного дня ромські поселенці пойдуть, влада позбавляє ромів будь-яких благ і послуг, що спонукає ромів до того, щоб перетворити їхні незаконні домівки на постійні. Ці дії створюють підстави для принизливих примусових виселень ромів, час від часу – до руйнування їхніх помешкань, і погіршують і без того катастрофічні побутові умови, в яких живуть роми. Підсумок щодо даного пункту такий:

У травні 2006 року, у селі Красноільськ Чернівецької області, місцева сільська рада відключила від електромережі ромське поселення у відповідь на злочин, скоєний ромом. Протистояння почалося ще раніше бійкою між ромом і неромом, місцевим жителем, внаслідок якої останній загинув. Сім'я загиблого зібрала прихильників серед мешканців села, вони пішли до сільської ради і повідомили, що мають намір вигнати ромів із села і спалити їхні помешкання. Сільський голова намагався заспокоїти людей і зателефонував до міліції з проханням захистити село від ймовірних правопорушень. Прибувши до села, міліція арештувала підозрюваного у злочині і забрала його до місцевого відділення. Після чого сільський голова дав розпорядження від'єднати ромське поселення від електромережі. Організація – партнер ЄЦПР запитала у нього роз'яснень з приводу його розпорядження. Голова пояснив, що, як раптово з'ясувалося, роми самовільно оселилися на колгоспній землі, не маючи офіційної реєстрації, тому їхнє підключення до електромережі є незаконним. За словами голови, таким чином роми живуть тут вже понад 50 років, і досі вони користувалися електропостачанням. Він також визнав, що електропостачання було єдиною комунальною послугою, доступною для жителів поселення. У відповідь на численні пропозиції місцевих жителів щодо недостатності покарання ромів відключенням їхнього поселення від електромережі і щодо необхідності силою виселити ромів звідси було проведено коротку зустріч з місцевою владою у приміщенні сільської ради. Внаслідок цієї зустрічі сільська рада дійшла висновку, що таких заходів вживати не можна, оскільки це незаконно. Відновити електропостачання ромському поселенню планувалося у листопаді 2006 року.⁹⁸

⁹⁸ Інформацію за справою надано Земфірою Кондур, Ромський жіночий фонд “Чіріклі”, інтерв'ю ЄЦПР 06.06.2006.

В іншому випадку, у вересні 2005 року, пані Л.Куценко, ромні з м.Кременчук, подала в суд на своїх роботодавців, які відмовилися надати їй і її родині пристойне житло. Такі справи – це загальна практика в Україні, коли йдеться про забезпечення житлом працівників бюджетних структур. Вперше пані Куценко стала в чергу на отримання нового житла у 1985 році, в перший рік своєї роботи на Південно-західній залізниці в м.Кременчук, де вона продовжує працювати досі. В перший рік роботи їй дали маленьку кімнату в дерев'яному бараці з жахливими побутовими умовами, без електропостачання і проточної води, їй сказали, що це тимчасове житло для неї, поки не з'явиться вільна квартира. Через шість років пані Куценко так і залишалася в перших рядках списку на отримання нового житла, однак і надалі жила у непристосованому до житла дерев'яному бараці.

У цей час інші співробітники її підприємства усі отримали нове житло. Пані Куценко писала чимало скарг своєму керівництву, однак дарма. Після 1995 року її житлова проблема потрапила під юрисдикцію місцевого житлового комітету м.Кременчук, і після попереднього дослідження проблеми один з його співробітників сказав пані Куценко: “Усі цигани повинні жити у фургонах і наметах. Ви (пані Куценко) – єдина, хто капризує і вимагає окрему квартиру з усіма зручностями”. Відповідно до місцевого законодавства самотні матері повинні мати привілеї у питаннях отримання житла і його ремонту. За допомогою ЄЦПР і місцевих рад пані Куценко у березні 2006 року подала цивільний позов з приводу своєї ситуації.⁹⁹ Станом на листопад 2006 року розгляд справи триває.

В іншому випадку, у лютому 2005 року 30-річна ромська жінка, Сільвія Ігнатівна Сурмаї та її четверо дітей отримали офіційне повідомлення, що їх буде виселено з їхнього помешкання. Першим власником квартири була пані Йоала Бажо, матір пані Сурмаї, котра померла 17 грудня 2004 року, однак квартиру не було приватизовано, отже, юридично після її смерті власником квартири стала міська рада м.Ужгорода. При житті пані Бажо не передала у спадок квартиру своїй доньці, пані Сурмаї. Двома місяцями пізніше після смерті пані Бажо Сурмаї отримала повідомлення з міської ради, що вона має “добровільно звільнити” квартиру до 22 березня 2005 року, тому що згідно із законом довше вона не може тут перебувати.¹⁰⁰ З боку міської ради це було

⁹⁹ Інформацію за справою було надано у вигляді письмового звіту ЄЦПР. Надіслано 25.05.2005 адвокатом пані Куценко і співробітником Кременчуцької ромської НДО “Амаро Девес”.

¹⁰⁰ Відповідно до статті 99 Житлового кодексу України і статті 823 Цивільного кодексу України.

Пані Валентина Ніколаєнко з м.Дніпропетровська має 10 дітей віком від 23 до 36 років. П'ятеро дітей – сліпі. Сліпі діти мешкають у Дніпропетровську, працюють на підприємстві для сліпих. Інші п'ятеро дітей працюють деінде. В будинку пані Валентини живуть ще 9 людей: вона сама, її донька, син і п'ятеро онуків. Єдиним джерелом світла в хатині є одна електрична лампочка. Їжу вони готують у відкритій печі на вулиці. Пані Валентина заробляє на життя, жєбракуючи в місті. Хлопчик біля неї на фотографії відвідує спеціалізовану школу в Дніпропетровську. Навчаючись у 3 класі, він досі не вмiє ні читати, ні писати.

Фотографії: Майкл Линч/ЄЦПР

Пані Галина Тищенко – на фото праворуч, Піщанко, Дніпропетровська область.

Фотографії: Майкл Линч/ЄЦПР

несправедливо, оскільки усі рахунки за комунальні послуги та квартирна плата сплачувались вчасно і в повному обсязі, тим паче, враховуючи той факт, що пані Сурмаї та її дітям не було більше куди йти. Також пані Сурмаї було повідомлено про те, що 8 серпня 2004 року її і її родину було включено до «високопріоритетного списку» на предмет забезпечення житлом від міської ради. Однак, з огляду на те, що нові квартири в м.Ужгороді не будуються, а також враховуючи дискримінацію, якої систематично зазнають ромські жінки від чиновників міської ради, пані Сурмаї зрозуміла, що перспективи отримання нею квартири будь-коли є невтішними. Зрозуміла річ для людей, які входять до «високопріоритетного» списку забезпечення житлом, – чекати на квартиру протягом 10-15 років. Пані Сурмаї забажала залишитись у своїй квартирі, тим паче – не маючи куди йти, і не стала «добровільно звільняти» квартиру. За підтримки ЄЦПР почалося судове розслідування у справі пані Сурмаї, однак у жовтні 2005 з невідомих причин вона відхилила свою заяву.¹⁰¹

У 2005 році в селі в Миколаївській області, пані Л.Д., самотній матері п'ятьох дітей, було відмовлено міською владою у грошовій допомозі на ремонт даху її будинку. Будинок дуже старий, однокімнатний, майже без зручностей і з дахом, який тече. Пані Л.Д. була безробітною і не отримувала соціальної допомоги. Коли вона пішла до місцевої адміністрації із проханням допомогти їй з ремонтом, посадовці сказали їй: “Ви – ромні. Ви маєте чимало грошей від міжнародних донорів і громадських організацій, тож ідіть по допомогу до них, а не до нас”. Нездатна знайти можливість юридичної підтримки, вона не змогла оформити офіційну скаргу, і, відповідно до останніх повідомлень, живе в тому самому будинку і з тими самими проблемами досі.

У жовтні 2003 року пані Лацко, 49-річній ромні, і її родині не давали можливості зареєструватися у їхньому будинку як у місці їхнього постійного проживання в м.Ужгороді – через етнічну приналежність родини. Первинно будинок було побудовано без дозволу муніципалітету. З моменту побудови пані Лацко із сім'єю заселили будинок. У 2003 році вона вперше звернулась до чиновників з проханням зареєструвати її і її сім'ю як людей, що постійно проживають за цією адресою, однак дозволу вона так і не отримала. 4 жовтня комітет будівництва від місцевої ради м.Ужгорода призначило пані Лацко

¹⁰¹ Інформацію за справою надано правозахисником пані Сурмаї, паном Василем Дідичином. ЄЦПР було надано правову підтримку у цій справі.

штраф за адміністративне порушення – незаконне будівництво, штраф було сплачено. За інформацією, що маємо, у міській раді м.Ужгорода це – стандартна процедура, як тільки штраф сплачується, комітет оголошує, що будівництво законне, і навіть, що власнику дозволено мати в ньому постійний резидентський статус. Незважаючи на те що штраф було сплачено, місцева влада ігнорує заяви пані Лацко і зволікає з їхнім розглядом, одного разу їй було сказано: “Ви – цигани, ваше місце – у таборі, а не в місті. Йдіть і живіть там. Ви – не люди. Геть!” За допомогою ЄЦПР пані Лацко найняла адвоката у травні 2005 році для допомоги у процедурі офіційної реєстрації власності, і, в разі якщо буде в цьому потреба, у написанні і поданні офіційної скарги про порушення її прав і відшкодування збитків.¹⁰²

ЄЦПР невідомого жодного випадку, коли факти прямої дискримінації у сфері забезпечення житлом було би визнано і відповідних осіб – покарано. Український уряд не має жодної програми, адресованої покращанню житлових умов для ромів, які є проблемою – через постійну стигматизацію ромів етнічними українцями. Деякі недержавні ромські організації нещодавно розпочали організовувати комітети, до компетенції яких входить співпраця з місцевою владою, дослідження і документування інформації щодо побутових умов, в яких живуть роми в Україні. Немає жодного відомого факту переобладнання місць компактного проживання ромів в Україні.

7.2 Послуги з охорони здоров'я

Багато проблем, які стосуються медичних послуг для ромів України, є прямо пов'язаними з надзвичайною бідністю, в якій живуть більшість із них. В рамках даного дослідження поточних проблем, з якими зустрічаються роми України, було здійснено опитування посадовців сфери громадського здоров'я по всій країні, під час якого було з'ясовано, що загальні показники рівня здоров'я ромів, які переважно мешкають у місцях “компактного проживання”, надзвичайно низькі, це пов'язано, в основному, з бідністю, в якій вони живуть, недостатнім харчуванням, низьким санітарно-гігієнічним рівнем і житлом, яке не відповідає вимогам для проживання в ньому. Лише 50% респондентів серед ромів в рамках вищезгаданого дослідження відповіли, що вони мають достатньо їжі щодня,

¹⁰² Інформацію за справою було надано правозахисником пані Лацко, паном Василем Дідичином.

31% опитаних відповіли, що час від часу протягом місяця вони недоїдають, і 15% повідомили, що, в середньому, один раз на тиждень у них взагалі може не бути їжі. В деяких регіонах ситуація відмінна. Парадоксально, однак в деяких містах, де середній показник доходу більший, ніж у ромів, які проживають у сільській місцевості, люди регулярно потерпають від голоду або недоїдають. В Ужгороді, наприклад, відповідно до даних дослідження, близько 70% ромів регулярно недоїдають.¹⁰³ Багато ромів також мають серйозний ризик інфікування шлунково-кишковими захворюваннями через використання нечистої води. Відповідно до дослідження Інституту соціальних досліджень України лише 32% респондентів відповіли, що мають водопостачання в будинках, 20% користуються ґрунтовими водами для приготування їжі і пиття.¹⁰⁴

Більшість ромських помешкань, які відвідали представники ЄЦПР протягом дослідження у липні 2006 року в Дніпропетровській області, не мають прямого доступу до чистої проточної води, багато хто бере воду з колодязів або ходить по воду до сусідів.¹⁰⁵ Особливу увагу посадових осіб сфери охорони здоров'я слід звернути на проблему поширення туберкульозу у ромській громаді – з огляду на інформацію, отриману під час опитувань у рамках вищезгаданого дослідження, можна припустити, що показники захворювання у 2-3 рази перевищують ті, які офіційно зареєстровано. Опитані роми вважають, що статистичні погрішності пов'язані з тим, що роми не мають повного доступу до медичних послуг.¹⁰⁶ З приводу цього рома також говорили про те, що “пенсії не вистачає, щоб купувати їжу, одяг і найнеобхідніше”, “рома настільки бідні, що не можуть собі дозволити купувати ліки”, «ми неспроможні платити за навчання своїх дітей і онуків” і “ми живемо погано”.¹⁰⁷

¹⁰³ Цитата з дослідження Інституту соціальних досліджень України, стор.13.

¹⁰⁴ Інститут соціальних досліджень України, стор.13.

¹⁰⁵ Дослідження, проведене 23-29 липня 2006. Здійснивши статистичний аналіз з офіційною статистикою UNDP's Human Development дійшов висновку про велику відмінність між середніми показниками по Україні і відповідним даними щодо показників рівня здоров'я і умов життя ромів. В середньому у 2002 році 18% усього населення України потерпали від голоду один раз на місяць, 3% опитаних голодують постійно. 99% населення мають доступ до санітарних умов, 98% мають доступ до питної води. Див. United Nations Development Programme (UNDP), *Human Development Report 2005*, (New York: UNDP, 2005), стор.241.

¹⁰⁶ Інститут соціальних досліджень України, стор.20-21.

¹⁰⁷ Інтерв'ю ЄЦПР з різними респондентами у Дніпропетровській області, липень 2006 року.

Усі роми-респонденти у липні 2006 року під час польового дослідження в Дніпропетровській області повідомили ЄЦПР, що мали інциденти з установами охорони здоров'я. Тридцять процентів людей, у яких брали інтерв'ю, сказали, що не отримували якісної медичної допомоги, включаючи свободу у виборі лікаря та установи охорони здоров'я. Зокрема, згідно з відповідями, це проявлялося у формі “невідповідного ставлення і виявів неповаги з боку лікарів”, “вимагання хабарів з боку медичного персоналу”, “відмови надавати медичні послуги безкоштовно” і “низький рівень професіоналізму лікарів”.

Малі зарплати і погані умови роботи для посадовців, включаючи лікарів, вчителів і державних службовців, створили умови для широко поширених тінювих економічних систем в багатьох секторах. Роми позбавлені доступу до багатьох послуг ще й тому, що позбавлені можливості надавати “фінансові підказки” відповідним посадових особам. У сфері охорони здоров'я лікарі зазвичай шукають компенсації через низьку оплату їхньої праці і часто вдаються до нетрадиційного лікування, щоб підзаробити, або просто відмовляються лікувати тих, хто неспроможний за це заплатити.¹⁰⁸

Прояви расової дискримінації з боку осіб, які надають медичні послуги, підтверджують існуюче “де факто” виключення ромів з кола тих, на кого поширюються надавані медиками послугами, також вони пов'язані, зокрема, з тим, що між ромськими поселеннями і установами охорони здоров'я часто великі відстані. В одному з випадків, у лютому 2005 року, пані Т.М., вагітну ромську жінку, ледве не було вбито недбалим медичним втручання гінеколога з м.Чоп Закарпатської області. 1 лютого жінка прийшла до лікарні на огляд у зв'язку з тим, що почувалася недобре. Після огляду гінеколог сказала їй, що вона дійсно вагітна, порадила їй перервати вагітність і більше не мати дітей у майбутньому, сказавши: “Ви, цигани, не повинні плодитися як таргани”. Оскільки жінка мала невеликий термін вагітності, лікар вирішила, що потреби переривати вагітність в стерильних хірургічних умовах немає. Тому лікар розпочала операцію негайно, у тому ж кабінеті, де проводила обстеження. Лікар не вважала за потрібне зробити будь-які попередні аналізи або тести перед початком і продовжувала операцію навіть після того, як пацієнтка почала жалітися на гострий біль і просила лікаря зупинитися. Лише коли Т.М. почала спливати кров'ю, лікар зрозуміла, що

¹⁰⁸ Lekhan, Valeria et al. Health Care Systems in Transition: Ukraine 2004, (Copenhagen: World Health Regional Office for Europe, 2004), стор.101.

припустилася помилки, і негайно відправила пацієнтку до місцевої лікарні, де троє хірургів протягом трьох годин рятували її. Коли її стан стабілізувався, гінеколог запропонувала їй сім'ї гроші (гривневий еквівалент менше ніж 10 євро), щоб вони не подавали скаргу. Було порушено кримінальну і цивільну справи проти лікарні і лікаря, однак Т.М. несподівано відмовилася від продовження слідства.¹⁰⁹

В іншій ситуації, виявленій під час дослідження ЄЦПР, 20 жовтня 2005 року пані Лідії Семашевій, неповносправній ромській жінці з північного міста Харкова, було відмовлено у належних їй, відповідно до її стану, послугах і благах з боку муніципальних служб і посадових осіб сфери охорони здоров'я – відмова мала дискримінаційний характер. Пані Семашева самотня, живе на державну допомогу по інвалідності. Кілька років тому місцевою владою їй було надано квартиру на п'ятому поверсі будинку, в якому не працює ліфт. Незважаючи на те що під час розгляду її квартирного питання її стан не було взято до уваги посадовцями, пані Семашева вважала, що їй пощастило, однак ризикнула тим, що їй було дано, попросивши виділити їй інвалідне крісло. Місцева влада і цього разу була не надто доброзичливою до неї – на її прохання про знижку на придбання крісла, яка обов'язкова для інвалідів і людей літнього віку, їй було відмовлено. Останнім ударом для пані Семашевої було її прохання про соціальну допомогу у медичної ради, зокрема щодо придбання авто для інвалідів. Згідно з її свідченнями, члени комітету ледве глянули на неї, оглянули її дуже поверхово і зверхньо і після попередньої поверхової і неповної експертизи сказали їй: “Ні, ні, Вам це непотрібно, Ви можете йти”. Зважених причин відмови комітет так і не надав.

В іншому випадку, виявленому під час дослідження ЄЦПР, у 2004 році в м.Ужгороді ромській жінці лікар відмовив у лікуванні її новонародженої дитини, яка захворіла і мала високу температуру. У матері, яка жила у великому ромському поселенні в передмісті, не було телефону, вона сконтактувала з лікарем через подругу, попросивши його прийти до неї додому, щоб оглянути дитину, тому що вона дуже хвора для подорожі. Лікар на це сказав подрузі: “Я не поїду туди. Скажи [матері], що вона може прийти до мене, коли її дитина помере”. Двома тижнями пізніше дитина померла і мати, засмучена і не в собі, пішла до лікаря, щоб сказати йому персонально, що її дитина померла. Доктор дав їй гроші (гривневий еквівалент 12 євро), щоб вона могла заплатити за поховання дитини.

¹⁰⁹ Інформацію за справою надано партнером ЄЦПР і адвокатом позивачки, паном Олександром Мовчаном. ЄЦПР було забезпечено юридичний супровід справи.

Відповідно до задокументованих ЄЦПР фактів 2 травня 2004 року, близько 8 години, група ромських і українських хлопців зчинили бійку у місті Ірпінь. Троє ромів, Андрій Баланов, Леонід Григора і Борис Татаров, внаслідок цього отримали серйозні ножові поранення. В одного з них, Б.Татарова було поранення в легені, у Л.Григораша була відкрита рана в животі, А.Баланов отримав чотири поранення в ліву руку, що призвело до часткової втрати її рухливості. Коли трьох постраждалих вночі привезли до шпиталю, їх оглянув лікар, який зафіксував “поранення середнього ступеню”, після чого хлопців було виписано трьома днями пізніше у “задовільному стані”.

У вересні 2003 року Мирослава Савицька, ромні з м.Кременчук, народила дівчинку. Медсестра забрала дитину одразу після її народження. Після кількох запитів про те, коли можна буде побачити дитину, Савицькій відповіли, що дитина отримала опіки третього ступеню через недбале поводження медичного персоналу лікарні, і навіть якщо вона виживе, то лишиться інвалідом. Лікарі погрожували Савицькій, що в разі, якщо вона подаватиме скарги, до міського пологового будинку більше ніколи не візьмуть жодну ромську жінку. Однак пані Савицька все ж таки скотактувала з адвокатом і подала офіційну скаргу до районної прокуратури. Було порушено слідство за цивільною справою. 21 листопада 2006 року суд м.Кременчук постановив виплату компенсації за моральну шкоду, завдану пані Савицькій.¹¹⁰

Внаслідок дискримінаційних відмов оглядати і лікувати ромів, так само як і з причин, зазначених вище, стан здоров'я більшості ромів гірший, ніж у представників неромської громади. Стан здоров'я, включаючи серцево-судинні захворювання, стреси та інфекційні хвороби, зокрема туберкульоз, поширені явища в ромській громаді, і немає жодної ефективної державної політики, яка була би покликана змінити таку ситуацію.

7.3 Освіта

В Україні стан освіти у ромської молоді перебуває в глибокій кризі, яка поглиблюється і позбавляє ромську молодь будь-яких шансів в разі, якщо не було вжито серйозних і негайних заходів з метою зміни ситуації. Опитування по території країни, здійснене Інститутом соціальних досліджень України було

¹¹⁰ Інформацію за справою було надано партнером ЄЦПР громадською організацією “Амаро Девес”.

встановлено, що 68% респондентів неписьменні взагалі або мають труднощі із читанням і письмом, 59% не вміють рахувати або мають із цим проблеми, 25% респондентів не вміють писати, 34% ніколи не ходили до школи, 49% ходили до перших класів школи, 10% мають незакінчену середню освіту, 6% мають середню професійну освіту, і лише 2% закінчили вищі навчальні заклади.¹¹¹ Дослідження 2005 року, здійснене “Романі Яг”(ромська газета, яку випускає однойменна НДО – перший партнер у трирічному проекті, підтриманому Європейською Комісією) у ромських поселеннях Закарпаття, виявило, що серед опитаних ромів 69% ромів ледве спроможні читати, 68% мають проблеми з письмом, 59% не вміють рахувати, 25% не можуть ні читати, ні писати, ні рахувати. Вони визначили причини, з яких ромські батьки схильні відправляти своїх дітей до спеціалізованих ромських шкіл: а) тому що вони вчитимуться там, де навчалися їхні батьки, б) тому що батьки турбуються про те, щоб їхні діти не зазнали дискримінації у загальноосвітній школі, і с) тому що для вступу до ромських шкіл потрібно оформлювати таку кількість документів, як для загальноосвітніх шкіл.¹¹² Це дослідження оприлюднило реальний стан речей і демонструє, що більшість ромських дітей в Україні або не відвідують школу взагалі, або не мають можливості відвідувати загальноосвітню школу. Наслідки в обох випадках однакові. Ціла генерація ромських дітей зростає і готується до дорослого життя таким чином, що у майбутньому у них дуже мало шансів уникнути бідності, соціальної маргіналізації та потерпання.

Пряма відмова зараховувати ромських дітей до загальноосвітніх та/або елітних шкіл – відома і загальнопоширена практика в Україні. Відповідної документації за цією проблемою, однак, не має, оскільки український уряд ніколи не вживав відповідних заходів, щоб визначити розміри і природу цього явища. На зустрічі партнерів проекту у червні 2006 року, на якій були присутні представники ЄЦПР і 9 місцевих ромських НДО з різних регіонів України, лише від одного з представників прозвучала інформація про те, що в його практиці не було жодної расової відмови у зарахуванні до школи ромських дітей, кілька представників повідомили, що вони мають власний досвід прямої дискримінації у цій сфері – напередодні зустрічі їм було відмовлено у прийомі

¹¹¹ Інститут соціальних досліджень України, стор.47.

¹¹² Адам А.Є., Навроцькі Є.М., “Моніторинг забезпечення прав ромської молоді в галузі освіти”, Ужгород, 2005 р., стор.3. Ця практика досліджувалась у таких місцевостях, як Берегове, Порошкове, Перечин, Березне, Мукачеве, Рахів.

їхніх дітей або онуків до шкіл. 23 серпня 2006 року представник ЄЦПР намагався записати ромську дитину у п'ять різних загальноосвітніх шкіл м.Донецька. Одна за одною, адміністрація кожної зі шкіл відмовила у прийомі дитини – або без пояснень, або через те, що класи переповнені. Одразу ж після цього неромські сім'ї записали своїх дітей до тих самих шкіл без проблем.

Результатом відмов шкільних адміністрацій зараховувати ромських дітей до загальноосвітніх шкіл – іноді з власної ініціативи, іноді внаслідок тиску неромських батьків – є те, що ромські діти навчаються час від часу або постійно в спеціалізованих школах. Автори дослідження 2005 року, проведеного “Романі Яг”, встановили, що лише в Закарпатській області функціонують 20 повністю сегрегованих ромських шкіл.¹¹³ Більшість з них розташовані у старих будівлях без більшості зручностей, які мають загальноосвітні школи, кількома бібліотеками, не мають спортзалів або спортмайданчиків, кафетеріїв або їдалень, обладнані мінімальним набором шкільних меблів і приладдя, підручників і книг, навчальних матеріалів, туалети тут розташовані на вулиці, відсутнє водопостачання.¹¹⁴

На додачу до того, що ромські діти навчаються в неналежних і сегрегованих школах, іншим критичним явищем є тотальна відсутність ромських студентів, які мали загальну середню освіту. Це є, почасти, наслідком сегрегації ромських дітей, а також результатом бездіяльності адміністрацій загальноосвітніх шкіл, які нічого не роблять для того, щоб вирішити існуючу проблему. Згідно з даними, отриманими Інститутом соціальних досліджень України, близько 50% ромських дітей не відвідують регулярно школу,¹¹⁵ найбільші кількісні показники цього явища демонструють Одеська, Донецька, Дніпропетровська, Черкаська, Полтавська, Закарпатська і Харківська області. Згідно з даними, наданими лідерами найбідніших ромських громад з усієї України “майже всі” ромські діти з цих громад у віці від 7 до 15 років не відвідують школу.¹¹⁶ Відповідно до даних

¹¹³ Адам А.Є., Навроцькі Є.М., стор.2. Дослідженням встановлено таку кількість ромських учнів у Закарпатських загальноосвітніх школах: Ужгород, No.13 (257), Ужгород, No.4 (127), Мукачеве, No.14 (464), Берегове, No.7 (305), Підвиноградів (127), Собатин (54), Порошкове (280), Биків (51), Свалява, No.5 (89), Середнє (162), Павшин (35), Вишків (64) і Розтоцьке (80).

¹¹⁴ Ibid, стор.5.

¹¹⁵ Сегеда С., Татаревський О. “Закон ‘Про захист від расової, національної та етнічної дискримінації’”, Київ: Міжнародний центр політичних досліджень, 2005, стор.31.

¹¹⁶ Інститут соціальних досліджень України, стор.48.

партнера ЄЦПР “Романі Яг” 83,7% ромських дітей, які живуть у Закарпатті, не мають загальної середньої освіти, 14,5% мають загальну середню освіту, 1,4% закінчили мають професійно-технічну освіту, 0,3% мають диплом про закінчення спеціальних вищих закладів нижчих ступенів (коледж, технікум),¹¹⁷ і лише 0,2% мають вищу освіту. Порівняно із загальнонаціональним рівнем ці числа є дуже показовими. За даними всеукраїнського перепису населення у 2001 році лише 0,6% населення країни є неписьменними, 6,8% не закінчили молодших класів загальноосвітньої школи, 33,3% закінчили середню школу, 12,4% мають вищу освіту.¹¹⁸

Під час місії до м.Ізмаїл Одеської області у 2005 році колега ЄЦПР Жужуна Дудучава визначила, що ромських дітей практично немає у дошкільних закладах. Більшість старших дітей навчаються в Ізмаїльській середній спеціальній школі №5, невелика кількість їх навчаються у загальноосвітніх середніх школах. Серед 165 студентів Ізмаїльської середньої спеціальної школи №5 є 23 роми, усі вони навчаються в одній класній кімнаті. Пані Дудучава відвідала згодом село Нерубайське в Одеській області, де у місцевій школі навчаються 19 ромських учнів, усі вони, незалежно від віку, вчать в окремій класній кімнаті, викладає їм один вчитель, клас розташований у відокремленій від основної школи будівлі. Ці діти походять з найбідніших сімей у цій місцевості, їхні батьки часто неспроможні відправляти їх до школи через брак коштів на одяг, шкільне приладдя, навіть на гроші на проїзд. В багатьох регіонах України бідність змушує батьків забирати дітей зі школи і відправляти працювати і заробляти гроші для сім’ї.¹¹⁹ В одному з опитувань ромів в Україні 66% респондентів – представників сімей, чії діти не відвідують школи, відповіли, що не можуть собі дозволити відправити дітей до школи через відсутність коштів для цього (на придбання одягу і підручників), інші, через втрату роботи і нестаток, змушені залучати дітей до хатніх робіт.¹²⁰ Ромські активісти також з’ясували, що деякі ромські родини навіть зацікавлені в навчанні їхніх дітей у спеціалізованих школах для інвалідів, оскільки там діти матимуть гарячу їжу і навіть одяг. Однак навчальні плани у цих школах зовсім не

¹¹⁷ http://www.ukrcensus.gov.ua/eng/results/education_population/s3/?box=3.1W&out_type=&id=&rz=1_1&rz_b=2_1&k_t=00&id=&botton=cens_db.

¹¹⁸ Романі Яг, No. 9, стор.51.

¹¹⁹ Інформацію надано ЄЦПР Жужуною Дудучава в інтерв’ю 23.05.2006.

¹²⁰ Інститут соціальних досліджень України, стор.48-49.

Ромські хлопці збирають металобрухт і скло на міському звалищі м.Новомосковськ.

Фотографии: Майкл Линч/ЄЦПР

призначені для подальшого розвитку розумових здібностей ромських дітей, які насправді, вступаючи до цих шкіл, проблем з розумовим розвитком не мають. Ці діти абсолютно позбавлені права вибору у навчанні. Закінчення спеціалізованої школи для осіб із проблемами розумового розвитку фактично гарантує їм у подальшому житті виключення і маргіналізацію через відсутність освіти.

У м.Новомосковськ Дніпропетровської області, при загальній кількості ромського населення 2 000 осіб, лише 110-130 ромських дітей регулярно відвідують три міські школи в районах з найбільшою концентрацією ромського населення (дані 2005-2006 навчального року). Фактично кожна незаможна ромська сім'я з відвіданих в цьому регіоні представниками ЄЦПР має дитину, яка не відвідує школу, в більшості випадків – більше ніж одну дитину. Коли ми запитували про причину, більшість відповідей стосувалися браку грошей для придбання одягу або підручників або необхідності залучати дітей до заробітку для потреб сім'ї.¹²¹ Вчителі кількох міських шкіл, опитані під час дослідження, стверджували, що жодним чином не дискримінують їхніх ромських учнів, однак роми все одно не відвідують школи, тому що не мають бажання і мотивації. Валентина Угневенко, завідувачка школою і вчителька англійської мови школи №12 м.Новомосковськ, сказала, що відсутність ромських учнів у школі пов'язана з тим, що “вони [роми] дуже волелюбний народ, це в їхній крові. Вони люблять свободу. Навіть до цієї школи діти йти не хочуть. І це не школи вина, що вони не хочуть цього робити”.¹²² Також вона сказала представникам ЄЦПР, що більшість проблем походять із сім'ї, тому що деякі традиції ромських сімей “гарні”, а деякі – “просто дикі для нас”. Вона також зазначила, розуміння важливості освіти для дітей різняться у різних сім'ях.

Відповідні посадові особи часто наголошують на існуванні конституційних гарантій рівності та соціальних прав, щоб звільнити представників влади від відповідальності за відсутність уваги до ромських учнів і студентів. Наприклад, міський голова м.Новомосковськ зробив досить типовий аналіз проблеми:

¹²¹ Інтерв'ю ЄЦПР з родинами Тищенко в с.Піщенко та Чукаленків, Калашенків, Любов'ю та Сніжаною Ісаєвими, Валентиною Маро зав, Єрьоменків та Кучуренків в м.Новомосковськ Дніпропетровської області, 24-27 липня 2006 року.

¹²² Інтерв'ю ЄЦПР з Валентиною Угневенко, м.Новомосковськ Дніпропетровської області, 26.07.2006.

Діти біля підводи з металобрухтом, Піщанко, Дніпропетровська область, серпень 2006.

Фотографії: Майкл Линч/ЄЦПР

Роми, які живуть у Новомосковську, мають права і можливості для забезпечення їх освітою і житлом, проблемою є те, що вони не хочуть нічого робити самі. Є чимало українських сімей, які живуть у жахливих умовах, наразі у нас складна політична ситуація в Києві, уряд не здатний подбати про соціальні потреби народу, однак люди дбають про себе самі, а роми цього не роблять. Взагалі все дуже ускладнилося з часів перебудови.¹²³

Зі слів пані Валентини Угневенко, школа №12, бідність не може стати перешкодою для навчання, оскільки школи можуть забезпечити одягом, їжею і підручниками учнів, які цього потребують. На її думку, проблема полягає в тому, що ромські учні не звертаються до шкіл по таку допомогу. Однак її ствердження щодо можливості шкіл подбати про забезпечення бідних дітей можна піддати сумніву. Світлана Вікторівна, вчитель фізкультури школи №4, розташованої у тому самому районі, що і школа №12, дуже скептично прокоментувала спроможність шкіл надати таку підтримку. “Наша школа [школа №4] не надає такої підтримки, тому що це просто неможливо. Звідки взяти гроші? Саме так, адже кошти від місцевої адміністрації не надходять, програм державної підтримки не існує”.¹²⁴ Наразі існує лише одна місцева школа, в якій надають фінансову і матеріальну підтримку дітям з бідних сімей, це школа №13, яка спроможна до такої підтримки завдяки приватним надходженням від її спонсора, пана Юрія Маковецького, який сам ромського походження. Згідно з даними адміністрації минулого року у школі №13 було надано підтримку одному ромському хлопчику і кільком українським дітям у вигляді одягу, підручників і подарунків до свят.¹²⁵ Віктор Марозав, ромський хлопчик підтвердив, що йому і ще кільком дітям, таким, як він, було надано допомогу, однак він був єдиною ромською дитиною, яка знає про те, що їй надано допомогу.¹²⁶ Хоча йому самому пощастило ходити до школи, його

¹²³ Інтерв'ю ЄЦПР з Віктором Літвіщенко, м.Новомосковськ Дніпропетровської області, 28.07.2006.

¹²⁴ Інтерв'ю ЄЦПР зі Світланою Федорченко, м.Новомосковськ Дніпропетровської області, 27.07.2006.

¹²⁵ Інтерв'ю ЄЦПР з Оленою Петровською, м.Новомосковськ Дніпропетровської області, 26.07.2006.

¹²⁶ Інтерв'ю ЄЦПР з Віктором Морозов, м.Новомосковськ Дніпропетровської області, 26.07.2006.

сестри не можуть собі цього дозволити, тому що без додаткової підтримки вони не можуть придбати одяг або книжки, вони змушені допомагати батькам з хатніми роботами і заробляти гроші для утримання сім'ї.

Згідно з даними ромських активістів однією з ключових проблем освіти для ромських дітей є відсутність у них можливостей до відвідування дошкільних закладів. Іноді причиною цього є внутрішні фактори, притаманні ромській громаді, такі, як відсутність транспорту, щоб відвозити дітей до таких закладів, брак коштів, щоб отримати спеціальне приладдя, відсутність розуміння у батьків важливості відвідань їхніми дітьми дошкільних закладів освіти. Також часто це є результатом дискримінаційних факторів – таких, як тиск з боку батьків неромських дітей на адміністрацію у зв'язку з тим, що вони не хочуть, щоб їхні діти навчалися разом з ромським, а також небажання вчителів навчати ромів. Ромські діти за відсутності дошкільного навчання, вступаючи до середньої школи, виявляються неспроможними швидко призвичаїтися до навчального процесу. Брак основних умінь і навичок, які закладаються дітям під час занять у дошкільних закладах освіти, а також знання російської або української мови, призводять до того, що діти виявляються неспроможними скласти вступні тести, вони просто не розуміють, чого від них хочуть. Держава не забезпечує сферу освіти ні додатковими ресурсами, ні можливостями для навчання спеціальних педагогів, які були би спроможними за такої критичної ситуації забезпечити спеціалізоване навчання для ромських дітей, яке мало би на меті підняти рівень початкової освіти ромських учнів до рівня їхніх українських ровесників. Теперішня практика віддає перевагу в деяких регіонах тому, щоб таких дітей навчати у спеціалізованих школах, часто – для інвалідів, навчаючись у яких, діти фактично не мають шансів коли-небудь повернутися до загальноосвітніх закладів і згодом вступити до будь-яких навчальних закладів після школи. За інших обставин, ромських дітей беруть до загальноосвітніх шкіл, де вони традиційно мають проблеми у навчальному процесі, оскільки їм бракує навчальних і лінгвістичних навичок, закладених їхнім українським ровесникам у закладах дошкільної освіти.¹²⁷

Деякі посадові особи, відповідальні за освітню галузь і які знають про низький рівень освіти для ромських дітей, вважають, що дошкільна освіта для них має критичне значення в освітньому процесі. Незважаючи на явні

¹²⁷ Інформацію надано Земфірою Кондур, Ромський жіночий фонд “Чіріклі”, інтерв'ю 06.06.2006.

проблеми, ті самі чиновники відповідальність за існуючі проблеми покладають на самих ромів і зменшують власну відповідальність за покращання даної ситуації. Пан Микола Абраїмов, голова Управління національностей і міграції Дніпропетровської області, наприклад, у своєму інтерв'ю ЄЦПР з приводу стану освіти в ромському середовищі сказав:

Усі проблеми ромської спільноти пов'язані з недостатнім рівнем освіти і навчання в школі. Відсутність загальної середньої освіти призводить до відсутності в майбутньому можливостей заробляти більше грошей... Більшість ромів знаходяться на нижчих щаблях українського суспільства. Є чотири причини того, що ромські діти не ходять до школи: 1) відсутність документів; 2) бідність; 3) кочівний спосіб життя і 4) відсутність ходити до школи. Четверта причина найбільша і є основою для усіх попередніх. Більшість ромів вважають, що школа – то гарна річ, однак вони вважають, що це не є життєвою необхідністю, такою як гроші, тож вони віддають перевагу тому, щоб діти не ходили до школи, а працювали і поповнювали сімейний бюджет. Можливо, проблем було би менше, якби хоча б одне покоління батьків усі відправили своїх дітей до школи. Це, можливо, змінило би ситуацію, яка стосується традиційного невігластва щодо важливості навчання. Я не знаю жодної чинної державної соціальної програми, яка була би покликана змінити дану ситуацію.¹²⁸

Повна відмова держави забезпечити доступ до освіти для ромських дітей або вжити ефективних заходів для гарантування ромським дітям однакових освітніх можливостей з іншими українськими дітьми спровокували певні заходи у цій сфері з боку громадськості. Протягом останніх десяти років за підтримки Фонду Джорджа Сороса деякими ромськими громадськими організаціями було організовано “недільні школи” для супроводу та – в деяких випадках – заміни недоступних для ромських дітей загальноосвітніх послуг.¹²⁹

¹²⁸ Інтерв'ю ЄЦПР з Миколою Абраїмовим, м.Дніпропетровськ, 27.07.2006.

¹²⁹ Відповідно до “Тимчасових нормативів діяльності недільних шкіл для національних меншин в Україні” недільна школа – “це одна з форм забезпечення реалізації прав людей і етнічних груп на навчання рідною мовою, вивчення літератури, історії, етнічних і культурних цінностей і традицій, створена для потреб резидентів певного регіону”, цитата з матеріалів Інституту соціальних досліджень України, стор.45.

Ромські діти, а іноді і дорослі, відвідували ці школи один-два рази на тиждень, щоб навчатися таким базовим умінням і навичкам, як читання і письмо, або для розвитку здібностей до танців і співу. Одне з опитувань громадської думки в Україні дало можливість визначити цілковиту підтримку з боку лідерів ромської громади щодо нагальності існування недільних шкіл, які покликані не лише розвивати основні уміння і навички, але й і знайомити дітей і дорослих з ромськими мовою, історією, культурою і традиціями «щоб виховувати у ромах національну гідність і етнічну ідентичність».¹³⁰ Незважаючи на безумовну корисність ромських недільних шкіл, нестача повної підтримки і належного педагогічного супроводу цих компенсаційних ініціатив стоять на заваді їхньому покликанню виконувати функцію надання дітям основних умінь і навичок та підготовки дітей до подальшого успішного навчання у загальноосвітній школі. Недільні школи, незважаючи на усю їхню користь, не можуть розглядатися як повноцінна заміна загальноосвітній школі.

7.4 Працевлаштування і доходи

Безробіття в Україні є великою проблемою протягом останніх десяти з половиною років, і роми є однією з груп населення, яке постраждало від цього. Українські роми часто не можуть отримати роботу як через складне економічне становище, так і через пряму расову дискримінацію. Згідно з інформацією, наданою партнерами ЄЦПР, більшість працюючих ромів зайняті на роботах, які не потребують високої кваліфікації, частіше за все – це сезонні роботи у сільськогосподарській і будівельній галузях, також вони збирають металобрухт і працюють у сфері послуг – перукарями, торгують на базарах. Переважна більшість не мають постійної роботи. Відсоток непрацюючих серед українських ромів – дуже високий. Конгрес ромів України надав інформацію про те, що близько 90% ромів в Україні не мають постійного місця роботи.

Почасти проблема безробіття пов'язана з низьким освітнім рівнем багатьох ромів. Високі показники неписьменності у ромській громаді є причиною того, що роми просто не мають доступу до інформації про те, де і як можна знайти роботу. У Дніпропетровській області єдиним шляхом заробітку (для задоволення базових потреб) за відсутності достатнього освітнього рівня є

¹³⁰ Ibid, стор.46.

*Збирачі металобрухту і скла на Новомосковському міському звалищі, серпень 2006 року.
Фотографії: Майкл Линч/ЄЦПР*

Роми у селі Ясени, Ужгородський район, Західна Україна.

Фотографії: Майкл Линч/ЄЦПР

торгівля товарами, що мають тривалий термін зберігання, на міських вуличних базарах. Однак було би помилкою вважати, що усі роми, які працюють на базарах, малоосвічені. Пані Софія Кучуренко, яка торгує гаманцями на базарі вулиці Советської, сказала представникам ЄЦПР, що змушена була піти торгувати на базар 15 років тому, коли втратила роботу кваліфікованої швачки на текстильній фабриці в останні роки існування Радянського Союзу. І вона сама, і всі її діти, які також працюють на базарі, мають середню або навіть кращу освіту, однак торгують на базарі, оскільки “інших можливостей для ромів немає” в місті.¹³¹ Інша ромні, яка працює на тому самому базарі, пані Світлана Валюшина, погодилась із тим, що інших можливостей для таких людей, як вона сама, просто немає, і засміялася, коли її повідомили про думку, яка побутує серед українських і російських жителів міста, що роми – торговці з базарів багаті. На це вона сказала: “Якщо Ви вважаєте, що заробляти рівно стільки, щоб нагодувати дітей, це багато, тоді це так, однак фактично ми заробляємо, щоб вижити”.¹³²

Низький рівень освіти є ефективним прикриттям расовій дискримінації на ринку праці.¹³³ Остаточною перешкодою на заваді їхньому працевлаштуванню для ромів в Україні є колір їхньої шкіри, етнічне походження та/або інші ознаки етнічної приналежності, які є ознаками для їхньої стигматизації і таврування як парій. Стереотипи про свавілля і криміналітет, як і уявлення про ромів як ледарів та/або некомпетентних працівників, сприяють найманню ромів на роботу керівниками підприємств. Так сталося у випадку з пані Лідією Цибулинкою з м.Новомосковськ у 2002 році, коли її не взяли на роботу до приватної крамниці через її національність. Пані Цибулінка має світлу шкіру і блакитні очі, і спочатку власники крамниці заохотили її претендувати на цю вакансію. Лише вона надала свої документи, в одному з яких було зазначено її ромську національність, наміри потенційних роботодавців пані Цибулінки змінилися. Вони почали шукати можливостей відмовити їй, попросили звернутися до них за тиждень, коли ж вона звернулася до них пізніше, їй

¹³¹ Інтерв'ю ЄЦПР з Софією Кучуренко, м.Новомосковськ Дніпропетровської області, 28.07.2006.

¹³² Інтерв'ю ЄЦПР з Світлою Валюшиною, м.Новомосковськ Дніпропетровської області, 28.07.2006.

¹³³ European Commission Against Racism and Intolerance, Second Report on Ukraine, CRI (2002) 23, § 59.

повідомили, що місце вже зайняте.¹³⁴ Багато ромських громадських організацій наймаються протистояти побоюванням і підозрам потенційних роботодавців, які ґрунтуються на поширених стереотипів щодо ромів, і пропонують послуги з пошуку роботи тим, хто її шукає, однак, тим не менше, навіть за таких умов роми вважають великим успіхом для себе знайти постійну роботу.

Польове дослідження, проведене ЄЦПР і партнерами, визначило расову дискримінацію як один з найбільш серйозних факторів невдач ромів на ринку праці. Навіть при однаковій кваліфікації багато потенційних роботодавців відхиляють пропозиції від ромів, якщо є можливість вибрати нерома на цю позицію, і на сьогодні українська влада не вжила ефективних заходів для боротьби з расовою дискримінацією в галузі працевлаштування. Відсутність реєстрації і постійного місця проживання створили для ромів додатковий фактор, що заважає їм отримувати роботу в місцях їхнього проживання, як і загалом будь-де. Донедавна працевлаштування було напряму пов'язане з юридичними нюансами місця проживання. До моменту внесення відповідних змін до статей Кримінального кодексу у 1997 році, ймовірний роботодавець мав перевірити прописку потенційного працівника, перш ніж найняти його. Зміни до Кодексу законів про працю були внесені того ж року, що позбавило потенційних роботодавців необхідності концентрувати свою увагу на прописці, однак вплив цієї суворої практики в минулому досі відчутний.

Роми, в основному, позбавлені можливостями отримати кредит та/або інші банківські послуги, єдиною можливістю отримати кошти для них залишаються дрібні позички від неофіційних приватних позичальників. Для тих, хто зміг зібрати достатній капітал для початку дрібного бізнесу, як-то кіоски на базарах, їхня здатність до заробітку власними силами та успіх у справі стає проблемою і предметом інтересу, які мають дискримінаційне підґрунтя, з боку широких верств населення. Яскравим прикладом є каральні заходи, вжиті директором базару в м.Дніпродзержинськ Дніпропетровської області, щодо ромських торгівців – їм було заборонено торгувати на базарі, причиною цієї акції стала стаття в газеті, в якій розповідалося про те, що в місті ромом було зґвалтовано неромську жінку.¹³⁵

¹³⁴ Інтерв'ю ЄЦПР з Лідією Цибулинкою, м.Новомосковськ Дніпропетровської області, 28.07.2006

¹³⁵ Ibid.

Шанси ромських жінок на отримання гарного місця роботи ще гірші. Окрім перешкоди у вигляді расової дискримінації, роботодавці дискримінують їх ще й за статтю. У Human Rights Watch 2005 року доповідалося про те, що гендерна дискримінація на українському ринку праці – однаковою мірою в громадському і приватному секторах – є широко поширеним явищем, більшість жінок змушені погоджуватись на роботу на посадах, нижче оплачуваних, порівняно з чоловіками, якщо їм взагалі що-небудь пропонують. Повних 80% українських безробітних – жінки.¹³⁶

Немає жодного випадку, про який було би відомо ЄЦПР, коли б український уряд визнав, що на заваді працевлаштуванню ромів в Україні стоїть расова дискримінація. Адже і Конституція, і Кодекс законів про працю містять пункти щодо гарантій однакового доступу усіх громадян України до праці.¹³⁷ Однак ці положення вочевидь продемонстрували свою неефективність як аргументів при розгляді ситуацій, які стосуються майже повного виключення ромів на ринку праці та/або їхнього працевлаштування на постійних засадах.

ЄЦПР отримано також додаткову інформацію від партнерів з Молдови про те, що багато молдавських ромів приїжджають в Україну, особливо – східну, щоб найматися на сільськогосподарські роботи, які погано оплачуються, однак це єдина можливість заробітку для них. Ці люди піддаються постійним зловживанням з боку роботодавців, в основному – через те, що вони “цигани”, і тому з ними можна поводитися таким чином, на відміну від привілейованих осіб неромського походження, а ще й через те, що в Україні вони – іноземці. Ці люди також розповідають про те, що суттєву частину заробітку вони змушені платити українським прикордонникам на шляху назад, до Молдови, а також вони часто потерпають від переслідування і зловживання з боку відповідних українських посадовців.

Внаслідок надзвичайних обставин, спровокованих тотальною бідністю, низьким рівнем освіти і додатковими труднощами, пов'язаними з расовими

¹³⁶ Human Rights Watch, стор.444. <http://hrw.org/english/docs/2005/01/13/ukrain9884.htm>.

¹³⁷ Кодекс законів про працю України, стаття 2-1, виголошує, що “в Україні забезпечено рівність трудових прав для усіх громадян, незважаючи на їхнє походження, соціальний або матеріальний статус, віросповідання, характер або природу занять, місце проживання та інші обставини”. Стаття 43 Конституції гарантує рівні права на працю.

упередженнями, багато хто з ромів заробляють збирання металобрухту і деревини, не маючи інших можливостей для заробітку. Ці люди складають одну з найбільш уразливих груп робітників в Україні. Кожного дня по всій Україні тисячі людей шукають на міських звалищах сміття металобрухт, скляні пляшки та інше для того, щоб згодом продати це тим, хто має потребу в цьому брухті для його переробку і зацікавлений в закупівлі. Ряди збірників металобрухту і скла переповнені з огляду на велику кількість безробітних і непрацевдатних, у тому числі звільнених робітників підприємств, пенсіонерів, інвалідів і, в непропорційній кількості, безробітними і неосвіченими ромами – чоловіками, жінками, дітьми. Артур та Ірена Дубаваї, молоде ромське подружжя, кожного дня приходять на міське звалище сміття в м.Новомосковськ вже три роки з метою зібрати металобрухт і скло та отримати за це трохи грошей, щоб утримувати сім'ю. В середньому на день вони збирають 40 кілограмів відходів, за що можуть отримати 20-30 гривень (приблизно 5-6 євро).¹³⁸ Кирило, 13-річний хлопчик, який теж працює на цій ділянці, розповів ЄЦПР про те, що збирає брухт вже протягом 5 років.¹³⁹ Наталка – 15-річна дівчина, яка також приходить сюди вже 5 років.¹⁴⁰ Євгенія, літня неромська жінка – пенсіонерка, яка також збирає брухт на цьому звалищі, говорить, що ніхто з дітей, які працюють тут, не вміє добре читати і писати, дуже мало хто з них коли-небудь ходив до школи і працюють тут, тому що це єдина можливість для них заробити гроші для своїх сімей.¹⁴¹ “Усе, що Ви чуєте про циганів, – неправда, – каже вона. – бачу цих людей тут щодня, вони важко працюють, як ніхто інший. Вони тут, тому що, як і я, не мають інших можливостей”.

Збір металобрухту і деревини на комунальній землі є незаконним, наслідком для ромів у цих випадках можуть серйозні правопорушення, спрямовані проти них. ЄЦПР задокументовано випадки летальних наслідків для ромів, які

¹³⁸ Інтерв'ю ЄЦПР з Артуром та Іреною Дубавою, 27.07.2006, міське сміттєзвалище Кулебовка, м.Новомосковськ Дніпропетровської області.

¹³⁹ Інтерв'ю ЄЦПР з Кирилом (не повідомив свого прізвища), 27.07.2006, міське сміттєзвалище Кулебовка, м.Новомосковськ Дніпропетровської області.

¹⁴⁰ Інтерв'ю ЄЦПР з Наталею (не повідомила свого прізвища), 27.07.2006, міське сміттєзвалище Кулебовка, м.Новомосковськ Дніпропетровської області.

¹⁴¹ Інтерв'ю ЄЦПР з Євгенією (не повідомила свого прізвища), 27.07.2006, міське сміттєзвалище Кулебовка, м.Новомосковськ Дніпропетровської області.

збирали деревину в лісі і в яких стріляли працівники лісових господарств. Інші роми намагаються утримувати свої родини, працюючи у погодинних промислових або сільськогосподарських роботах, жебракуючи на вулицях міст або залізничних станціях. Погодинна робота є непевним способом заробітку, оскільки роботодавець не дає гарантій з приводу оплати. Роми особливо потерпають від зловживань відповідальних осіб щодо оплати їхньої погодинної праці, оскільки великий процент ромського населення мають таку працю за єдиний спосіб заробити на життя, крім того, роми є позбавленими юридичного захисту їхніх прав у цій сфері. Жебрацтво робить багатьох ромів жертвами свавілля з боку правоохоронців, чії методи включають і фізичне насильство, яке часто набирає вигляду тортур.

8. ВІДСУТНІСТЬ ДОКУМЕНТІВ, ЩО ЗАСВІДЧУЮТЬ ОСОБУ, ТА/АБО ІНШИХ ДОКУМЕНТІВ

Відсутність документів, що засвідчують особу, так само, як інших документів, необхідних для отримання основних послуг, є постійною проблемою для ромів в Україні. Багато хто з них постійно живе без документів, включаючи те невизначене число ромів, хто кочував під час існування Радянського Союзу, – усі вони, відповідно, не можуть бути визнані законом. Роми повідомляють про велику кількість зловживань у цій сфері – від самовільної конфіскації представниками місцевої влади документів, що забезпечують ромам дозвіл на проживання, до відмови місцевої влади надати їм такі документи з різних причин. Послуга реєстрації і надання дозволу на проживання видається безкоштовно, однак у багатьох областях отримати цю послугу можливо, лише даючи великі хабарі зацікавленим чиновникам. Роми також є об'єктами зловживань з боку міліції, які здійснюють рейди проти них з причини відсутності у ромів реєстрації, що є порушенням закону. Документи, що засвідчують особу, є необхідними для отримання послуг з охорони здоров'я, допомоги по безробіттю, навчання, отримання пенсії. ЄЦПР зібрано достатньо суттєвих свідчень з приводу того, що ромам регулярно відмовляють у реалізації їхніх багатьох основних громадянських прав, у т.ч. свободи пересування, права на повагу до приватного і сімейного життя, права голосу і права на відновлення їхніх особистих документів в разі, якщо їх немає.

Роми також мають суттєві труднощі з отриманням належної реєстраційної документації для їхніх помешкань і місць роботи. Цей факт посилює де факто існуючу сегрегацію ромської громади, що віддаляє її від бажаних місць розташування і пристойних умов для життя. Не маючи одного або більше документів, що засвідчують особу, та офіційної реєстрації, роми часто втрачають доступ до правової допомоги, вони не можуть бути визнані судом, не спроможні до подання позовів і заяв до міліції. Це, насправді, призводить до порушення їхнього базового права бути визнаними перед законом.¹⁴² У сфері громадського здоров'я брак документів може спричинити легітимізацію відмови надавати ромам послуги з охорони здоров'я. Ромські діти без документів є надзвичайно вразливими до різних захворювань, оскільки вони

¹⁴² Інформацію надано партнером ЄЦПР Жужуною Дудучава в інтерн'ю 23.05.2006.

не можуть отримувати щеплення та інші профілактичні медичні послуги.¹⁴³ Відсутність одного або більше документа або реєстрації може бути причиною расово вмотивованої відмови про зарахування дитини в школу.

Відновлення документів – це процес, ускладнений великою кількістю процедурних перешкод. В одному з випадків, коли у селі Рибьонки біля м.Біла Церква Київської області, місцева ромська організація у лютому 2006 року зібрала списки ромів у поселенні, які потребують відновлення особистих документів. З цим списком співробітники організації пішли до місцевої адміністрації, яка є відповідальною за видачу подібних документів, з проханням обробити запит згідно з цим списком. Співробітники відповідного структурного підрозділу почали вимагати плати за обробку – в розмірі приблизно 20 доларів США за кожну особу зі списку і відмахнулися від інформації про те, що стандартною платою є приблизно 5 доларів США за кожну літню людину. Чотирма місяцями пізніше ситуація не змінилася. Місцева влада відмовляється розмовляти або мати справу з представниками ромського поселення, вони наполягають на тому, що без відповідної сплати вони не зобов'язані робити це.¹⁴⁴

Випадки, подібні до того, що відбувається в Рибьонках, підтверджують, що, окрім проблеми з відсутністю документів, що засвідчують особу, в ромів, існує чимало перешкод для ромів, щоб отримати ці документи. Взагалі, низький рівень освіти багатьох ромів є для них серйозною проблемою, яка стоїть на заваді розуміння ними того, як діяти у складних бюрократизованих ситуаціях, пов'язаних із реєстрацією майна або відновленням особистих документів. Крім того, адміністративні витрати, пов'язані з обробкою даних для відновлення таких документів, є просто неможливими для людей, які живуть в умовах надзвичайної бідності. Тим не менше, раса є найбільш великою перепоною. Прямі дискримінаційні відмови надати допомогу у відновленні документів або, іноді, навіть прямі відмови робити це з боку посадових осіб та адміністрації є частими і роблять цей процес неможливим. Значною мірою, без офіційної реєстрації велика кількість ромів позбавлені великого діапазону прав, включаючи доступ до соціальної допомоги, охорони здоров'я, медичних послуг для дітей, пенсій, виборів. Немає жодних державних програм, які мали

¹⁴³ Інформацію надано партнером ЄЦПР Жужуною Дудучава в інтерв'ю 23.05.2006.

¹⁴⁴ Інформацію надано Земфірою Кондур, Ромський жіночий фонд “Чіріклі”, інтерв'ю 06.06.2006.

би на меті допомогу знедоленому, неосвіченому, стигматизованому населенню у відновленні документів, яких вони потребують.

Навіть визнаючи певну проблему, державні чиновники часто-густо відмовляються від будь-якої відповідальності уряду за вирішення цієї проблеми. Звіт України до CERD від серпня 2006 року, наприклад, цілком і повністю перекладає відповідальність за відсутність документів, які засвідчують особу, та інших документів, на самих ромів. Ось цитата щодо тотального виключення ромів у зв'язку з відсутністю персональних документів та відсутності можливості проявів расової дискримінації проти ромів в Україні у зв'язку з цим:

У ромів часто немає документів, однак цей факт свідчить про недотримання ними елементарних правил суспільного життя і їхніх громадянських обов'язків, а зовсім не про їхню дискримінацію... Таке явище призводить до виникнення ситуації, коли і дорослі і діти в ромських сім'ях первинно мають більш низький статус, порівняно з представниками інших етнічних груп. Вони мають більше проблем із працевлаштуванням, їм часто недоплачують, тому що працівники не мають загальної середньої і професійної освіти. Тому звинуваченні в тому, що роми позбавлені громадянських прав, фактично є безпідставними.¹⁴⁵

Тут, як і в інших своїх висновках, український уряд продемонстрував власну неспроможність на даному етапі визнати реальні проблеми, притаманні переважному числу ромської спільноти в Україні, які стоять на заваді отриманню ромами доступу до базових соціальних послуг, які наразі доступні для усіх інших громадян України. У відповідь на сміливі припущення українського уряду CERD було сказано у серпні 2006 року таке:

Щодо наданого звіту Комітет акцентує на тому, що відсутність особистих та інших ідентифікуючих документів створює перешкоду для отримання ромами рівного доступу до суду, правової допомоги, працевлаштування, забезпечення житлом, медичних послуг, соціального захисту і освіти. (Статті 5(a) і 5(e))... Комітет наголошує на нагальності участі державної сторони у негайних діях, у т.ч. шляхом

¹⁴⁵ *Eighteenth Periodic Report of States Parties Due in 2004: Ukraine, CERD/C/UKR/18, § 87.*

зняття адміністративних перешкод, із забезпечення ромів особистими та іншими ідентифікуючими документами з метою забезпечення їхнього доступу до суду, працевлаштування, забезпечення житлом, медичними послугами, соціальним захистом і освітою.¹⁴⁶

¹⁴⁶ “Concluding observations of the Committee on the Elimination of Racial Discrimination: Ukraine”, CERD/C/UKR/CO/18 August 2006, параграф 11.

9. ВИСНОВКИ

Протягом десяти років, відколи ЄЦПР було опубліковано його перший звіт щодо положення ромів в Україні, ситуація дещо змінилася. У “Муках Закону” було задокументовано інформацію щодо відсутності забезпечення ромів захистом від порушень їхніх основних прав. У звіті ЄЦПР 1997 року було вперше порушено проблеми свавілля міліції та інших осіб, упередження, що побутує у правоохоронній і судовій сферах, неадекватного правового захисту від різних форм порушення прав людини, жертвами яких постійно є роми. У цій публікації було також задокументовано інформацію про погроми, жертвами яких були роми і до вирішення проблеми яких не долучилася жодна державна структура.

На сьогодні дефіцит законів і стратегій залишається, тоді як політика і закони, що наразі існують і покликані стояти на сторожі порушення прав людини, зокрема ромів, зрештою взагалі не використовуються. ЄЦПР не відомо про будь-яку ситуацію, коли судовою владою в Україні було би визнано факт визнання завдання будь-якої форми дискримінації людині ромської національності. Лише цей факт демонструє офіційний статус ромів в Україні на сьогодні. І в минулому, і нині ром, який став жертвою пограння прав людини, чи то від свавілля міліції, чи то сегрегація у школі, насильницьке виселення з помешкання, відсутність особистих документів чи щось інше – при його зверненні до влади не матиме взагалі або матиме мінімальну увагу до свого запиту. Можна припустити, що надійде порада пережити це свавілля стоїчно, адже ці люди – “цигани”, а цигани не повинні чекати на щось краще. Варто уваги також те, що посадовці і Україна виявилися неспроможними втамувати вияви надзвичайного насильства громади навіть тоді, коли ЄЦПР було видано документальні матеріали, присвячені цій проблемі, у 1997 році.

Багато хто в Україні пов’язують усе коло проблем ромів з бідністю, а потім відхиляють це припущення, адже в Україні можна спостерігати тотальну бідність населення взагалі. Бідність ромів, без сумнівів, дуже важливий фактор, який призводить до їхнього соціального виключення в Україні. Бідність серед ромів в Україні є надзвичайною і вражає навіть на тлі загального зубожіння українського народу та, почасти, є наслідком загальної картини. Бідність серед ромів посилюється високими показниками безробіття. Бідність є одним із серйозних факторів у цілому комплексі проблем, з якими зустрічаються

роми в Україні і які є наслідком високого рівня антипатії до ромів, безперечно підбурюваної час від часу представниками різних гілок влади в Україні.

Надзвичайний рівень антиромських віянь, зразки і практика порушення прав людини щодо ромів і загальна толерантність до подібних дій є результатом того, що ставлення до ромів як до парій ніколи не визнавалося урядом України як порушення, незважаючи на десятирічні зусилля громадянського суспільства змусити уряд вчинити так. Увага до прав ромів в Україні досі залишається неформальною діяльністю, незважаючи на гострий характер проблем і пов'язаних з ними актів.

Тенденція урядової бездіяльності перед лицем серйозних порушень прав людини, які переважають у ситуації з ромами України, має скінчитися. Уряд України повинен вжити термінових заходів щодо очевидних порушень прав людини у ромській громаді. Первинні заходи у цьому напрямку повинні бути пов'язані з негайним ухваленням всебічного закону по боротьбі з дискримінацією і його швидкої імплементації до українських реалій. Інші заходи, яких слід вжити найближчим часом, – це розробка та впровадження всебічних десегрегаційних нормативів щодо шкільної освіти, включаючи усі супутні механізми підтримки усіх зацікавлених сторін системи шкільної освіти, оскільки право ромських дітей на освіту в Україні має бути повністю забезпечене. Ці та інші заходи, деталізований опис яких вміщено нижче, потребують високого рівня зацікавленості і політичної волі з боку українських урядовців.

10. РЕКОМЕНДАЦІЇ

У світлі всього, про що було згадано вище, ЄЦПР рекомендує Уряду України вжити таких заходів:

1. Найвищий пріоритет має прийняття всебічного закону про боротьбу з дискримінацією, який містив би деталізовану інформацію про захист і відповідні процедури, зокрема в усьому, що стосується дискримінації за расовим або етнічним принципом.
2. Без зволікань розпочати слідство і надати компенсацію ромам – жертвам погромів, які відбувалися в Україні з 1991 року, а також ромам, які зазнали фізичного насильства, жорстокого та принижуючого поведження з ними за період незалежності України.
3. Забезпечити швидке і неупереджене розслідування інцидентів скоєння насильства над ромами та відповідне покарання для осіб, винних у цих злочинах, за всією суворістю закону; довести до відома представників правоохоронних і судових органів інформацію про виявлення, вивчення та покарання осіб, винних у расово мотивованих злочинах.
4. Вжити ефективних заходів для попередження, вияву та, при виявленні фактів, покарання виявів расових упереджень у системі судової влади.
5. Забезпечити надання ефективної правової допомоги у випадках дискримінаційних дій проти ромів у сферах освіти, працевлаштування, забезпечення житлом, охорони здоров'я, соціальних послуг та доступу до громадянських прав.
6. Скасувати практику расової сегрегації ромських дітей в освітній сфері, включно з існуванням спеціальних корекційних класів для розумово відсталих дітей та інвалідів, інших відокремлених і спеціалізованих освітніх практик, так само як інших форм расової сегрегації у шкільній системі. Запровадити всебічні десегрегаційні шкільні плани, згідно з якими ромські діти зможуть повною мірою реалізувати своє право на навчання; ввести ромських учнів до загальних класів і, в міру можливості і потреби, розробити та запровадити спеціальні програми з адекватним фінансуванням та людським ресурсом для полегшення переходу від сегрегаційної шкільної освіти до десегрегаційної. Розробити дошкільні програми для ромських дітей для початкового вивчення

мов навчання та забезпечення однакового рівня підготовки з метою однакової підготовки до початку навчання в молодших класах середньої школи. Розробити та впровадити спецкурси або програми освіти для дорослих, покликані виправити наслідки відсутності можливостей для адекватного навчання в минулому або неписьменність серед ромів.

7. Забезпечити безпеку проживання жителів ромських громад і поселень, захистити їхніх жителів від насильницьких виселень як традиційної сегрегаційної практики місцевих влад.
8. Забезпечити усіх жителів України усіма особистими та іншими документами, необхідними для реалізації ними фундаментальних громадянських, політичних, соціально-економічних прав. Розробити програми по забезпеченню реєстрацією усіх осіб, які фактично проживають на певній території, та пересвідчитися в тому, що місцева влада не відмовляє ромам у реєстрації.
9. Розробити та прийняти державну програму щодо дотримання прав людини стосовно ромів.
10. Сприяти виправленню існуючих статистичних даних щодо ромів України для забезпечення їх соціальними послугами, включаючи дані по таких галузях, як освіта, працевлаштування, охорона здоров'я, доступ до соціального забезпечення та правосуддя.
11. Розробляти і впроваджувати всебічні тренінгові програми для посадових осіб усіх галузей для забезпечення розуміння державними службовцями міжнародних і національних нормативів, які забороняють дискримінацію, та використання їх в роботі, у т.ч. для забезпечення виконання ними їхніх обов'язків щодо захисту усіх людей від проявів дискримінації.
12. Забезпечити безкоштовну правову допомогу представникам вразливих груп, у тому числі ромам і малозабезпеченим громадянам.
13. На всіх рівнях оприлюднити інформацію про боротьбу з расовою дискримінацією ромів та інших людей, дати чітке розуміння того, що толерантного ставлення до проявів расизму немає і не буде.

11. ДЖЕРЕЛА

Адам А.Є., Навроцька Є.М., “Моніторинг забезпечення прав ромської молоді в галузі освіти” (документ, презентація якого відбулася на конференції в Ужгороді у 2005 році під назвою “Освіта і роми: Стан, проблеми, перспективи”). – Ужгород, 2005.

Amnesty International, *Ukraine: Time for Action: Torture and Ill-Treatment in Police Detention*, EUR 50/004/2005, <http://web.amnesty.org/library/index/engEUR500042005>.

Баранніков А.П. Діалекти українських та південноросійських ромів. – Ленінград: Академія Наук УРСР, 1934.

Brent, Jonathan and Vladimir Naumov. *Stalin's Last Crime: The Plot Against the Jewish Doctors, 1948-1953*, (New York: Harper Collins, 2003).

Crowe, David M., *A History of the Gypsies of Eastern Europe*, (New York: St. Martin's Press, 1996).

Crowe, David, Nadezhda Demeter and Alaina Lemon, “Gypsies,” in Friedrich, Paul and Norma Diamond eds. *Encyclopedia of World Cultures*, vol. 6., (Boston: GK Hall & Co., 1993).

European Commission against Racism and Intolerance, *Report on Ukraine*, CRI (99) 10, 13 March, 1999.

European Commission against Racism and Intolerance, *Second Report on Ukraine*, CRI (2002) 23, 23 July, 2002

European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT), *Report to the Ukrainian Government on the visit to Ukraine*, CPT/Inf (2004) 34

European Roma Rights Centre, *The Misery of Law: The Rights of Roma in the Transcarpatian Region of Ukraine*, Country Reports Series, No. 4, April 1997.

Guy, Will ed., *Between Past and Future, The Roma of Eastern and Central Europe*, (Herefordshire: Herefordshire University Press, 2001)

Harasymiv, Bohdan, *Post-Communist Ukraine*, (Toronto: Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, 2002),

Human Rights Watch, *2005 World Report*, <http://hrw.org/english/docs/2005/01/13/ukrain9884.htm>.

Karpachova, Nina, *State Observance and Protection of Human Rights in Ukraine – First Annual Report of the State Commissioner for Human Rights*, (Kiyv, 2000), http://www.ombudsman.kiev.ua/de1_zm.htm.

Kenrick, Donald, *In the Shadow of the Swastika: The Gypsies During the Second World War*, (Hertfordshire: University of Hertfordshire Press, 1999).

Kenrick, Donald and Grattan Puxton, *Destiny of Europe's Gypsies*, (New York: Basic Books, 1973).

Kuzio, Taras, *Ukraine Under Kuchma: Political Reform, Economic Transformation and Security Policy in Independent Ukraine*, (London: MacMillan Press, 1997),

Legiteam, “Alternative Report on Implementation of International Covenant on Civil and Political Rights in Ukraine,” 2006.

Lekhan, Valeria et al. *Health Care Systems in Transition: Ukraine 2004*, (Copenhagen: World Health Regional Office for Europe, 2004)

Lemon, Alaina, *Between Two Fires: Gypsy Performance and Romani Memory from Pushkin to Postsocialism*, (Durham: Duke University Press, 2000)

Madariaga, Isabel, *Catherine the Great: A Short History*, (New Haven: Yale University Press, 1990)

Малик Л.П., Пітюлич М.І., Передерій О.С., Шинкар В.А. Ромський народ Закарпаття: Проблеми і шляхи їх вирішення. – Ужгород, 1991.

Marushiakova, Elena and Veselin Popov. “Ethnic identities and economic strategies of the Gypsies in the countries of the former USSR.” In *Mitteilungen des SFB “Differenz und Integration.”* 4/1: Nomaden und Sesshafte – Fragen, Methoden, Ergebnisse. Halle-Wittenberg: Orientwissenschaftliches zentrum der Martin-Luther-Universität, 9, 2003, S. 289-310.

“The Einsatzgruppen Case” Military Tribunal II Case No.9, *The United States of America vs. Otto Ohlendorf et. al.*, Vol. VII, pp. 286-287: <http://www.ess.uwe.ac.uk/genocide/Einsatz3.htm>.

Naulko, V. I., “The Present Ethnic Composition of the Population of the Ukrainian SSR.” *Soviet Sociology*, Vol. 3, No. 1 (Summer 1964)

Office of the High Commissioner for Human Rights, Concluding Observations of the Committee on the Elimination of Racial Discrimination: Ukraine, 16/08/2001, A/56/18

Павлечко Л.П., Основи Здоров'я. – Донецьк: Новая Печать, 2004.

Ragsdale, Hugh ed., Paul I: *A Reassessment of His Life and Reign*, (Pittsburgh, PA: University Center for International Studies, University of Pittsburgh, 1979)

Сегеда С., Татаревський О., Закон “Про захист від расової національної та етнічної дискримінації”. – Київ: Міжнародний центр політичних досліджень, 2005.

Slezkine, Yuri, “N. Ia. Marr and the National Origins of Soviet Ethnogenetics.” *Slavic Review* 55, no. 4, 1996, pp. 826-862

Smith, Graham, “Nationalities Policy from Lenin to Gorbachev,” in *The Nationalities Question in the Soviet Union*, ed. Graham Smith (New York: Longman, 1990),

Державний Комітет статистики України, Всеукраїнський перепис населення України в 2001 році: <http://www.ukrcensus.gov.ua/g/>.

Субтельний, Орест, Україна: Історія (Toronto: University of Toronto Press, 1994)

Tyrnauer, Gabriel, *Gypsies and the Holocaust: A Bibliography and Introductory Essay* (Montreal: Montreal Institute for Genocide Studies, 1991),

Інститут соціальних досліджень України, Міжнародний фонд “Відродження”, Аналіз реальних проблем і потреб ромів України. – Київ, жовтень 2003 року.

United Nations Development Programme (UNDP), *Human Development Report 2005*, (New York: UNDP, 2005).

United States Department of State, Bureau of Democracy, Human Rights and Labour, *Country Report on Human Rights Practices 2005: Ukraine*, <http://www.state.gov/g/drl/rls/hrrpt/2005/61682.htm>.

United States Department of State, Bureau of Democracy, Human Rights and Labour, *Country Report on Human Rights Practices 1999: Ukraine*, <http://www.state.gov/g/drl/rls/hrrpt/1999/367.htm>.

Walker, Connor, *The National Question in Marxist-Leninist Theory and Strategy* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1984).

The World Bank, *Ukraine: Poverty Assessment – Poverty and Inequality in a Growing Economy*, (Washington: 2005),

Законодавчі акти

Кримінальний кодекс України, No.435-IV - 16.01.2003

Кримінальний кодекс України, No.2341-III - 05.04.2001

European Commission, Directive 2000/78/EC “Establishing a general framework for equal treatment in employment and occupation

European Commission, Directive 2002/73/EC “On the implementation of the principle of equal treatment for men and women as regards access to employment vocational training and promotion, and working conditions”

(Проект) Закон “Про захист від расової, національної та етнічної дискримінації” (на розгляді Верховної Ради України)

European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms (ECHR)

Житловий кодекс України, N 38, 01.01.2004.

Міжнародна конвенція про економічні і соціальні права (ICESR)

Міжнародна конвенція про усунення усіх проявів расової дискримінації (ICERD)

Міжнародна конвенція про громадянські і політичні права (ICCPR)

Кодекс законів про працю України, No. 803-XII, 01.03.1991

Закон України “Про інформацію” No.2657-XII - 02.10.1992

Закон України “Про друковані засоби масової інформації в Україні” No.2782-XII - 16.11.1992

Закон України “Про прокуратуру”, No. 1789-XII, 05.11.1991.

Закон України “Про міжнародні договори України”, No. 1906-IV, 29.06.2004.

United Nations Committee on the Elimination of Racial Discrimination (CERD), *Draft Concluding observations of the Committee on the Elimination of Racial Discrimination - UKRAINE*, CERD/C/UKR/CO/18, August 2006.

United Nations Committee on the Elimination of Racial Discrimination (CERD), General Recommendation No.27: *Discrimination against Roma* (2000).

United Nations Committee on the Elimination of Racial Discrimination (CERD), General Recommendation No.30: *Discrimination against Non-Citizens* (2004).

12. ВИСНОВКИ (РОМСЬКОЮ МОВОЮ)

Rezime: O 2006 Raporto katar „European Roma Rights Centre“ pa Manušikane čačimatangi Situacija le Rromengi ande Ukraina

O ERRC ankerdja jek ekstenzivno investigacija, politikaki, zakonoski thaj trenin-goski bući ande Ukraina, ke ande Ukraina si le Rrom konfrontirime serioznone problemonca. Ando berš 1997¹⁴⁷ publicirisardja o ERRC jek buhlo Themesko Raporto pa e situacija ande Ukraina. Pala kodja ankaladja o ERRC ando berš 2001 jek publikacija, savi sas jek aktualizacija katar 1997 raporto.¹⁴⁸ De katar o berš 2003 si o ERRC uključime ande `k trine beršengo projekto, ažutimasa katar la Evropaki Komisija thaj ažutimasa katar *Swedish International Development Cooperation Agency* (SIDA). O projekto si pe sama katar investigacija pa `l manušikane čačimata, po treningo thaj pe advokacija ande Ukraina. Ando projekto uključime si vi uni lokalni Rromenge organizacije. Kadale raportoski dokumentacija thaj publikacija si jek komponenta katar kodo projekto.

E situacija le Rromengi ande Ukraina, pe sama katar e fundamentalni manušikane čačimata, si desa kritično thaj bilaši. Ande palune berš buhlisajle ande Ukraina diferentni brutalni phagerimata kata `l manušikane čačimata. Adicionalno, arakhadon permanentni problemur, sar buhljardi rasaki diskriminacija ande `k numero kata `l diferentni thana thaj e ekskluzija le Rromengi katar personalni thaj aver dokumentur. Pe sa kadala pušimata o governo ži adjes či del anglal či soska akcijasa.

Faktur, dokumentirime ando detailo katar o European Roma Rights Centre (ERRC) thaj leske partneroske organizacije, ande palune berš uključin: (i) brutalno zor, uključime brutalno zor, savi si motivirime katar e rasa thaj ekstremni brutalitetoske akcije, katar e rig le themeske rangi thaj vi kata privatni manuša; (ii) ande krisake kriminalni trjabe arakhadon rasaki motivacija, rasake aspektur thaj rasaki diskriminacija, uključime vi o „data-basing“ pa `l Rrom paj rig katar la Ukrainaki policija; (iii) rasaki

¹⁴⁷ European Roma Rights Centre, *The Misery of Law: The Rights of Roma in the Transcarpathian Region of Ukraine*, Country Reports Series, Nr. 4, April 1997.

¹⁴⁸ European Roma Rights Centre, *Focus: Roma Rights in Ukraine: Published Materials 1997-2001*, June 2001.

diskriminacija pe socialni thaj pe ekonomijake sektorur, uključime bešimaske trjabe, uključime vi sastimaski griža, edukacija, la bućako servizo thaj socialni servizur; (iv) pe bute thanende le Rromen naj personalni vaj aver dokumentur; kodolasa ašavel pe efektivno le Rromengo pravo pe legalno personaliteto thaj anda jek phandavel pe o drom le Rromengo karing le bazični servizur thaj ašavel pe vi lengi civilno thaj politikaki participacija ando them; (v) aver buća.

La Ukrainake zakonur pe kaća vrjama naj dosta suficijentni thaj či arenen te unza-ren jek adekvatno protekcija kontra diskriminacija vaj te kaznin rasaka diskriminacijake deliktur. O manko kata legalno zor dokumentirin maškar-themutne obzerverur beršenca. Pe kaća vrjama, ande Ukraina naj jek efektivno, komprehensivno anti-diskriminacijako zakono, savo kerelas la diskriminacijaki zabrana efektivno. Paša kodja, vi pe regionur, kaj kak legalno mexanizmo thaj legalni provizije egzistirin, či kothe či adaptirin len le governoske raj, čiti la judikako sistemo, te bi anenas le Rromenge ande Ukraina jek malado parruglipe. O manko katar kak komprehensivno anti-diskriminacijako zakono ande Ukraina anel la diskriminacijake viktimur ande Ukraina ande situacija, kaj našti thon legalni pasura, te arakhen thaj te sigurin pesko čači.

Європейський Центр з Прав Ромів (ERRC) – це міжнародна недержавна правозахисна організація, що проводить діяльність, спрямовану на боротьбу з антиромським расизмом та зловживанням прав ромів. Діяльність ERRC включає, зокрема, представництво інтересів ромів в суді та державних органах, міжнародну адвокатуру, дослідницький та політичний розвиток, та проведення тренінгів для ромських активістів. ERRC є органом взаємодії Міжнародної Хельсинської Федерації Прав Людини, має консультативний статус у Раді Європи, а також при Економічній та Соціальній Раді Організації Об'єднаних Націй.

Роми в Україні є надзвичайно вразливою групою населення, через порушення їхніх фундаментальних прав. Останніми роками в Україні зафіксовано низку серйозних порушень прав людини. На додачу, нагальною залишається проблема систематичної ігнорації Урядом систематичних проявів расової дискримінації в усіх суспільних секторах, відсутності у ромів документів, що засвідчують особу, та інших документів. Матеріали, які увійшли до цього звіту, були зібрані Європейським Центром Прав Ромів (ЄЦПР) та організаціями – її партнерами і включають:

- випадки насилля, включаючи насилля, що має расове підгрунтя, та прояви насилля з боку держави і громади;
- випадки расових виокремлення, переслідування і дискримінації у судових справах, у т.ч. систематичне складання міліцією «ромських» баз даних;
- випадки расової дискримінації у соціально-економічних галузях, у т.ч. сферах забезпечення житлом, охорони здоров'я, освіти, працевлаштування та соціального забезпечення;
- широко поширені випадки відсутності особистих та інших документів, що ефективним приводом для відмови ромам у визнанні їх законом та створюють перешкоди для доступу ромів до основних послуг і навіть для реалізації їхніх основних громадянських і політичних прав.

Чинне українське законодавство не може забезпечити ефективний захист і відповідне покарання за прояви расової дискримінації. Про цю юридичну лаку не неодноразово зазначали міжнародні спостерігачі. Відсутність всебічного антидискримінаційного закону фактично забезпечує повну відсутність покарань винних і можливості захисту для жертв дискримінації. Крім того, навіть у тих сферах, де існують певні законодавчі перестороги і механізми, владні структури і судова влада виявляються нездатними або не виявляють забезпечувати необхідні зміни щодо статусу ромського населення України. Даний звіт має на меті надання зведеної інформації, зібраної ЄЦПР, відповідним галузям, які перебувають під дією міжнародного законодавства про права людини.

Цей документ підготовлено за фінансової підтримки Європейського Ради. Відповідальність за зміст цього документу покладається на Європейський Центр з Прав Ромів і не може, за жодних умов, вважатись позицією Європейського Ради. Подальша підтримка цього звіту здійснювалась за підтримки Шведської Міжнародної Агенції Кооперації заради Розвитку (SIDA).